DE VERDEDIGING VAN TERNATE,

ONDER DEN GOUVERNEUR

JOHAN GODFRIED BUDACH.

1796—1799.

EENE BIJDRAGE TOT DE GESCHIEDENIS ONZER OOST-INDISCHE BEZITTINGEN,

DOOR

P. A. LEUPE.

Wanneer men een blik werpt op de gebeurtenissen, die in onze Oost-Indische bezittingen tusschen de jaren 1795 en den korten vrede van Amiens, 1802, plaats grepen, dan moet men er zich over bedroeven, dat uit de kroon, die de Oost-Indische Compagnie zich om haren schedel had gevlochten, de eene kostbare steen na den anderen haar ontviel. Achtervolgens gingen toch Ceylon, Malakka, Riouw, Padang, Amboina, Banda en eenige kleinere kantoren voor haar verloren. En gebeurde dit na een hardnekkigen strijd, nadat de laatste kogel verschoten, de laatste pikol rijst verbruikt was? Integendeel, met zeer weinige uitzonderingen vielen bijna alle bezittingen zonder slag of stoot den vijand in handen.

Wij weten wel dat onze bezittingen bij de komst der Engelschen in Indië over het algemeen zich in geen goeden toestand bevonden. Maar wat baat het wanneer een vesting nog zoo sterk, nog zoo wel van garnizoen voorzien, en daardoor in staat een langdurigen strijd te kunnen volhouden, doch de bevelhebber is niet bezield met het heilige en onwrikbare voornemen, aan eed en pligt getrouw te blijven en de hem toevertrouwde sterkte niet eerder over te geven dan wanneer verdere tegenstand

onmogelijk, wanneer alles verloren is? Wanneer de verdedigingswerken eener belegerde plaats zich in een geheel onvoldoenden toestand bevinden; wanneer die plaats daarenboven door een zwak garnizoen is bezet; wanneer de belegerden van buiten een overmagtigen vijand te bestrijden hebben en van binnen ten prooi zijn aan een zoo mogelijk nog sterkeren vijand, den vreeselijken hongersnood; wanneer de bevelhebber in eene zoo zwak bewaakte plaats gevoelt dat zijn ligchaamskrachten beginnen af te nemen, zoodat hij volgens pligt en geweten zich niet meer in staat bevindt naar eisch het bestuur te voeren, en daarom verzoekt dat bestuur in krachtiger handen dan de zijne over te geven; maar wanneer hij niettegenstaande den moeijelijken toestand waarin hij zich met de zijnen bevindt, zich ruim drie jaren weet staande te houden; — dan mag men wel het land gelukkig noemen, dat zulk een bevelhebber bezit, en is het pligt zijn naam in eere te houden en hem als een navolgenswaardig voorbeeld te stellen.

Gelukkig achten wij het voor de geschiedenis onzer Oost-Indische bezittingen, dat wij, te midden van zoo veel lafhartigheid en flaauwheid, als er van 1795—1802 plaats vond, het laatst geschetste beeld kunnen te boek stellen in den braven verdediger van Ternate, den Gouverneur Johan Godfried Budach.

Geen wonder dan ook, dat toen Gouverneur-Generaal en Raden van Indië te Batavia bekend werden met den omvang van hetgeen men te Ternate had geleden en gestreden, eindelijk aan het verlangen van den gezaghebber gehoor gaven, om hem uit zijn zwaarwigtig ambt te verlossen, hoe gaarne zij ook hadden gezien, dat hij dit had kunnen blijven waarnemen. Zij deden het op de meest eervolle wijze, want hij werd ter belooning voor zijn betoonden moed, beleid en trouw, tot Buitengewoon Raad van Indië benoemd [1].

Toen de tijding van de zoo heldhaftige verdediging van Ternate, door de Hooge Regering aan de Leden van den Aziatischen Raad bekend gemaakt werd [2], kwam hun de benoeming van Budach tot Buitengewoon Raad van Indië niet voldoende voor en niet geëvenredigd aan zijne bewezen diensten. Hem, die op eene zoo buitengewoon eervolle wijze den

---

[1] Resolutie van den 17 Junij 1799.

[2] Bij hunnen Secreten brief van den 20 December 1799.

toevertrouwden post jaren lang tegen een overmagtigen vijand had weten te verdedigen, kwam eene meer schitterende beloolooning toe. Men besloot daarom eene gouden medaille en gouden keten te laten vervaardigen. Zoodra die in Indië zouden ontvangen zijn, zou dit geschenk den Raad van Indië Budach in het openbaar en op plegtige wijze omhangen worden [1].

Maar Budach mogt deze zeldzame en voor hem hoogst eervolle onderscheiding niet beleven. Toen de Aziatische Raad dit besluit nam was hij reeds geruimen tijd te voren overleden. Hij stierf te Ternate op 30 Januarij 1800 [2], dus nog ter plaatse waar hij zoo veel geleden en gestreden, maar zich bovendien een naam verworven heeft, die ook aan het verre nageslacht in herinnering behoort te worden gebragt.

Maar — en wie zou het gelooven — in de "Geschiedenis der Nederlandsche Overzeesche bezittingen, geschetst ten dienste van het onderwijs en van hen, welke zich naar die gewesten begeven [3]," komt de naam van dezen dapperen verdediger van Ternate niet voor! Wel leest men daar op blz. 236: "Ook Tidor werd door hen (de Engelschen) genomen en wederom verlaten, doch voor Ternate werden zij door den moedigen Gouverneur Cranssen zoo wel ontvangen, dat zij den aanval moesten opgeven; telkens bedreigd en aangevallen, wist Cranssen zich op Ternate te handhaven tot in Junij 1801."

Dat hier de zaken, die op Ternate zijn voorgevallen, minder juist worden voorgesteld, zal wel geen lang betoog behoeven voor hem die de volgende bladzijden zal gelieven te lezen. Volgens deze voorstelling zou men gelooven dat de Gouverneur Cranssen sedert 1795 of welligt nog vroeger, onafgebroken tot in Junij 1801, toen Ternate aan de Engelschen overging, het bestuur over dat eiland heeft gevoerd [4]. Het

---

[1] Zie Bijlage 3; alsmede de Bijdrage tot de Taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch Indië. N. R. 8 deel, blz. 209 en vg.

[2] Wij herstellen hiermede eene fout in de hiervoren genoemde Bijdragen begaan. Wij waren daarin vervallen, omdat wij in een particulieren brief van den Gouverneur-Generaal van Overstraten van den 27 April 1800, in een PS. van den 10 Mei hadden gelezen, dat met het schip de Graaf van Cobentzel tevens de afgetreden Gouverneur Budach van Ternate, te Soerabaya was aangekomen.

[3] Uitgegeven door den 1e. Luitenant-Adjudant bij het instructie-bataillon te Kampen, A. Pompe, 1863, en bekroond door de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen.

[4] De verantwoording van Cranssen over het overgeven van Ternate aan de Engelschen werd door Gouverneur-Generaal en Raden van Indië, ten fine van

tegendeel is waar, Cranssen werd eerst den 25 Mei 1799, toen hij de betrekking van eersten koopman van het kasteel te Batavia vervulde, aangesteld tot gouverneur van Ternate [1], en kwam aldaar ter reede op den 12 September van datzelfde jaar, waarna hij het bestuur van Budach overnam [2]. Het is derhalve pligtmatig en in het belang der waarheid, aan dezen laatste de eer te geven, die hem zoo regtmatig toekomt en die hem waarschijnlijk onwillekeurig door den geachten schrijver is onthouden.

De verdediging van Ternate door den gouverneur Budach, bijgestaan door eene kleine maar dappere, meest uit Inlanders zamengestelde bezetting, en door eene brave burgerij, is niet algemeen bekend. Toch beslaat zij eene te schoone bladzijde in de geschiedenis onzer Oost-Indische bezittingen in een tijd, die zoo vele daden van lafhartigheid en trouweloosheid te vermelden geeft, dat zij algemeen bekend behoorde te zijn. Het is om deze reden dat wij in de volgende bladzijden bijeengebragt hebben, wat wij in de brieven zoo van den gouverneur Budach, als van den raad te Ternate en die van de hooge regering te Batavia, over de gebeurtenissen, die tusschen de jaren 1796—1799 te Ternate plaats hebben gehad, hebben gevonden. Men zal er uit ontwaren wat de kleine maar trouwe bezetting en burgerij heeft geleden, maar ook hoe zij heeft moeten strijden om het haar toevertrouwde pand, ondanks hongersnood en dood, ongeschonden te bewaren. De geschiedenis van de verdediging van Ternate kan ook nu nog leeren, wat eene kleine

---

onderzoek, in handen gesteld van de buitengewone raden van Indië, Mr. C. A. Canter Visscher en W. H. van IJssedijk. Gouverneur generaal en raden van Indië namen genoegen met het uitgebragt rapport van die heeren, waarop hij vrijgesproken werd van de tegen hem ingebragte beschuldiging, met uitzondering van den raad van Indië, W. Helvetius van Riemsdijk, die bij zijn gevoelen, reeds vroeger schriftelijk ingediend, bleef persisteren om de zaak van Cranssen justitieel te behandelen. Wij vermeenen reden te hebben om te gelooven dat de zaak van Cranssen nog wel een opzettelijk onderzoek waardig is.

[1] Secrete resolutiën der gecombineerde vergadering van HH. commissarissen en de hooge Indische regering.

[2] De heer Lauts brengt in zijn werk "Geschiedenis van het verval der magt van de Nederlanders in Indië tot op het verlies van Java in 1811." 1e. deel, blz. 262, een welverdienden lof toe aan den gouverneur Budach, doch hij laat hem reeds in 1797 naar Batavia vertrekken. Dit wordt herhaald in het werk van denzelfden schrijver "Geschiedenis van de veroveringen der Nederlanders in Indië enz." 1864, 2e. deel, blz. 58.

schare vermag, wanneer zij door het voorbeeld van een braven chef aangevuurd en bezield, de handen in een slaat en alles opoffert om trouw te blijven aan eed en pligt. Noch de aanvallen van den vijand, noch het vlijmend zwaard van hongersnood was in staat den moed der belegerden te doen wankelen. Onder het bestuur van den gouverneur Budach bestond er eene gelukkige overeenstemming tusschen bezetting en burgerij, die later onder den gouverneur Cranssen ophield te bestaan; maar toen ook ging Ternate verloren.

Zelden voorzeker heeft een gouverneur zijn bestuur onder ongunstiger en moeijelijker omstandigheden van zijn voorganger overgenomen dan de gouverneur Johan Godfried Budach.

Budach was opperkoopman en tweede persoon te Makasser, toen hij op den 18 October 1794, bij resolutie van de gecombineerde vergadering te Batavia tot de betrekking van gouverneur werd benoemd. In de maand Mei van het volgende jaar te Ternate aangekomen, nam hij het bestuur over uit handen van den tweeden persoon Ekenholm, die met de behandeling der zaken was belast, daar de gouverneur Alexander Cornabé, met afgeschreven gagie naar Batavia was ontboden, ten einde zich te verantwoorden over een te kort in de kas, waarvan hij door Ekenholm was beschuldigd.

Was over het algemeen de toestand onzer bezittingen bij de komst der Engelschen aldaar ver van gunstig, vooral was dit het geval ten opzigte van Ternate. Niet alleen was de militaire bezetting zeer gering, maar ook bevonden zich de verdedigingswerken in een onvoldoenden staat. Men ondervond de nadeelen van dezen toestand vooral door de vijandelijke houding die de uitgeweken Tidoreesche prins Noekoe tegenover de compagnie had aangenomen. Zoodra de vijandelijkheden tusschen ons en de Engelschen een aanvang hadden genomen, had hij met de Engelschen, die zich op een der Papoesche eilanden hadden nedergezet, dat door hen New-Albion [1] werd genoemd, gemeene zaak gemaakt.

---

[1] De Inlandsche naam wordt in de compagniepapieren verschillend opgegeven, zooals Doerie, Dree, Deré, Doree en Dry. Het fortje of benting

Waren de Engelschen en prins Noekoe met de uitgeweken onvergenoegde Tidorezen de openbare vijanden van de compagnie, waartegen de gouverneur zich had in acht te nemen, het gevaar dreigde hem ook van eene zijde waarvan hij het niet kon verwachten, en wel in zijne onmiddelijke nabijheid. Naauwelijks was Budach eenige maanden met het gezag bekleed, toen hij door de trouw van de Ternaatsche prinsen, Schoonderwoert, Beynoen en Baba, zoons van wijlen den koning Zwaardecroon, kennis kreeg dat de koning van Ternate het boos opzet gevormd had, de Engelschen, zoodra die daar mogten verschijnen, in te halen en met hen vereenigd tegen de compagnie te ageren, en dat hij te dien einde reeds ruim honderd twintig Alfoeren met geslepen klewangs gewapend had, om zoodra hij het sein zou geven van de Engelsche schepen, waar hij zich naar toe zou begeven, op de Hollanders aan te vallen [1]. Eenige dagen te voren had de gouverneur reeds bemerkt dat hij zich weinig gelegen liet liggen aan den last, dien hij hem had gegeven om zich niet van Ternate te verwijderen, en in geval van een vijandelijken aanval goede orde op zijn volk te stellen, zonder zich verder met iets te bemoeijen; daar hij niettegenstaande deze order, op den 18 April met een getal van veertien verschillende vaartuigen, met een vliegenden standaard en zonder 's compagnies vlag te voeren, was vertrokken, nadat hij den gouverneur had laten weten dat er drie schepen buiten Hirie gezien waren en hij derwaarts ging om de vlaggen te verkennen, ofschoon dit gerucht later bleek ongegrond te wezen. Hij keerde evenwel spoedig terug.

De cordate handeling van den gouverneur in deze moeijelijke en teedere zaak zou reeds bij voorraad het bewijs leveren hoe de vijand, wien hij wezen mogt, bij een aanval op Ternate zou ontvangen worden. "Een kort en spoedig besluit dient er genomen te worden," zeide de gouverneur "om voor te komen dat de Koning van hier in stilte, gelijk hij voorgenomen had, weg gaat, waartoe alles in gereedheid was gebragt,

---

door de Engelschen daaròp gemaakt, noemden zij Coronation. Het blijkt echter dat deze vestiging der Engelschen geweest is op de Noordkust van Nieuw-Guinea, het nu meer bekende Doreh. Zie Nieuw-Guinea, Ethnographisch natuurkundig onderzocht en beschreven in 1858 enz., blz. 77; waar onder anderen wordt opgegeven, dat de bejaardste inwoners aldaar zich deze vestiging nog weten te herinneren.

[1] Secrete resolutie van 26 April 1796.

opdat wij niet te gelijk door een trouwloozen bondgenoot van binnen en door een aankomenden vijand van buiten mogten worden aangetast."

De sultan werd verzocht zich bij den gouverneur te willen vervoegen, ten einde met hem over eenige zaken te spreken, die geen uitstel konden lijden. De sultan liet zich uit hoofde van onpasselijkheid verontschuldigen aan het verzoek van den gouverneur gevolg te geven. Toen besloot de gouverneur hem door gecommitteerden uit zijn dalm te laten halen, indien hij mogt weigeren gewillig mede te gaan. De kapitein kommandant Heinrich en de fiskaal van Dockum werden met deze commissie belast. Vergezeld van een detachement militairen, begaven zij zich bij den sultan en bragten hem hunnen last over. Goede raad was duur. De sultan verzocht zich eerst te mogen kleeden, maar de commissie stond hem dit niet toe, daar zij bevreesd waren dat hij onder dat voorwendsel gelegenheid zou zoeken te ontsnappen, te meer daar er vaartuigen van hem aan het strand lagen, die op zijne bevelen wachtten. In zijn langen kabaai gekleed ging hij met de commissie mede. Bij zijn binnenkomen werd hij op de gewone wijze ontvangen en in de vergadering gebragt.

De gouverneur hield hem daar zijn trouweloos gedrag en slinksche handelwijze voor, en gaf hem tevens te kennen dat men, om voor te komen dat hij zich bij de vijanden der compagnie voegde, zich van hem meester had gemaakt. Op het een en ander bragt hij ter zijner verontschuldiging bij, dat het hem ten laste gelegde onwaar was; dat hij niet kon ontkennen naar de Engelsche schepen te hebben willen vertrekken, doch dat dit slechts alleen zou geschied zijn om ze te willen bezien.

De gouverneur en de raad besloten echter, uithoofde zij zich overtuigd hielden, dat de trouwlooze bedrijven van den koning zoo helder als het daglicht waren, en om het kwaad dat hen van dien kant dreigde, voor te komen, hem behoudens de hooge approbatie van gouverneur-generaal en raden van Indië, van alle bestuur over het Ternaatsche rijk te ontslaan, hem binnen het kasteel gevangen te houden en bij voorkomende gelegenheid ter dispositie van de hooge regering te Batavia op te zenden. Men nam hem daarop in arrest, hetgeen zonder den minsten tegenstand van het volk plaats had.

Den volgenden dag werden al de Ternaatsche prinsen en rijksgrooten op het kasteel bijeengeroepen om te voorzien in

den vacanten troon van Ternate, want men achtte het minder raadzaam door de omstandigheden, waarin men zich bevond, die onbezet te laten. Nadat de gouverneur hun had bekend gemaakt met de redenen, die hem en den raad hadden bewogen, den nu gearresteerden koning Patra Kitchil Aharal van zijn bestuur te ontslaan, betuigden de meeste prinsen en rijksgrooten openlijk, dat de koning de Engelschen toegenegen was, en dat hij voornemens was zich bij hunne komst bij hen te voegen, terwijl de prinsen Schoonderwoert, Jassiem en Beynoen eenparig verklaarden te hebben gezien, dat de koning aan de Alfoeren ruim honderd twintig geslepen klewangs had laten uitdeelen, ten einde daarmede de compagnie te bevechten.

De gouverneur vertoonde hen daarop den gesloten brief van de hooge regering, die den naam inhield van den prins, die bij ontstentenis van den vorst, benoemd was hem in die hooge waardigheid op te volgen. Tot de opening overgaande, bleek daaruit dat als opvolger benoemd werd de waardige en zeer beminde prins Sarkam. De gouverneur en de raad waren met deze keuze ten hoogste ingenomen, daar ze hem of zijn broeder, den prins Schoonderwoert, waardig achtten den troon van Ternate te beklimmen. In tegenwoordigheid van alle aanwezigen verklaarden de gouverneur en de raad den prins Sarkam te erkennen en te doen erkennen als wettig koning van Ternate, onder de voorwaarden als van oudsher bestaande en met zoodanige alteratiën en ampliatiën daarenboven, als de regering voor 's compagnie belangen zou noodig oordeelen. De gouverneur geleidde daarop den nieuw benoemden koning naar den zetel aan zijn linkerzijde, en wenschte hem geluk met de hem opgedragen hooge waardigheid, waarin hij door de raadsleden gevolgd werd. Nu stonden ook al de aanwezige prinsen en rijksgrooten op, naderden den nieuwen koning en bewezen hem op eene nederige doch blijmoedige en naar 's lands gewoonte gebruikelijke wijze, hunne hulde. Zij verzekerden dat alle bewoners van Ternate over de gedane keuze door de hooge regering zeer waren verblijd, en van het bestuur van den nieuwen sultan zich veel goeds voorstelden. De gouverneur wenschte ook de prinsen en rijksgrooten geluk met hun nieuw benoemden vorst, die, naar hij zich vleide, al zijne krachten zou aanwenden om te beantwoorden aan de gunstige gedachten, die de gouverneur-generaal en de raden van Indië van zijn persoon en goede hoedanig-

heden gevormd hadden, door het bestuur te voeren op eene wijze, die tot welzijn van de compagnie en van zijn eigene landen strekken zou, waardoor hij achting en liefde verwerven zou. Hij drukte daarbij tevens het vertrouwen uit dat de nieuwe koning eene aanhoudende vriendschap met zijne naburen, de koningen van Tidor en Batjan, zou aankweeken en door vreedzame wegen hunne achting en genegenheid zou trachten te verwerven.

De nieuwe koning beantwoordde deze aanspraak door vooraf met alle teekenen van blijdschap zijn hartgrondigen dank te betuigen voor de uitstekende gunst, die hem door zijne verkiezing tot die hooge waardigheid was bewezen, terwijl hij heilig verzekerde alles te zullen aanwenden wat hem de genegenheid en achting van de compagnie zou kunnen doen verwerven, en dat hij zou trachten de contracten zonder afwijking te zullen nakomen, waartoe, indien er iets aan mogt ontbreken, hij den goeden raad en de ondersteuning van de regering verzocht, waarop hij volkomen en alleen vertrouwen stelde.

De kroon en rijkscepter werden intusschen uit den dalm van den gewezen koning, door den translateur Wiggers en den adjudant Lambertus met een detachement van vier en twintig man afgehaald, en met de gewone eerbewijzen in de vergaderzaal gebragt. Onder een gepaste aanspraak en afvrage of de nieuw benoemde koning die kroon uit handen van de compagnie als een leen wilde ontvangen, met de heilige belofte, te zullen nakomen de reeds met de compagnie aangegane contracten en alle zoodanige voorwaarden als de raad voor het welzijn der compagnie geoordeeld had bij de oude te moeten voegen, waarop het toestemmend antwoord gegeven werd, zette de gouverneur den koning de kroon op het hoofd en gaf hem den rijkstaf in de hand. Een driewerf herhaald vreugdegeroep van al de in de zaal aanwezigen ging hierna op, terwijl er tevens van het kasteel Orangie een saluut van twaalf, en van ieder punt of bastion van drie kanonschoten gedaan werd.

Eenige ververschingen werden den koning, de prinsen en rijksgrooten, de raadsleden en eenige verdere genoodigden aangeboden, waarna de nieuw benoemde vorst door de twee eerste raadsleden Heinrich en van Dockum onder het gewone ceremonieel naar zijn woonhuis in de kampong Ternate terug geleid werd. Deze coup d'état liep dus gelukkig zonder bloed-

vergieten af, waartoe voorzeker veel had bijgedragen dat de onttroonde vorst, tengevolge van de wreede behandeling die zijne bloedverwanten en het volk van hem moesten ondervinden, algemeen gehaat was.

In een brief van den gouverneur Budach aan de hooge regering van den 29 April 1796 schrijft hij onder anderen: "Wat den Koning nu overgekomen is, heeft hij al voor lange jaren verdiend, over zijne gepleegde wanbedrijven, die men zich heeft moeten laten welgevallen, omdat men niet wel anders konde doen, en ik refereer mij omtrent zijn gehouden gedrag tegen de Compagnie, aan de advisen van het jaar 1781 tot heden toe, die hem genoegzaam doen kenmerken."

Ook het beleid van den gouverneur, die door het nemen van een kloek besluit en van gepaste maatregelen den vorst buiten staat stelde zich aan het gezag der compagnie te onttrekken en zich bij de vijanden aan te sluiten, bragt tot dezen gelukkigen afloop veel toe.

Den 22 Augustus had de openbare voorstelling van den nieuw benoemden koning van Ternate plaats, met al die plegtigheden, die bij dergelijke gelegenheden in acht werden genomen. De vorst beklom den troon van Ternate met de volgende titels: Padoeka Srie Maha Toean Sulthan Noel Arifien Wahoewa Saidoena Mohejoedien Sah Kitschil Sarkan.

Hiervoren hebben wij reeds met een enkel woord gewag gemaakt van den onvoldoenden staat, waarin zich de verdedigingswerken van Ternate bevonden, zoo mede van de geringe sterkte der bezetting. De militaire commissie had bij haar rapport van den 4 April 1792 reeds op deze omstandigheden gewezen, maar de belangrijke onkosten, die eene verbetering zouden na zich slepen, gepaard aan de tijdsomstandigheden waarin men zich bevond, hadden doen besluiten eene verandering tot betere tijden uit te stellen. Wat de bezetting betrof, had die commissie de opmerking gemaakt, dat wanneer het kasteel met het vereischte getal van vierhonderd vijftig man bezet was, het bestand zou wezen tegen eenen inlandschen vijand, maar geenszins eene Europesche magt zoude kunnen afweren.

Aan de vestingwerken was dus niet veel verbeterd; alleen was het kruidmagazijn in een beteren staat gebragt. De gouverneur gaf dien ten gevolge aan den raad te kennen, dat hij, "om de wille van de slechte gesteldheid van de fortificatiewer-

ken van het kasteel, die van weinig belang en zeer defectueus zijn, en volgens vroeger genomen besluiten niet raadzaam geoordeeld werden tot verbetering daaraan groote kosten te doen, die evenwel te vergeefs zouden wezen, nadien ze meest oud, bouwvallig en met geene geringe reparatiën te verhelpen waren, den Kapitein von Lutzow gelast had eene goede plaats uit te zoeken aan het zeestrand, tot het opwerpen van eene aarden batterij om die met eenige stukken te wapenen en te laten bezetten met het noodige getal manschappen, en die zoodanig moest gelegen zijn, dat zij in staat is schepen en vaartuigen het inkomen op de reede te beletten en alle mogelijken afbreuk te doen, ten einde Compagnies bezittingen op het eiland zoo veel mogelijk te beveiligen voor een onverwachten aanval en om den noodigen weêrstand te kunnen bieden, ingeval eenige schepen van vreemde mogendheden het kasteel naderende, geweld willen gebruiken [1]."

De raad vond den maatregel, door den gouverneur genomen, goed en magtigde hem tevens alle zoodanige verdere beschikkingen te nemen als tijd en omstandigheden zouden vereischen.

Door den kapitein von Lutzow werd nu eene batterij, geschikt voor vijf stukken geschut, aan het zeestrand opgeworpen en met acht- en twaalfponders gewapend [2]. Het zeehoofd werd met vier stukken van acht pond versterkt. Daarenboven werden nog vier stukken geschut op eene voegzame wijze aan het strand geplaatst, om zoo veel mogelijk den vijand te beletten de reede te kunnen opzeilen; terwijl de zeebolwerken van het kasteel Orangie van schanskorven werden voorzien, die daartoe door de beide vorsten verstrekt waren.

De gouverneur gelastte dat de weerbare manschappen zoo veel mogelijk bijeen moesten gehouden worden om daarvan in geval van nood gebruik te kunnen maken. Hun getal bedroeg met inbegrip der officieren, vijf en zestig burgers, drie en zeventig Makassaren en twee en zestig Chinezen, te zamen twee honderd man. Van de burgers werden drie en twintig personen in dienst der compagnie aangenomen, die gedeeltelijk werden bestemd voor het kasteel en voor de nieuwe batterij, ter vervanging der manschappen, die men van het kasteel ter versterking van

---

[1] Secr. resolutie 30 Januarij 1796.

[2] Zie Bijlage 1, bevattende den staat van het geschut op het kasteel en verdere posten op Ternate op 31 Augustus 1796.

het fort Kajoe Mejrah en Terlucco derwaarts zond. Een gedeelte der burgerij werd gewapend, een corps pennisten opgerigt, zamengesteld uit een veertigtal compagniebedienden, terwijl tevens aan het corps Makassaren twaalf geweren met toebehooren werden verstrekt. Het garnizoen bestond op ultimo Junij 1796 uit negen officieren en drie honderd drie en twintig onderofficieren en manschappen [1]. Van deze manschappen waren ruim de helft Manadorezen; deze waren verdeeld op het kasteel, het fort Kajoe Mejrah, Terlucco en bij de Sultans van Ternate en Tidor.

De zeemagt, waarover de gouverneur in den eersten tijd van zijn bestuur kon beschikken, bestond uit drie pantjalangs: Padang, Windhond en Lassum. De beide eerstgenoemde werden elk door een luitenant ter zee gekommandeerd. De equipage bestond uit twee onderofficieren en zeven matrozen voor elken pantjalang, terwijl nog drie onderofficieren en tien matrozen op het zeehoofd gedetacheerd waren. De bewapening der pantjalangs bestond slechts uit eenige stukken geschut van ligt kaliber, geweren enz.

Op bevel van den gouverneur werden door de sultans van Ternate en Tidor eenige corra corra's op brandwacht gelegd, ten einde onmiddelijk kennis te geven ingeval eene vijandelijke vloot het op het eiland mogt gemunt hebben en wel op de volgende wijze: door dien van Ternate, een buiten Hirie, een op Makjan en een bij het Spaansche fort; door den sultan van Tidor een op Saketta en een op Goenie.

Door de zoo even vermelde maatregelen, die door den gouverneur genomen waren, vertrouwde hij dat het kasteel, hoe zwak de bezetting ook ware, zich in staat zou bevinden, het voornemen van den vijand, zoo die zich voor het eiland mogt vertoonen met het oogmerk om eene landing te beproeven, te verijdelen en door Gods zegen allen mogelijken tegenstand te bieden en afbreuk te doen [2].

Intusschen ontving de gouverneur per expresse van Makasser eenige pakketten, brieven, resolutiën enz. van de hooge regering te Batavia, gedagteekend van het laatst van het voorgaande jaar, 1795, waarin hem de staat van zaken werd kenbaar gemaakt, onder anderen: het vermeesteren van een aantal bezit-

---

[1] Zie den sterktestaat. Bijl. 2.

[2] Secr. resolutie, 25 Februarij, 15 April 1796.

tingen der compagnie door de Engelschen in dat jaar, alsmede de vrees werd uitgedrukt, die de regering koesterde, dat de vijand, door de aanzienlijke magt waarover hij kon beschikken, pogingen zou in het werk stellen zich ook van de Oostersche provinciën meester te maken. Verder werd den gouverneur medegedeeld dat de hooge regering zich buiten staat bevond Ternate eenige belangrijke hulp te kunnen doen toekomen; dat uit aanmerking Amboina, Ternate en Makasser elk op zich zelf in hun tegenwoordigen staat van defensie niet bestand waren tegen de expeditie van eenen Europeschen vijand, die zich daarvan zou willen meester maken, doch dat de toestand van Banda daarentegen van dien aard was, dat het in zoodanig onverhoopt geval onder Gods zegen kon behouden worden, inzonderheid wanneer het garnizoen aldaar eenige belangrijke versterking bekwam, de regering tot redding van het eiland Banda voor de compagnie goedgevonden had, de gouverneurs der drie genoemde provinciën aan te schrijven en op het allerernstigste te gelasten, ten spoedigste naar Banda te zenden een gedeelte van hun garnizoen, inzonderheid zoo veel mogelijk Europesche manschappen, en alleen zoo veel te houden als volstrekt noodig was om tegen de strooperijen van inlanders gedekt te zijn en in zekerheid te blijven. De regering vertrouwde verder dat de bestuurders in cas van vijandelijkheden zich als ware Nederlanders en mannen van eer zouden gedragen en tot het laatste verdedigen de kostbare bezittingen hun toevertrouwd; met last om al het mogelijke te betrachten wat maar eenigzins dienen kon tot beveiliging en bevordering van de belangen der compagnie en afbreuk van den vijand, "onder aankondiging ons responsabel te zullen houden, wanneer daaromtrent of omtrent de stipte observantie der gegeven orders mogten blijven in gebreke [1]."

De gouverneur en de raad namen deze aanschrijving in ernstige overweging en vermeenden na rijp beraad geen gevolg te moeten geven aan hetgeen daarin voorkwam, betreffende het zenden van volk naar Banda en dit om de volgende redenen [2]:

1°. Dat van het garnizoen, wanneer alle posten versterkt en bezet waren, tot verdediging van het kasteel nog maar zouden overblijven honderd drie en vijftig man, grootendeels bestaande uit Manadorezen en slechts weinig Europesche soldaten.

---

[1] Secrete missive van de hooge regering, Batavia, 29 December 1795.

[2] Secrete resolutie van 26 Maart 1796.

2o. Dat de equipagiemeester betuigde, dat er geen Europesche zeevarenden beschikbaar waren om enkele pantjalangs te bemannen tot het doen eener expeditie naar Banda.

3o. Dat ook geene artilleristen, die almede meestendeels bestonden uit Inlanders, die aldaar achtervolgens in dienst waren genomen, te missen waren, om bij de stukken dienst te doen; daar, wanneer de posten versterkt waren met de noodige opper- en onderofficieren, er slechts dertig man zouden overblijven voor de defensie van het kasteel.

4o. Dat men zich ook van de weinige manschappen niet wel ontblooten kon, daar de rebel Noekoe zich aan den oostkant van Halmaheira ophiëld, en het allezins te vreezen was, dat zoodra hij de tijding zou hebben bekomen dat de Engelschen in aantogt waren, hen voorzeker zoude komen verontrusten [1].

5o. Dat men de lijfwachten die bij de Koningen van Ternate, Tidor en Batjan geplaatst waren, en die voor het grootste gedeelte uit Europeanen waren zamengesteld, niet wel zouden kunnen intrekken zonder groot ongenoegen te geven aan die vorsten en hen wantrouwen tegen de compagnie in te boezemen; en

6o. Dat, daar er reeds een zoo aanmerkelijke tijd verloopen was, dat de Engelsche vloot Boeloekomba gepasseerd was, de hulptroepen te laat zouden aankomen en voor hen het grootste gevaar zou bestaan in handen van den vijand te vallen.

Toen namelijk de gouverneur de laatste brieven van Batavia over Makasser ontving, bekwam hij tevens een schrijven van den gouverneur aldaar, Beth, van den 9 en 17 Februarij 1796, waarbij deze hem kennis gaf, dat de Engelsche vloot, bestaande uit negen schepen, den 1 Februarij te Boeloekomba aangekomen en den 3 van daar weder vertrokken was, koers zettende om de oost; zoo mede dat hij uit het garnizoen van Makasser honderd een man, ter versterking van dat van Banda had afgezonden.

De gouverneur Budach vertrouwde dat de hooge regering genoegen zou nemen met de opgegeven reden, die hem en den raad bewogen hadden niet te voldoen aan den gegeven last tot het zenden van volk naar Banda, terwijl hij er bijvoegde: "dat wat de defensie betreft tegen de Engelschen, en om hen alle

---

[1] Het was bekend dat hij eene bezending naar Bengalen gezonden had om zich bij hunne komst in de Molukken met hem te vereenigen.

mogelijke afbreuk wegens hunne begonnen vijandelijkheden te doen, dit het gevoelen zoowel van dezen Raad als de overige Compagnies dienaren te wezen, gelijk bereids is aangeteekend ter resolutië van den 25 Februarij, bij gelegenheid der besluiten ten opzigte en nopens het verdedigen van 's Compagnies kostbare bezittingen genomen."

Het bleek reeds weinige dagen na het nemen van bovenstaand besluit, dat gouverneur en raad wel hadden gedaan, de gevraagde hulp voor Banda niet af te zenden, al waren zij ook in staat geweest eenig volk te kunnen missen. In den nacht van den 29^en^ Maart kwam te Ternate een kleine orembaai van Amboina, bemand met vijf compagnies matrozen en één soldaat; aan boord hebbende den van daar gevlugten kapitein-luitenant ter zee, Nicolaas Pilander, die door de Engelschen om de west, met de brik Harlingen, als gezaghebber kruissende, in straat Banka genomen was. Hij was het die den gouverneur de belangrijke tijding mededeelde dat Amboina op den 19^en^ Februarij, op de door den commodore van de Engelsche vloot voorgestelde protectie en gedane uitnoodiging tot het aannemen daarvan, door den gouverneur Alexander Cornabé aan hem zonder slag of stoot overgegeven was; dat het secours van Makasser naar Banda afgezonden, in handen van den vijand was gevallen; dat de Engelsche vloot, op één schip na, dat op Amboina was gelaten, op den 6^en^ Maart naar Banda was gezeild, om zich zoo mogelijk ook meester van deze plaats te maken; dat volgens de algemeene berigten op Amboina aangebragt, de gezaghebber of gouverneur van Boeckholtz gereed was de vloot af te wachten en daarvan aan den commodore had kennis gegeven, die een brief van den prins van Oranje en een proclamatie van zijnen vorst met een schip aan den gouverneur had gezonden, met uitnoodiging tot het aannemen der aangeboden protectie.

De gouverneur gaf van deze belangrijke gebeurtenissen kennis aan de sultans van Ternate en Tidor, die beide beloofden der compagnie steeds te zullen blijven aanhangen en getrouw te wezen, terwijl zij daarbij verklaarden, zoo de nood aan den man mogt komen, hun leven voor de compagnie veil en ten beste te zullen hebben. Hoe weinig men in deze op de trouw van den koning van Ternate staat had te maken, hebben wij reeds op de vorige bladzijden gezien. Ook aan de residenten van Manado en Gorontalo, die onder Ternate ressorteerden,

en de hoofden der posten te Tidor en Batjan, werd hiervan mededeeling gedaan, opdat zij bij de verschijning van schepen van vreemde natiën zouden weten hoe zij zich zouden hebben te gedragen.

Daar men dagelijks de Engelsche schepen kon te gemoet zien, achtte de gouverneur het gevaarlijk den afgezetten koning van Ternate aldaar te doen verblijven, daar hij, indien het mogt gebeuren dat de vijand zich van het eiland meester maakte, hen veel kwaad kon doen. De gouverneur beraadslaagde hierover met den equipagemeester, den kapitein ter zee van Waningen, en overwoog vooral of men in dit jaargetijde, den westmousson, benoorden om Batavia zou kunnen bezeilen, daar het niet raadzaam kon worden geacht dit langs den gewonen weg of bezuiden de eilanden te doen. Men had toen berigt bekomen dat omstreeks het eiland Boeroe, twee Engelsche schepen kruisten, die alles wat hun voorkwam wegnamen en een pantjalang daartegen niet bestand zou wezen noch in staat hen te ontzeilen. Van Waningen had hiertegen geene bezwaren in te brengen. Hij gaf den koers op die genomen moest worden en bood zich aan de reis te ondernemen.

De raad hierop gehoord zijnde, besloot den 17 Mei van het aanbod van den equipagiemeester gebruik te maken en den pantjalang de Waker daartoe in gereedheid te brengen. De equipage van dat vaartuig werd versterkt met de matrozen en den soldaat, die een paar maanden vroeger van Amboina waren gekomen [1], terwijl men om te beter wêerstand te kunnen bieden tegen de roofvaartuigen, die zich in dat water mogten ophouden, zoo ook om behoorlijk wacht te kunnen houden, er nog een korporaal en zes soldaten op plaatste. De luitenant ter zee Jan Muller werd den equipagemeester ter zijner adsistentie toegevoegd.

Den 20 Mei vertrok de Waker met den ex-koning van Ternate. Aanvankelijk was de reis niet zeer gelukkig. De gouverneur ontving den 3en September een brief van den resident Durr van Manado, gedagteekend 22 Augustus, waarin werd

[1] De kapitein luitenant Pilander was reeds in het begin van April, met het expres van Makasser afgezonden vaartuig, op zijn verzoek naar Makasser vertrokken, om van daar verder naar Batavia te komen, ten einde volgens zijn voorgeven, den gouverneur-generaal bekend te maken met de verdere voornemens der Engelschen, wanneer zij van deze expeditie zouden terugkeeren. Secr. missive van 4 April 1796.

berigt, dat daags te voren de Waker aldaar was aangekomen, na veel zeerampen en gevaren doorgestaan en bij herhaling op het Papara-rif gestooten te hebben, waardoor het vaartuig lek was geworden, en de bevelhebber genoodzaakt was den steven naar Manado te wenden.

De brief, dien van Waningen aan den gouverneur schreef, behelsde niet veel anders dan klagten over de slechte gesteldheid van de Waker die zeilen noch drijven wilde enz., zoo mede het relaas van zijne reis tot Manado. Hij verzocht den gouverneur dat men hem de pantjalang de Lassum zoude zenden; dat hij aannam de reis daarmede voort te zetten, of wel dat men hem zijn eigen vaartuig, de Castor, zond, met de helft der equipage, waarmede hij dacht Batavia wel te zullen kunnen bezeilen.

Dit was eene groote teleurstelling, want men zou zeer ongaarne den onttroonden vorst op Ternate terug zien, zoo door de positie waarin zij zich bevonden, als uit vrees voor de bijgeloovigheid der Ternatanen, die het als een wonderwerk zouden beschouwen, dat een koning van dat eiland niet zoude kunnen worden vervoerd.

Daar de Lassum in reparatie was, werd besloten van Waningen in bedenking te geven zijn eigen vaartuig te gebruiken, of wel met de Waker de reis voort te zetten, indien de reparatiën niet te lang zouden aanhouden. Verder werd hem medegedeeld dat men hem en den luitenant Muller aansprakelijk en verantwoordelijk stelden, indien zij niet alle zeemanschap gebruikten om op eene resolute wijze te voldoen aan de orders, die hun gegeven waren. Hun gedrag op den togt zou gestrengelijk worden onderzocht.

De resident Durr werd gelast gedurende het aanwezen van den ex-koning aldaar, dezen op het fort te bewaren en goede wacht te doen houden, opdat hij niet zou kunnen ontsnappen. Tevens werd hem aanbevolen, alle mogelijke vlijt en voortvarendheid aan den dag te leggen, opdat van Waningen zoo spoedig mogelijk zijne reis naar Java kon voortzetten.

De nieuw benoemde koning Sarkam scheen bij zijn volk zeer gezien te wezen. Al de prinsen, die onder den vorigen vorst waren uitgeweken, kwamen op Ternate terug en namen weder bezit van hunne verlaten of afgenomen woningen.

Bij zijne proclamatie tot koning had hij aan zijn volk beloofd te zullen laten omverhalen en tot den grond toe vernietigen

den gevaarlijken tronk, die door den vorigen koning gebouwd was om het volk daarin door kommer en ellende te doen vergaan. Door hieraan gevolg te geven, had hij zich bemind gemaakt, zoodat ieder den vorst zegende, die van zulke onmenschelijke straffen geen gebruik wilde maken, maar den schuldige wilde straffen volgens regt en billijkheid.

De gouverneur vertrouwde dan ook, dat daar sultan Sarkam veel had moeten lijden onder de willekeurige regering van den vorigen vorst, hij wel alles zou in het werk stellen om zich bij zijn volk bemind te maken en een getrouw leenman van de compagnie te wezen. De gouverneur stond ook met den sultan van Tidor op een goeden voet. Beiden beloofden meermalen den gouverneur, dat wanneer Ternate mogt worden aangevallen, zij hunne magt zouden bijeen houden om hem daarmede te hulp te komen; ja dat zij zelfs hun leven veil hadden ten beste der compagnie.

De sultan van Tidor was een zwak vorst en overgegeven aan het spel. Als hij zich op Ternate bevond, was het met den kapitein der Chinezen en eenige der voornaamste van die natie, met wie hij den tijd met het spel doorbragt. Meermalen werd hij hierover door den gouverneur onderhouden; maar hij verontschuldigde zich altijd met te zeggen dat het slechts om weinig geld te doen was en hij zich nooit inliet om met een zijner onderdanen te spelen, zoodat het geen minachting bij dezen kon verwekken, zoo als de gouverneur meende.

In de maand November van het voorgaande jaar had de gouverneur, op verzoek van den sultan van Tidor toegestaan, dat de Tidoreesche prins Abdoel Halim, zich met de pantjalang de Linge naar Amboina mogt begeven om van daar zijne zuster Safia af te halen. Bij gebrek aan gelegenheid om direct terug te keeren, was hij nog daar toen de Engelschen zich meester van dat eiland maakten. Deze namen den prins onder hunne protectie en behandelden hem zeer goed, doch verhinderden hem naar Tidor terug te keeren. Herhaaldelijk daartoe aanzoek bij den comodore Rainier doende, stelde deze het telkens uit, maar gaf eindelijk na zijne terugkomst van Banda hiertoe zijne toestemming.

Het was van dezen prins dat Budach vernam, dat Banda door den gouverneur van Boeckholtz, na slechts een geringen wederstand geboden te hebben, aan de Engelschen was overgegeven. De comodore Rainier liet hem tevens door dien prins

berigten, dat hij hem binnen twee maanden een bezoek dacht te brengen en dat hij van Ternate naar Makasser wilde gaan. Als een bewijs hoe dubbelhartig de Engelschen te werk gingen moge dienen, dat men op Amboina den prins Abdoel Halim op den Koran had laten zweren, om bij zijne komst op Ternate te zeggen, dat de Engelschen en Hollanders te zamen als broeders leefden, dat slecht overeen te brengen was met de bekendmaking, die in het Arabisch geschreven, door Rainier aan dien prins voor zijn vertrek naar Ternate was gezonden, ten einde die aan de Moluksche vorsten te vertoonen en waarbij integendeel die vorsten werden aangespoord de zijde der compagnie te verlaten, haar af te vallen en hunne landen aan de Engelschen over te geven [1].

Prins Noekoe, die zich aan de oostzijde van het eiland Halmaheira ophield, en wel omstreeks Gebe en Patanie, ging intusschen voort met zijn aanhang te versterken, door uitgewekenen en andere ontevredenen, die zich bij hem aanmelden, in dienst te nemen, terwijl hij tevens trachtte met de Engelschen op een goeden voet te blijven. Hij zond aan de vorsten en hoofden op de verschillende eilanden brieven, om 's compagnies onderdanen en bondgenooten van hun wettigen heer te doen afvallen en de verbindtenissen te verbreken, die zij met de compagnie hadden aangegaan. Zoo ontving onder anderen de koning van Tidor een dergelijken brief, die door prins Noekoe en drie gezaghebbers van Engelsche schepen onderteekend was. De sultan zond dien brief ongeopend aan den gouverneur, en toen deze laatste den sultan met den inhond bekend maakte, verklaarde hij dien niet te zullen beantwoorden. Die schepen waren zoogenaamde smokkelaars of lorrendraaijers. Volgens gerucht lagen ze voor Maba, waar ook de Engelsche vlag woei. Men bleef te Ternate intusschen waakzaam en op zijne hoede. Men ging voort met zoo veel mogelijk de zeehoofd-batterij en de anderen, die aan het strand waren opgeworpen, met geschut te wapenen en van de noodige manschappen te voorzien, zoo ook de fortjes Kajoe Mejrah en Terlucco. Maar men begon nu ook te gevoelen, dat de gemeenschap tusschen Batavia en Ternate zoo goed als afgesneden was, aangezien geen vaartuig of schip van daar aankwam, waardoor men aan het noodige gebrek begon te krijgen.

[1] Secrete brief van 13 Mei 1796.

Eenige maanden gingen er voorbij dat er niets gebeurde, tot dat eindelijk op den 17en Februarij 1797, zich de Engelschen voor Ternate vertoonden. Hoe zij daar ontvangen werden, zien wij uit den volgenden secreten brief van 15 Maart 1797: "Daar door het vertrek van een Makassaarsch vaartuig de gelegenheid zich opdoet, om over gemeld Gouvernement, dat wij vernomen hebben nog in handen van de Compagnie te zijn, brieven te verzenden en UWEd. eenig verslag te doen van den staat der zaken in dit Gouvernement in deze gevaarvolle en zorgelijke tijden, zoo capteren wij deze gelegenheid om UEd. met allen eerbied te bedeelen, dat op den 17e Februarij, wanneer wij zulks het minst verwachteden, omdat wij geloofden alle gevaar te boven te zijn en dat ons ontzet nabij zoude wezen, en eerstdaags zoude opdagen, het gat van Hirie benoorden dit kasteel binnengekomen en regtstreeks naar dit kasteel gezeild zijn, twee Engelsche schepen en een brik, voerende Konings vlaggen, die op een zekere distantie van het kasteel een schuit met een witte vlag, van het grootste schip naar de wal afzond om kennis te geven van hunne aankomst.

"Dat de eerste teekenaar [1] dit ziende, en om voor te komen dat niet aan land traden, twee leden uit den Raad committeerde om zich naar den schuit te begeven en te vragen wat zij te zeggen hadden.

"Gelijk dan ook gevolg genomen heeft, doch dat de zich in de schuit bevindende drie Officieren geweigerd hadden hun commissie aan de gecommitteerden open te leggen, maar verklaard hadden die zelve aan den Gouverneur te moeten proponeren en hunne brieven in persoon te overhandigen; zoo besloten wij hun in onze vergadering te laten komen: (waar almede intusschen verschenen was Ternaats Koning, ten einde met ons te overleggen, hoedanig best den vijand af te weren zoo hostiliteiten plegen mogt:) om van de Engelschen te vernemen wat van hun begeeren was; zijnde dezelve met de gecommitteerden kort daarna gecompareerd, en na aflegging van de gewone complimenten aan den eersten teekenaar uit naam van den Heer Eduard Pakenham, Commodore van het eskader oorlogschepen van zijne Brittannische Majesteit, gedestineert voor Ternate, die zij zeiden dat in het gezigt van dit kasteel kruissende was,

---

[1] Namelijk van dezen brief.

overhandigden twee gesloten brieven, die men bij opening bevond te wezen, een brief van voormelden Commodore, in het Engelsch geschreven, aan boord van het schip the Resistance, gedateert den 17 Februarij 1797, nevens een soort van een capitulatie ongeteekend, mede in het Engelsch geschreven en een copia Proclamatie van wegen zijn Groot-Britt. Majesteit in het Hollandsch, tot narigt voor de ingezetenen in de koloniën van de Nederlandsche Oost-Indische Compagnie.

"Dat, nadat de drie Officieren zitplaatsen waren aangewezen, men zich verlegen vondt met de brieven, omdat er geen een hier te vinden was die de Engelsche taal magtig was, een der officieren aannam ons den inhoud in het Fransch te verstaan te geven, gelijk dan ook op eene gebrekkige wijze geschiedde. Vervattende de papieren hoofdzakelijk een propositie van dien Commodore, om dit Gouvernement te stellen onder de protectie van Z. M. van Groot-Brittanje, opdat de Franschen zich daarvan geen meester komen te maken, zoo lange tot dat eene algemeene bevrediging onder de Mogendheden van Europa zoude zijn getroffen, om deze bezitting alsdan weder te kunnen overgeven aan deszelfs regtmatige en wettige eigenaar. Onder verzekering, dat bijaldien wij de propositie en uitnoodiging kwamen te accepteren, even als Banda zouden jouisseren van een vrij en ongestoord genot van eigendommen en bezittingen, zoo wel voor degene die in den dienst als buiten den dienst zijn. Dat wij behoudens de behoorlijke traktementen en alle honneur zouden blijven bekleeden onze employen enz.; dat zij daarentegen bij non-acceptatie der voorgestelde propositie uit naam als voren gelast waren, te protesteren tegen alle de gevolgen die daaruit stonden te resulteren, en te verklaren den Gouverneur en Raad verantwoordelijk te houden voor het bloed dat vergoten mogt worden.

"Dat wij daarop de drie Officieren deden buiten staan om op dit voorstel te delibereren, opdat wij hun het besluit van dezen Raad konden mededeelen. Zoo hebben wij na alles wel te hebben overwogen, wat ter materie dienende was, nevens Ternaats Vorst besloten, de voorgestelde protectie van Z. M. van Groot-Brittanje finaal van de hand te wijzen, op fundament dat UWEd. bij Hoogstderzelver jongste letteren ons gelast hebben geen protectie aan te nemen, van wien die ook mogt worden aangeboden, maar dat wij Compagnie's dierbare bezittingen zoo veel mogelijk was als mannen van eer zouden

trachten te verdedigen, zoo er iets daartegen vijandelijk ondernomen mogt worden.

"Dat wij hun derhalven hebben doen waarschuwen, zonder tijdverzuim dit gouvernement te verlaten, of dat wij haar anders zouden moeten aanmerken als kwade oogmerken tegen ons in den zin hebbende, en van zins te zijn hostiliteiten te plegen.

"Dat wij voor het overige, zoo zij niet voldeden aan ons besluit, alle de gevolgen die daaruit stonden te resulteren, voor hunne rekening laten, alzoo beide Ternaats en Tidors Koning van datzelfde sentiment zijn.

"Wij hebben daarop de drie Officieren, nadat dit besluit vastgesteld was, weder binnen laten verzoeken, en het voormelde besluit zoo duidelijk als het ons immer mogelijk was te verstaan gegeven, die daarover schenen zeer gesurpreneert te wezen; velerhande discoursen ophalende van de Engelsche magt die zij op Amboina hadden; hunne behaalde voordeelen op de Oost-Indische Compagnie en dat zij de Hollandsche vloot geslagen hadden; dat de vrede nog zeer verre te zoeken was en dat Noekoe hun beloofd had met vier duizend man bij te staan tegen Ternate enz.

"Doch vermits zij bemerkten, dat dit alles geen verandering ten hunnen voordeele konde te weeg brengen, omdat men hun op alle hunne vragen gepast heeft trachten te antwoorden, zoo verzochten zij het besluit schriftelijk te mogen hebben om aan hunnen Commodore over te brengen, hetgeen wij hun bereidwillig toegestaan en nevens het genomen besluit een briefje daarbij gevoegd hebben van inhoud zoo als in de resolutie te zien is, welke nevens deze in copia overgaat, waaraan wij de vrijheid nemen ons te gedragen.

"Wat ons het meest verwonderd, en bij ons veel bedenking gebaard heeft, is, dat zij geen commissie vertoonden van den heer Commodore Rainier, zoo ze van Amboina kwamen en order hadden Ternate te nemen, omdat aan dien bevelhebber de expeditie opgedragen is tot het nemen van 's Compagnies bezittingen om de Oost, daar deze Pakenham geen andere als door hem zelve geteekende brieven door zijne officieren heeft laten overhandigen.

"Nadat de brief geschreven en verzegeld was, hebben wij hun die ter hand doen stellen, mitsgaders na het nemen van een beleefd afscheid, door de gecommitteerdens weder buiten en tot aan hunne schuit laten brengen, daarmede zij direct ge-

roeit zijn naar de schepen, die voor dit kasteel op een tamelijke distantie, nogtans het over en weêr lieten leggen om hunne Ambassadeurs in te wachten, die zoodra niet hun schip bereikt hadden, of alle drie, de twee schepen en de brik stelden koers naar het gat van Hirie om buiten te komen, zoodat men hun des morgens den 18[den] niet meer zien konden.

"Intusschen was de noorden wind op voornoemden 18[den] zoodra niet doorgekomen of men zag alle drie de schepen zich volkomen slagvaardig tot den strijd gemaakt hebbende, met volle zeilen koers zetten naar dit kasteel; weshalve wij besloten, zoodra zij onder het bereik van ons geschut zouden gekomen wezen, op hun vuur te laten geven. Want de drie Officieren hadden ons den vorigen avond ernstig gevraagd, of, indien zij met hunne schepen niet vertrokken, of wij dan op hun zouden schieten, dat wij beantwoordden met te zeggen, dat ze zouden zien wat wij zouden doen.

"Omtrent 10 uur voor de middag werd van het fortje Terlucco op hun geschoten, nadat een schot van het groote schip gedaan was, wanneer de schepen al zeilende van het voormelde fortje af langs de Ternaatsche negorij tot voorbij dit kasteel naar de reede, de eene volle laag op de andere kwamen geven, zonder het kasteel of deszelfs gebouwen nogtans veel te beschadigen, en zelfs hoeveel kogels zij ook in de negorij geschoten hebben, weinig schade van belang aan de huizen gedaan hebben; dan hetgeen de meeste verwondering verwekte, is, geen mensch gedood of gekwetst geworden zijn.

"Wij hebben van onze kant ons mogelijk best gedaan en sterk op hun geschoten, zelfs zoodanig dat het grootste schip, the Resistance, zich verpligt gevonden heeft over stag te gaan en het gat van Hirie waarvan daan gekomen was, weder op te zoeken, om daar digt bij te blijven.

"Het tweede schip en de brik, nadat zij het kasteel gepasseert waren en het vuur doorgestaan hadden, schooten beide even sterk op de batterij aan het zeestrand, die niet schuldig bleef hun braaf uit het daar geplante geschut te beantwoorden, en vermits ons volk zich even kloekmoedig bleef gedragen, poogde den vijand het op een anderen boeg te wenden en hooger op bij Tellingamy een landing te doen ter plaatse waar geen geschut legt. Doch geen kans met een goed succes daartoe ziende, om dat wij een detachement militairen uit het kasteel gedetacheert hebbende, met dewelke onze burgers ge-

conjungeert hadden, en de bevorens weggeloopen Tidorezen en Ternatanen hierdoor meerder moed krijgende, hebben de vijanden zich vergenoegt, met hun gewapende schuiten weg te nemen, de op de scheepstimmerwerf Tellingamy geankerd liggende 's Compagnies pantjalang de Windhond en een particuliere ongeredderde bark van den Chinees Tan-Konko; mitsgaders om het daar staande woonhuis van den baas op de werf met granaden zoo wat te beschadigen, en zijn daarop met alle doenlijke haast, waartoe wind en stroom bij alle derzelver ondernemingen hun bijzonder dienstig was, overgestoken onder den wal van Tidor, om vrij te komen van het bereik van ons geschut en om zich te vervoegen bij het grootste schip dat hun bleef inwachten, zonder dat zij mines maakten van zins te wezen een tweede attaque te wagen; maar schenen zich volkomen tevreden te houden met deze eene mislukte onderneming, zijnde alles breeder vermeld bij resolutie en dagregister van dien dag, dat wij zoo vrij zijn in copie hiernevens te voegen en ons daaraan te gedragen.

"Den 19e waren de schepen nog in het gezigt van het kasteel en deden hun best naar het gat van Hirie te zeilen, daar het grootste schip over en weêr was liggende om beide in te wachten.

"Het heeft in het gat van Hirie door gewapende schuiten laten nemen een pantjalang, die met rijst geladen van Manado kwam, toebehoorende aan den Kapitein Ingenieur von Lutzow, en achter zich op sleeptouw genomen. Het andere schip had de ongeredderde bark van den Chinees Tan-Konko en de brik de Compagnies pantjalang op sleeptouw.

"Het schip bereikte het gat van Hirie en kwam bij het andere, doch de brik was te zeer belemmerd door de pantjalang, en schoon ze daarop eenige van hunne zeilen hadden aangeslagen, wilde de pantjalang nogtans niet zeilen; waarom de brik 's anderen daags koers naar Tidor stelde, en met een frissche wind Tidor gepasseerd is. Wij hebben den 21e alleen het kleinste van de twee schepen gezien, die de tweemast chaloup had laten slippen, omdat het hem te veel belemmering toebragt. De Chinees Tan-Konko, omdat hij geen schepen meer zag, heeft den volgenden dag zijn drijvende chaloup laten halen en hier ter reede gebragt, zoodat hij nog op een zonderlinge wijze zijn oud vaartuig terug gekregen heeft.

"Wij hebben verder niets van de Engelsche schepen verno-

men, doch waren in groote bekommering dat ze den steven mogten naar Manado wenden, weshalve wij bereids den 20e door een inlandsch vaartuig den Resident aldaar het alhier voorgevallene ter kennis bragten. Wij hebben hem aanbevolen alle omen voorzigtigheid te gebruiken met de daar in lading liggende Compagnies pantjalangs, gelijk mede met de vaartuigen van de particuliere handelaars, en om vooral zonder tijdverzuim van deze gewigtige zaak kennis te geven aan den Gorontalo's Resident om mede in tijds alle maatregelen te nemen tegen hunne aankomst."

Wat de gouverneur vreesde was werkelijk gebeurd. Toen de Engelschen Ternate hadden verlaten, verscheen een van hunne schepen op den 23e Februarij met de Hollandsche vlag in top op de reede van Kema, en was aldaar door den gezagvoerder van den pantjalang de Lassum, Willem Vliegendhardt geloosd. Toen deze omstreeks 6 uren 's avonds dat schip gewaar werd, was hij, zonder iemand te raadplegen, naar boord van dat schip geroeid, in het vertrouwen, zooals hij zeide, dat het een Hollandsch schip was en daarom reeds voor zijn vertrek aan zijn kwartiermeester gelast had, om zoodra er van boord sein werd gegeven door een brandende lantaarn of iets dergelijks, hij op de pantjalang een contrasein moest hijschen, ten einde het schip op de reede te kunnen brengen, waar het dan ook denzelfden avond omstreeks 10 uren het anker liet vallen [1]. Het Engelsche schip the Resistance maakte zich oogenblikkelijk meester van de Lassum en de overige aldaar in lading liggende vaartuigen, en liet die door zijn volk bezetten.

Met het aanbreken van den dag ontscheepte kapitein Pakenham eenige troepen, heesch de Engelsche vlag in plaats van die welke van Kema woei en nam op deze wijze bezit van die plaats, zonder dat er iemand was die er zich tegen verzette, zoodat — schreef Durr — de Hoekoms thans met de Engelschen reeds zoo goed als gecontracteerd hebben. Kapitein Pakenham zond een officier over den landweg van Kema naar Manado, om deze plaats op te eischen. De resident antwoordde hem, dat zoo lang hij geen vijand zag, hij ook geen reden had, het fort en zijne residentie over te geven, waarmede die officier weder was vertrokken.

---

[1] Brief van den Resident Durr van Manado, den 26 Februarij 1797, den 8 Maart ontvangen.

Eenige dagen later, op den 12e Maart, kwamen te Ternate twee matrozen van de pantjalang de Lassum, die van de Engelschen met een klein inlandsch vaartuigje gevlugt waren en den gouverneur de tijding bragten dat den 4e Maart Manado door den resident Durr aan de Engelschen was overgegeven. Ook hij had geen tegenstand geboden. Bij het strijken der Hollandsche vlag werden er drie kanonschoten gedaan, en met het losbranden van al het geschut van het fort, de Engelsche geheschen.

Uit den brief door Durr aan den gouverneur Budach gezonden, bleek het dan ook, dat hij niet van plan was om krachtigen tegenstand te bieden. Hij zeide daarin, dat hij slechts 24 gezonde soldaten had, en onderrigt was dat de Alfoersche soldaten het geweer zouden wegwerpen en over den muur van het fort naar het bosch vlugten, zoodra de vijand zich zou vertoonen. Zijne affuiten waren — gelijk hij zeide — zoo slecht, dat hij voorzag dat ze na het eerste scherp schot in duigen zouden vallen. De Engelschen bezetten het fort met een officier en twintig man, terwijl de resident Durr door hem in zijne betrekking werd bevestigd. Volgens de verdere berigten waren de genomen vaartuigen naar Amboina gezonden, met uitzondedering van de pantjalang de Lassum, die den 28e Februarij naar Gorontalo zou vertrokken zijn om de aldaar liggende pantjalang der compagnie, de Waker, en den zich aldaar bevindenden exkoning van Ternate af te halen.

Hiervoren hebben wij reeds mededeeling gedaan van de aankomst op Manado van den kapitein van Waningen, met de pantjalang de Waker, op den 22en Augustus 1796, zoo mede van de orders aan hem en den resident gegeven. Den 26en September daaraanvolgende was van Waningen met zijn eigen vaartuig, de Castor, van daar vertrokken om zijn reis naar Java voort te zetten, toen de gouverneur van den resident Bax te Gorontalo het berigt ontving, dat die kapitein op den 13en November aldaar in een ziekelijken toestand was aangekomen, en verklaard had niet voor het begin van den volgenden mouson of wel met het einde van de maand April de reis naar Java te zullen kunnen ondernemen. De reis van den onttroonden vorst naar Batavia was dus verre van voorspoedig; de gouverneur liet niet na bij brief van den 15en December den resident aan te schrijven, den kapitein van Waningen zijn hoogste ongenoegen te kennen te geven over zijn mislukte reis, ter-

wijl hij hoopte dat hij in staat zou wezen, zijn gehouden gedrag op deze reis te kunnen verantwoorden. Aan den resident werden dezelfde orders gegeven hoedanig met den ex-koning te handelen als voor den resident van Manado waren bepaald.

De gouverneur gaf van deze niet onbelangrijke tijding kennis aan de sultans van Ternate en Tidor, opdat zij op hunne hoede konden zijn, indien het mogt gebeuren dat die vorst in handen van de Engelschen viel, deze hem soms in vrijheid mogten stellen en hij pogingen zou willen aanwenden om een aanhang onder de Alfoeren te verkrijgen. De vorsten gaven echter te kennen dat daarvoor wel geen vrees bestond, daar hij algemeen gehaat was geweest. Iets anders zou het kunnen zijn zoo hij door de Engelschen op zijn troon hersteld werd; in dat geval vreesde ook de gouverneur, dat zij door hunne zwakheid daartegen niets zouden kunnen doen.

Maar er waren nog andere redenen voorhanden die den gouverneur de zaken donker deden inzien. Niet de minste was, dat daar nu de Engelschen op de kust van Celebes waren, zij gevaar liepen in hongersnood te geraken, want van deze kust werden zij van rijst voorzien, dat noodwendige voedsel, zoo al niet voor de inlandsche bevolking van Ternate, dan toch voor de dienaren der compagnie en der bezetting. En zoo de Engelschen ook al het voornemen hadden deze plaatsen niet lang aan te houden of te bezetten, dan nog ontbrak het hun aan de noodige vaartuigen om die eerste levensbehoefte van daar te halen, daar deze allen in handen van den vijand waren gevallen. Om nu zoo lang mogelijk het gevaar van hongersnood voor te komen, had de gouverneur den koning van Ternate laten verzoeken, zijne goede diensten wel te willen aanwenden in den aanvoer van sago van den overwal, ten einde daardoor het restant rijst dat er nog voorhanden was, te rekken.

Hierbij kwam nog dat men te Ternate geheel verstoken bleef van regtstreeksche berigten van Batavia. Sedert het laatst van 1795 waren van daar geen tijdingen ingekomen, zoodat men niet wist hoe het met de zaken van de compagnie stond en men vreezen moest, dat de van daar afgezondene particuliere of kleine compagnies-vaartuigen in handen van den vijand waren gevallen, die dat vaarwater onveilig maakte. Over Makasser had men met een paar van daar gekomen padoeakangs brieven ontvangen van Batavia, van den 19 Februarij 1796;

maar de daarbij aangekondigde komst van de bark de Patnae, met de zoo hoogst benoodigde behoeften voor het kasteel, deed zich nog wachten. Die bark was dus reeds meer dan een jaar onder weg.

"Voor het overige, schrijft de gouverneur, worstelen wij hier met het allergrootste gebrek dat te bedenken is, aan dingen die genoegzaam onontbeerlijk zijn, en weten ons haast niet meer te redden. Doch wij vertrouwen op den bijstand van den Almagtigen God, en wij vleijen ons dat UHEd. onzen staat en toestand wel ingezien en overwogen hebbende, ons wel zult gelieven te redden uit den kommer en ellende, die wij te gemoet haasten, en dat HDz. zullen gelieven te voorzien, voornamelijk in het gebrek aan rijst en vaartuigen, zonder welke wij het hier onmogelijk zullen kunnen uithouden."

De gouverneur eindigde zijn brief met te berigten dat er op Amboina versterking ten behoeve van de Engelschen was aangekomen, bestaande uit vier schepen met volk enz., zijnde hem deze tijding geworden door een Makassaar die van de Xullase eilanden was gekomen, die deze schepen had aangedaan. Met de vorsten van Ternate en Tidor bleef de gouverneur op een goeden voet. Hij wendde alles aan om hen tevreden te stellen, opdat zij zouden blijven volharden in de goede gevoelens, die zij jegens de compagnie koesterden, ofschoon hij tevens moest betuigen, dat er op eene krachtdadige medewerking van hunnen kant niet veel te rekenen viel, zoo als dit reeds bij den aanval der Engelschen gebleken was, en het dus wel het meest op hunne eigene geringe magt zou moeten aankomen.

Omstreeks dezen tijd kan men zeggen dat de reeks van ellende begon, waarmede Ternate onder het bestuur van den gouverneur Budach te kampen heeft gehad. Zoo moest de gouverneur vernemen dat de brief van 15 Maart niet kon worden verzonden, waardoor men te Batavia te langer verstoken zou blijven van eenige mededeeling omtrent den kommerlijken toestand, waarin Ternate verkeerde en van den wensch om hulp en bijstand te ontvangen. Het vaartuig, waarmede in Maart de brieven over Makasser vertrokken, werd in straat Batjan door eenige rooversvaartuigen van prins Noekoe aangevallen, doch was met achterlating van zes man, die aan den wal waren, door een gunstigen wind, met groote moeite het gevaar van genomen te worden ontkomen, en op Ternate teruggekeerd.

Niet voor de maand Mei deed er zich eene gelegenheid op tot verzending van brieven; in die twee maanden was hunne positie, zoo als wij zullen zien, vrij wat zorgelijker geworden [1]. De eerste ongunstige berigten kwamen van Batjan. Op den 13^{en} Maart was aldaar een Engelsche brik verschenen [2]. De posthouder zond twee praauwen naar dat vaartuig om te laten vernemen welk schip het was. De brik, die intusschen straat Fals was ingedreven, had met scherp op die praauwen geschoten, zoodat deze weder naar Batjan waren teruggekeerd. Den 15^{en} ging de secretaris van den prins regent, Atiatoen, met een praauw naar boord van de brik, alwaar hij werd toegelaten. De kommandant vroeg hem naar de sterkte van het fort, van het garnizoen en van de bevolking, en deelde hem daarna mede dat hij op den 16^{en} den sleutel van het fort zou komen vragen, waarop de secretaris hem had geantwoord, dat als Ternate de sleutel nog niet had overgegeven, Batjan dit ook niet kon doen. De kapitein had hierop gezegd, dat als men hem den sleutel niet goedschiks wilde geven, hij dien met geweld zou nemen. Hij voegde er verder bij dat hij voor Batjan zou blijven, totdat er nog twee schepen en een vloot corra corra's van prins Noekoe bij hem zouden komen. Hij hoopte dat de koning zijn volk bij het aan wal komen geen kwaad zou doen, want dat hij als vriend kwam enz. De secretaris keerde hierop naar den wal terug en gaf van het gebeurde kennis aan den posthouder, die zijn brief aan den gouverneur aldus besloot, dat hij zich volgens zijne aanschrijving als een krijgsman betaamde zou gedragen, en dat ook de sergeant Laboeha met zijne onderhebbenden betuigd hadden geen ander dan de compagnie voor hoofd te zullen erkennen. De gouverneur magtigde hem, om wanneer hij en de prins regent zich niet in staat mogten bevinden den vijand te kunnen wederstaan, alsdan het fort aan den prins regent over te geven, en bij deze met allen ernst er op aan te dringen dat hij en de bezetting naar Ternate werden overgebragt, en dit ingevolge de bestaande contracten, waarop de gouverneur den prins regent tevens indachtig maakte.

Ruim een maand ging er voorbij voor en aleer men weder iets van Batjan vernam, want de vaartuigen van Noekoe belette alle communicatie met dit eiland. Op den 22^{en} April kwam op

[1] Secrete brief van 17 Mei 1797.
[2] Brief van den posthouder van den 15^{en} Maart, den 18^{en} ontvangen.

Ternate aan de soldaat Helbert Keegel, behoort hebbende tot de bezetting van Batjan, die aan den gouverneur het volgende verhaal deed.

Het fort was, zooals de Engelsche kapitein had aangekondigd, op den 16^{en} Maart opgeëischt, hetgeen door den posthouder in overeenstemming met den prins regent geweigerd werd. Na verloop van vier dagen, toen er twee Engelsche schepen en een vijftigtal groote en kleine vaartuigen van prins Noekoe waren bijeengekomen, die zich tegenover het fort posteerden, werd het fort andermaal opgeëischt, uit naam van de Engelschen en prins Noekoe, door een Batjansch rijksgroote, den kimalaha Loulou. Ook ditmaal werd geweigerd aan dezen eisch te voldoen. Intusschen was er al eenig volk van prins Noekoe geland, zonder dat de Batjanders zich hiertegen hadden verzet. Dienzelfden middag werd de prins regent door den Engelschen kapitein en prins Noeko uitgenoodigd aan boord te komen. De prins regent verzocht den posthouder hem hierin te raden. De posthouder antwoordde hem evenwel dat hij hierin geen raad kon geven, dat de prins zelfs moest weten hoe hierin zich te moeten gedragen, maar dat hij niet voornemens was het fort over te geven. Eenige oogenblikken later begaf zich de prins regent met eenige van zijne grooten in zijn corra corra naar boord. Terwijl hij nog aan boord was, omstreeks vijf uren, begonnen de Batjanders met het volk van Noekoe van een bergje achter het fort gelegen, daarop te schieten. Voor de derde maal werd het fort opgeëischt, de sergeant verzocht uitstel tot den volgenden morgen, doch men weigerde langer uitstel dan tot dien avond ten acht uren toe te staan, terwijl bij verdere weigering het vuur van het schip op het fort geopend zou worden, zoo mede van het bergje op het fort zou worden geschoten en de bezetting om het leven zou worden gebragt.

In dien tusschentijd werden de Sipayers aan wal gezet, terwijl het volk van Noekoe, dat aan de Moorsche negorij geland was, zich voor de poort van het fort plaatste, en gedeeltelijk reeds de Christen negorij plunderde en in brand stak. De sergeant ziende zich door de Batjanders verraden, was genoodzaakt voor de overmagt te bukken en het fort over te geven. De Engelschen bezetten het fort en ontnamen de bezetting de wapens. Het volk van Noekoe ging inmiddels voort met plunderen, rooven, en stak de kampongs in brand. Was het hierin

niet door de Engelschen belet, zou zeker alle Christenen hebben vermoord.

Een gedeelte der bezetting, namelijk de Europeanen, sterk een korporaal, een kanonnier en vijf soldaten, werd op de Engelsche schepen gebragt, terwijl de inlandsche kinderen en Laborezen met den posthouder in het huis van deze werden bewaard, tot op den 1[en] April; toen de Engelsche kapitein den posthouder gelastte binnen een uur tijds aan boord van zijn schip te zijn. De verslaggever was ook daarmede vertrokken, en op Kema komende van boord gevlugt naar Manado, van waar hij verder gelegenheid had gezocht naar Ternate te komen, dat hem gelukt was.

Wij hebben vermeend deze overgave van Batjan eenigzins uitvoerig te moeten mededeelen, om te doen zien, dat niet alle bezittingen der compagnie op eene eerste opeisching aan den vijand zijn overgegeven. De posthouder was de sergeant Alanus Gerardus van Diest van Ternate, die in deze omstandigheden blijken heeft gegeven, dat hij niet dan voor overmagt wilde bukken.

De gouverneur liet niet na van de komst van Noekoe op Batjan aan de sultans van Ternate en Tidor kennis te geven, opdat zij hunne krijgsmagt bijeen zouden verzamelen, ten einde bij eene verschijning van de roofvaartuigen van prins Noekoe, hem zoo wel te water als te land kloekmoedig tegenstand te kunnen bieden en af te weren. De gouverneur liet niets onbeproefd om kennis te krijgen van de sterkte van de vloot van Noekoe op Batjan, zoo mede van zijn verder voornemen; doch te vergeefs. De Inlandsche vaartuigen, daartoe uitgezonden, werden door de goede wacht, die van de zijde van prins Noekoe werd gehouden, daarin steeds verhinderd, zoodat zij vruchteloos terug keerden.

Groot was de ontsteltenis op Ternate, toen geheel onverwacht, de koning van Tidor met de bezetting op den 12[en] April aldaar verscheen. De gouverneur deed dadelijk eene gecombineerde vergadering beleggen, om in tegenwoordigheid van den sultan van Ternate, van dien van Tidor de redenen te vernemen, die hem bewogen hadden des nachts te voren zijn rijk te verlaten in een tijd, waarin het diende verdedigd te worden tegen de aanvallen en kuiperijen van zijnen en 's compagnie's bittersten vijand, den rebel prins Noekoe. De gouverneur had hem integendeel door verscheidene brieven, aan den ser-

geant geschreven, laten weten, dat hij niet zonder de grootste noodzakelijkheid en het dreigendste gevaar Tidor moest verlaten, daar het anders te vreezen was, dat indien dit geschiedde, de Tidorezen tot Noekoe overloopen, zijne partij kiezen, en deze zonder veel moeite meester van het Tidoresche rijk worden zouden, waaruit de grootste onheilen voor Ternate zouden ontstaan, aangezien het daar zoo nabij gelegen was, en de gouverneur in zoodanig geval voor de verdere gevolgen voor den koning niet kon noch wilde instaan. Op die aanmoediging had de koning door den sergeant aan den gouverneur laten weten dat hij voornemens was met vier vrijwillige Europeanen op Tidor te blijven, tot het stellen van goede orde en tot het verdedigen van het eiland, en de overige manschappen naar Ternate te zullen zenden. Niettegenstaande dit alles, was de koning toch met de bezetting op Ternate gekomen, zonder dat men vernomen had dat de vijand voet aan land gezet of iets ondernomen had, waardoor de hachelijke gesteldheid op Ternate zoo verergerd was geworden. Thans kon de vijand Ternate van alle zijden omsingelen en bezet houden, zonder een doortogt open te laten. De koning antwoordde hierop, dat op het gerucht dat prins Noekoe met zeventig zoo groote als kleine praauwen benevens een Engelsch schip op Gita lag, en Noekoe een dezer vaartuigen naar Mare of Pottebakker had gezonden, Laut Abdoel als hoofd benevens de senghadja's, kimalaha's en andere grooten van Tidor derwaarts waren vertrokken, om met de zendelingen van Noekoe een mondgesprek te hebben, en dat zij van daar terug gekomen, hem de rijksgoederen hadden opgeëischt, die hij echter niet had willen afgeven; dat daarop de rijksgrooten hem hadden geraden afstand van den troon te doen, want dat zij zijne orders niet meer wilden opvolgen en prins Noekoe voor hun koning verkozen, van wien zij reeds een brief hadden ontvangen; dat ook de sergeant Buks hem had verzocht hoe eerder hoe liever te vertrekken, die zich had uitgelaten order te hebben van den gouverneur, om zoodra zij iets vijandelijks mogten hooren, op te breken, want dat het anders met hem mogt gaan als met den vaandrig Agaats in 1781. Kortom, het bleek uit deze en nog eenige andere redenen, die hij opgaf, dat er bij zijn vertrek een groote verwarring heerschte, en om niet in handen van Noekoe te vallen zich gehaast had Tidor te verlaten.

De gouverneur verzocht hem om zijne verantwoording schrif-

telijk te willen inzenden. Ook de sergeant Buks moest zich verantwoorden over het niet vernagelen der stukken, die zich aldaar bevonden. Deze schreef eene uitvoerige verdediging van zijn gedrag. Het niet vernagelen der stukken was aan overhaasting toe te schrijven, zoo mede aan de vrees door het volk van Noekoe of door de Tidorezen van kant gemaakt te zullen worden. De gouverneur en raad begrepen dat hij in de gegeven omstandigheden de wijste partij gekozen had.

Door dit alles was de positie van Ternate er niet op verbeterd, want niet alleen dat nu een aantal monden meer te spijzigen waren, terwijl zij geene levensmiddelen hadden medegebragt, kon men ook de vrees koesteren dat Noekoe, zoodra deze zich op Tidor geïnstalleerd zou hebben, hen niet met rust zou laten, gelijk zij dan ook binnen weinige dagen ondervonden. Om in de behoeften van den koning van Tidor te voorzien, werd hem maandelijks toegelegd een half last rijst, drie kan klapper-olij, twee pond kaarsen, vier kan arak, een zestiende pond katoen garen, benevens twee rijksdaalders kontant daags, "omdat, zegt de resolutie, wij overtuigd zijn, dat hij nevens vrouwen en kinderen en andere prinsen, niet van zijn eigen heeft om van te kunnen leven."

Met den koning waren in vijf corra corra's nog een aantal Tidorezen overgekomen. Met toestemming van den vorst van Ternate werd hun vergund op Ternate voorwaardelijk hun verblijf te houden. Maar dit duurde niet lang. Reeds denzelfden avond vertrok in stilte het grootste gedeelte in drie corra corra's om tot den vijand over te gaan. Dit veroorzaakte zoo veel verbittering onder de Ternatanen, dat zij de overigen ook niet onder hen wilden dulden, zoodat de gouverneur, om onheilen te voorkomen, — want volgens het gevoelen van de Ternatanen was geen Tidorees te vertrouwen, die, ingeval er een aanval plaats had, brand zou stichten, — genoodzaakt was hen aan te zeggen dat ook zij het eiland moesten verlaten. Den 17^{en} April vertrokken zij naar Tidor om zich bij Noekoe te vervoegen. Door den gouverneur werden alle voorzorgsmaatregelen, ter voorkoming van verraad en brandstichting genomen, en aan de verdedigingswerken datgene gedaan, waartoe men in staat was; terwijl de sultan van Ternate zijne gedane belofte hernieuwde om te zullen zorgen voor een goeden voorraad sagoe ten einde hongersnood voor te komen.

Ten behoeve der Alfoeren, die door den sultan van den

overwal waren ontboden om het eiland te helpen bewaken, werd eene collecte bij alle ingezetenen gedaan, die eene som van 230 rijksdaalders en vijftien stuivers opbragt. Deze som werd in twee keeren onder hen verdeeld, ten einde voor te komen "dat dit woeste en onhandelbare volk, daar wij veel overlast van hebben en verdragen moeten, niet langs de huizen dwalen, om zoo als ze voorgeven, mondkost te vragen."

Bij het verlaten van Tidor door den sultan was dit eiland onmiddelijk in bezit genomen door het volk van prins Noekoe. Aan het eene Engelsche schip, dat zich bij hem bevond, had zich nog een tweede aangesloten. Het waren echter geene koningsmaar particuliere schepen, zoogenaamde lorrendraaijers, die gewoon waren op Maba te varen. Met deze vereenigd had een gedeelte der vloot van Noekoe reeds twee malen zich op de noordkust van Ternate in het gezigt van het kasteel, nabij den hoek van Tidor laten zien. De Ternatanen deden er eenige schoten op, waarna zij zich weder verwijderden.

Den 25en April verscheen de vijand op nieuw met zijne magtige vloot, door die van Tidor versterkt, thans in tweeën verdeeld, en elk gedeelte door een Engelsch vaartuig, dat op eenigen afstand over en weêr bleef houden, gedekt. Het eene gedeelte zeilde benoorden voorbij het kasteel, tot boven het fort Terlucco, waar men eene landing beproefde, die door de Ternatanen te water met eenige corra corra's, en te land door het aldaar geplaatste volk, eerst betwist, doch door de vrees en daarop gevolgde vlugt van de Ternatanen, in zoo verre gelukte, dat de vijand voet aan wal kreeg en alles wat onder zijn bereik was in brand stak. De Ternatanen intusschen tot staan gebragt en versterking bekomen hebbende, deden den vijand wijken en naar zijne vaartuigen vlugten. Zoodra het tweede gedeelte der vloot aan de rook en vlam bemerkte, dat aan hunne makkers de landing was gelukt, begonnen deze schepen ook te naderen. Een gedeelte der bemanning landde op Kala mata boven Kajoe Mejrah; zij stak ook hier alles in brand. Dit gedeelte der vloot zakte intusschen af tot voor het fort Kajoe Mejrah, dat van die zijde hevig beschoten werd en ook aan de landzijde, door het volk dat zich aan wal bevond, aangetast werd.

Zoodra de vijand onder het bereik van het geschut van het fort kwam, werd hij met een geweldig kanonvuur, en naarmate hij naderde, ook door het geweervuur der soldaten begroet. Dit hield tot 's avonds aan, toen de Ternatanen en Alfoeren door

de overmagt des vijands verschrikt, het op een vlugten zetten en daardoor den vijand gelegenheid gaven alles rondom Kajoe Mejrah in brand te steken. Dit had het noodlottige gevolg dat de bezetting, zich verlaten ziende van de hulptroepen, en in den waan verkeerende dat de vijand hen geheel wilde insluiten, waardoor zij gebrek zouden krijgen aan ammunitie [1], zoodanig den moed verloren, dat zij, vier en vijftig man sterk, na in der haast de stukken te hebben vernageld, Kajoe Mejrah verliet en de een na den ander in den donker op het kasteel aankwam.

Het verlaten van dit fort bragt de grootste ontsteltenis onder de bevolking te weeg, die nu niets anders dacht dan dat het met haar gedaan was, dewijl de negorij, behalve een verschanste wacht aan het slaven-kerkhof, nu geheel voor den vijand open lag, en dat deze alles door moord en brand zou verwoesten en verdelgen. Die ontsteltenis werd nog vermeerderd door onware en valsche geruchten van oploop onder het volk enz. In deze onzekerheid bleef men tot 's avonds ten 8 uren, toen een te paard uitgezonden patrouille, die het gewaagd had tot digt onder Kajoe Mejrah te rijden, terugkwam met het berigt dat alles in het fort stil was. Men moest dus veronderstellen dat het niet door den vijand bezet was. Andere berigten die inkwamen, luidden dat de vijand zich reeds verre beneden Kajoe Mejrah bevond en zich tot daar verspreid had. Alles vlood nu naar het kasteel, zelfs de koningen van Ternate en Tidor zochten voor hun en hunne familiën aldaar schuilplaats, daar zij zich daarbuiten niet meer veilig waanden. De gouverneur trachtte hen hier wel van terug te brengen, doch niets mogt baten, zoodat zij dan ook werden toegelaten. Zoodra de koning van Ternate binnen het kasteel gekomen was, gaf de gouverneur hem te kennen, dat hij vernomen had dat Kajoe Mejrah niet door den vijand bezet was, en stelde hem voor zoo spoedig doenlijk eenige vertrouwde personen derwaarts te zenden om dit te onderzoeken. Deze gaf hieraan onmiddelijk gevolg, en den volgenden morgen kreeg de gouverneur de geruststellende tijding dat de vloot van den vijand naar den overwal was vertrokken, en het fort ledig en reeds door

[1] Men had hun van het kasteel met een vaartuig ammunitie gezonden, hetwelk terug moest keeren, doordien het niet aan land had kunnen komen; daarop werd order gegeven om het over land onder een geleide te transporteren.

eenige Ternatanen bezet was. "Op deze blijde tijding, waarin men 's Hemels gunstige bestiering te onswaarts duidelijk konde bespeuren, werd ten eerste een commando van vijf en twintig militairen en twintig burgers, onder het opzigt van den vaandrig Weihl, derwaarts gezonden, om bezit te nemen van een voor ons van het grootste belang zijnde fort, tot dekking van de negorij, waarvan wij de noodzakelijke aanhouding in dezen tijd eerst regt ondervonden hebben." Het afgezonden detachement vond het fort in denzelfden toestand als het verlaten was.

Men veronderstelde dat de vijand door het ophouden van het vuur misleid en daarin een krijgslist ziende, liever had verkiezen te wijken en de vlugt te nemen dan af te wachten wat er verder zou gebeuren. Het fort werd nu met ammunitie aangevuld en de vernagelde stukken, dat den avond te voren in der haast gedaan en daardoor onvolkomen geschied was, met alle mogelijke vlijt en arbeid weder tot gebruik geschikt gemaakt. Naauwelijks was men hiermede gereed of de vloot van den vijand, wederom in tweeën verdeeld, zette den 26en April andermaal naar het eiland koers. "Gelukkig, zegt de gouverneur, dat men juist het geschut op Kajoe Mejrah weder kon gebruiken, want om van het kasteel, het fort met ander geschut te voorzien, daartoe was geen tijd meer over."

Het eene gedeelte van de vijandelijke vloot liep tot ver boven Kajoe Mejrah, en het andere beneden de timmerwerf. De bemanning landde op beide plaatsen te gelijk, daar geen geschut dit kon beletten. Op voorstel van den kapitein ingenieur von Lutzow, werd een der laadschouwen met twee achtponders gewapend, om onder het bereik van het geschut van de batterij aan het zeestrand, den naderenden vijand tegenstand te kunnen bieden. Door het gestadige vuur, dat van de schouw werd gegeven, ondersteund door het geschut van Kajoe Mejrah, zoodra de vijand onder bereik daarvan kwam, werd hij genoodzaakt, na ruim twee uren slaags te zijn geweest, te wijken en naar zijne vaartuigen terug te keeren, niettegenstaande hij reeds aan land aan het branden en moorden was geweest. Aan het welgerigte vuur uit de schouw, dat door von Lutzow zelf bestuurd werd, had de negorij haar behoud te danken, want het geschut van Kajoe Mejrah kon den vijand daar niet bereiken.

De Ternatanen hadden weinig energie aan den dag gelegd om de landing voor te komen. Zij werden verschrikt bij het

zien van de magt, die de vijand ontwikkelde, het getal en de groote van zijne praauwen, die van bentings voorzien en met drie en vierponders, behalve ook met geschut van kleiner kaliber gewapend waren. Hierbij kwam nog dat de vijand door Europesche schepen gedekt werd, zoodat de gouverneur betwijfelde of zij zonder dat ook hunne sterkte en magt vermeerderd werd, ligt een kans tegen hen zouden wagen. Het gedeelte der vijandelijke vloot, dat de landing benoorden het kasteel, boven Terlucco had gedaan, nam het volk weêr aan boord, toen men gewaar werd, dat de onderneming van het ander gedeelte mislukt was. Zij voeren vervolgens met scheppraauwen het eiland rond en vereenigden zich op den 27en April met het andere gedeelte der vloot, dat onder Tidor lag [1]. Men rekende dat de vloot, aldus vereenigd, meer dan honderd vijftig zoo groote als kleine vaartuigen telde. Het was eene groote uitgestrektheid die zij besloeg en waartusschen het Engelsche schip zich had geplaatst.

Niet zonder reden was men bevreesd, dat men Ternate niet lang met rust zou laten. Naauwelijks twee dagen daarna, op den 29en, kwam de geheele vloot, op het eiland af en verdeelde zich weder. De eene helft landde op Vitoe en de andere, voornamelijk bestaande uit groote en zware vaartuigen, nabij Kajoe Mejrah. Men bragt hierdoor Kajoe Mejrah tusschen twee vuren, want het gedeelte dat bij Vitoe was geland, rukte daartegen op, terwijl hunne vaartuigen zich daarnaar lieten afzakken. De aanval was nu allerhevigst. De vijand bleef als een muur staan zonder te willen wijken, en schoot op het hevigst met zijn zwaar geschut, om de gelande troepen daardoor te ondersteunen. Eindelijk, na twee uren het krachtigste vuur van Kajoe Mejrah, zoo ook van het handgeweer te hebben doorgestaan, werden zij genoodzaakt te wijken.

---

[1] Op dezen dag had de gouverneur, bij gebrek aan vaartuigen, aangenomen een tweemast chaloup van den Chinees, Tan-Sitiong; ze werd gewapend, met zeevarend volk bemand, en geposteerd tusschen de batterij aan het zeestrand Tellingamy en Kajoe Mejrah. Zoo ook werd de luitenant Lofman, den vaandrig Weihl in het fort Kajoe Mejrah toegevoegd om daar het bevel op zich te nemen. Hij werd door den gouverneur in de vergadering ernstig aangemaand om zich benevens den vaandrig in het verdedigen van het fort te gedragen als wakkere officieren en in alles goede krijgsmanschap te houden "opdat hij door een dapper en lofijk gedrag komt uit te wisschen den blaam, die op hem legt, wegens het ontijdig verlaten van genoemd fort op den 25en April."

Ook nu had een tweede laadschouw, die men even als de eerste gewapend had, hiertoe veel bijgedragen. De eerste was beschadigd geraakt, en liep daardoor gevaar door den vijand genomen te worden, doordien de corra corra's van Ternate, die men daarbij geplaatst had om die schouw te dekken deze in den steek gelaten en de vlugt genomen hadden.

Deze allerfelste aanval kostte aan eenige Ternatanen en Alfoeren het leven, terwijl een aantal werd gekwetst. Een kapitein der Alfoeren werd door den vijand aan stukken gekapt. Het geleden verlies aan 's vijands zijde bleef onbekend, daar hij al zijne dooden en gekwetsten naar de vaartuigen sleepte, en die niet konden mede genomen worden, zoodanig in het aangezigt kapten dat ze onkenbaar waren.

Ten elf ure des morgens was de vijand weder afgetrokken en werd door de corra corra's van Ternate vervolgd, maar hij stoorde zich daaraan niet veel, en zette koers naar de Engelsche schepen, die diep in een bogt onder Tidor lagen. Men was te Ternate overtuigd, dat al wat de vijand ondernam, met voorkennis der Engelschen geschiedde, en dat prins Noekoe zich aan boord van een der twee Engelsche schepen zou ophouden. Toen de Engelschen op den 17en Februarij het kasteel opeischten, hadden zij er tevens bijgevoegd, dat prins Noekoe hen met vier duizend man zou bijstaan om Ternate te nemen. Van daar dan ook dat zij Noekoe lieten begaan en vooralsnog slechts aanschouwers bleven om te zien hoe de aanvallen zouden afloopen. Mogt Noekoe er in slagen, dan wisten zij wel hoe het met hun zou afloopen, want, zegt de gouverneur, "dit is zeker, zoo Noekoe een overwinning op ons mogt behalen, dat God genadig wil verhoeden — wijl als dan te veel Christenbloed geplengd zoude worden — dat wij niet anders te verwachten zoude hebben als een smartelijken dood; alzoo de Engelsche schepen bij alle zijne ondernemingen verre afblijven en die roovers in zoo een geval zouden laten begaan en dat zij ons derhalven niet zouden kunnen bevrijden van onzen gewissen dood, nademaal Noekoe een gezworen vijand van de Hollanders is, die hij een doodelijken haat toedraagt."

Kommervol begon nu de gesteldheid op Ternate worden. Er kwamen geene vaartuigen aan, noch van Batavia, noch van Samarang, noch van Makasser. Het grootste gebrek aan benoodigdheden deed zich reeds sinds een geruimen tijd gevoelen. Zorgelijker nog werd hun toestand door het gebrek aan voedsel,

niet alleen van rijst, maar ook van sagoe, die schaars voor geld te verkrijgen was. De vijandelijke vaartuigen hielden Ternate zoo naauw ingesloten, dat niemand het durfde wagen uit te loopen uit vrees van in zijne handen te vallen. De verschrikkelijkste hongersnood stond hen derhalve te wachten, indien er niet binnen weinige dagen ontzet van levensmiddelen kwam opdagen.

Dringend was dus hun verzoek om hulp en bijstand: "Wij verzoeken, ja smeeken UHEdelen derhalve eerbiedigst, doch met dien nadruk die het gewigt van de zaak vereischt, om in onzen naren toestand en jammervolle gesteldheid te willen voorzien en ons, behalve eenige adsistentie van volk, die volstrekt benoodigd is, voedsel, vaartuigen, geld en het verder noodige te willen bezorgen, opdat wij na zoo vele ellende bereids doorgestaan te hebben, niet door honger vergaan of eindelijk de ongelukkige slagtoffers niet nog worden van een ontmenschten roover, die onze zwakheid kent, op zijn luimen ligt om zijn voordeel af te zien, ons op nieuw aan te vallen en te brengen in een onherstelbaren staat."

Nader nog dringt de gouverneur in zijn afzonderlijk schrijven van 30 Mei 1797 hierop aan: "Duuren tijd en hongersnood neemt hand over hand toe, en het is God bekend op wat wijze wij ons zullen redden, als het restantje rijst in het pakhuis, dat als goud voor den gemeenen man bewaard wordt, opgeraakt is."

Reeds op den 27en April had men het besluit moeten nemen om aan de baksmeesters vleesch en spek, uit 's compagnies pakhuis te laten verstrekken, daar ze door de schaarschheid en het gebrek aan levensmiddelen buiten staat waren de bak gaande te houden.

Den 15en Mei behaalden de Ternatanen, bijgestaan door 's compagnies magt, voor zoo ver die aanwezig was, eene overwinning op de vloot van prins Noekoe en de Tidorezen. Zeven van hunne zwaarste vaartuigen werden van hen vernield en zes zoo groote als kleine opgebragt [1]. Eenig geschut [2], kruid

---

[1] Ook in Maart had er een gevecht plaats gehad; de Tidorezen waren aan het wijken gebragt, maar zonder dat men er eenig voordeel bij behaald had, integendeel een corra corra van Ternate sprong door eigen kruid. Het hoofd der expeditie kwam er bij om. Aan beide zijden waren veel dooden en gekwesten gevallen.

[2] Een stuk geschut à 8 ℔, een dito à 3 ℔, een dito à 1 ℔, een dito à ½ ℔, twee metalen dito à 3 ℔, twee dito à 1 ℔, een dito à ½ ℔.

en ammunitie werd buit gemaakt. Op de kruidvaten las men: King of Tidore, hetgeen bewees dat de Tidorezen door de Engelschen daarvan voorzien werden. Behalve het opgenoemde werden nog buit gemaakt eenige Engelsche koningsvlaggen, waarvan er twee door den koning van Ternate aan den gouverneur werden geschonken, die ze aan den gouverneur-generaal zond. Het buitgemaakte geschut werd door den koning mede afgegeven. Deze werd door eene commissie uit den raad met de behaalde overwinning geluk gewenscht en hem tot eene gedachtenis aangeboden de metalen drie en de ijzeren eenponder. De waarde der overige stukjes, geschat op 170 rijksdaalders, werd aan degenen, die ze veroverd hadden, geschonken, ten einde hen daardoor aan te moedigen tot het vervullen van hun pligt.

In de maand Junij overleed de kapitein en hoofd der militie, Heinrich. Onder nadere approbatie van den gouverneur-generaal werd de kapitein-luitenant, baron von Munck in zijne plaats gesteld, en werden verder eenige schikkingen gemaakt tot een goede verdeeling van het personeel op de onderscheiden posten. Veel lag er den gouverneur aan gelegen, dat men toch te Batavia bekend werd met den nood waarin men op Ternate verkeerde [1], opdat het bestuur middelen mogt beramen om daarin te voorzien. De reis was evenwel hoogst gevaarlijk, daar niet alleen de vaartuigen van prins Noekoe overal in het vaarwater verspreid lagen, maar ook de Engelschen tusschen Tidor en Batjan met zes zoo groote als kleine vaartuigen kruisten. Daar er geene vaartuigen van de compagnie aanwezig waren, werd de padoeakang van den oud-koopman Wenthold gehuurd tot het overbrengen der brieven en papieren. Men hoopte dat het dat vaartuig gelukken zou er door te slippen, en men veronderstelde dat op een padoeakang niet zoo naauw gelet zou worden als op een chaloup of bark, die te veel in het oog liepen en bij stilte zich ook niet zoo goed konden redden, terwijl een padoeakang door het gebruik maken van zijne riemen, dikwijls het nakende gevaar beter kon ontwijken. Tot het overbrengen der duplicaten, verstrekte de koning van Ternate een vaartuigje om die naar Boeton te brengen, aan wiens vorst de verdere bezorging naar Boeloecomba of Ma-

[1] Secrete brief van 10 September 1797, te gelijk waarmede ook eerst die van 30 Mei verzonden kon worden.

kasser verzocht werd, met de verzekering dat deze dienst, wanneer de brieven op Batavia teregt kwamen, door den gouverneur-generaal niet onbeloond zou gelaten worden.

De gebeurtenissen die er sedert hun laatste schrijven hadden plaats gehad, waren niet van dien aard, dat hun toestand daardoor eenige verbetering had ondergaan. Wel behaalden de Ternataansche corra corra's op den 9[en] Junij een klein voordeel op de Tidorezen, door twee corra corra's op hun te veroveren en een paar stukjes geschut buit te maken, maar dit geringe voordeel kon niet opwegen tegen het verlies dat zij op den 21[en] Julij leden toen de Tidorezen hunne corra corra's namen, die van den overwal kwamen met sagoe en padi. Door de lafhartigheid van eenige Tidorezen en Makianders, die, zoodra zij den vijand zagen aankomen, hunne vaartuigen verlieten en zich op de vlugt begaven, vermeesterden de Tidorezen, behalve drie lasten voor de compagnie ingekochte padi, die daarin waren geladen, vier Ternaatsche corra corra's en maakten ook het daarop geplaatste geschut buit. Het overige gedeelte der Ternaatsche vloot, die met den vijand in een hevig gevecht geraakt was en waarin aan wederzijden eenige dooden en gekwetsten vielen, was buiten de mogelijkheid geweest het verlies van die vaartuigen voor te komen. Ook op den 8[en] September ging in een gevecht met de Tidorezen op Gilolo onder de kust van Halmaheira weder een gewapende corra corra verloren, zoodat de Ternatanen in de laatste maanden verre van gelukkig waren in hunne ondernemingen. Bovendien was het verlies van het proviand allernoodlottigst voor de bevolking, die daardoor nog langer verstoken bleef van het zoo onontbeerlijke voedsel.

Eindelijk kwam in het laatst der maand Mei ter reede van Ternate, de te Batavia ingehuurde bark Banda's Welvaren, die reeds in het begin van Januarij van daar vertrokken was [1]. Vele gevaren had dit vaartuig op de reis doorgestaan, door de vloot van den rebel Noekoe. Ternate werd nu wel van eenige ammunitie-goederen voorzien, doch de voorraad levensmiddelen werd niet vermeerderd. De ammunitie-goederen hadden evenwel door de reis veel geleden, en waren grootendeels bedorven. Zoo had men onder anderen toen het vaartuig, dat door een ander schip werd achtervolgd, het kruid overgescheept

[1] Van het van Batavia op den 18 Februarij 1796 vertrokken vaartuig de Patna, had men nog niets vernomen.

in de schuit en die op sleeptouw genomen met het doel die te laten zinken, indien het tot een gevecht mogt komen. Het vreemde vaartuig veranderde echter met zonsondergang zijn koers, waarna men het kruid weder had overgenomen. Door het hevig slingeren van de schuit waren 40 van de 80 vaten nat en daardoor onbruikbaar geworden.

De bark werd bij resolutie van den raad op 15 Augustus in dienst der compagnie genomen [1]. De kapitein Simon Pietersen had wel te kennen gegeven dat hij voornemens was naar Java te vertrekken, waartoe hij nader orders van zijne reeders had gekregen, maar nadat hij door den gouverneur op de gevaren was gewezen waaraan hij zich bloot gaf, stelde hij de bark ter beschikking van den gouverneur.

De bark werd hierop gewapend en van geschut en manschappen voorzien. Groot was de behoefte op Ternate aan een dergelijk vaartuig. De diensten die het kon bewijzen, zoo ter bescherming van de reede en der negorij waren voor hen van veel belang. "Nadien" schrijft de gouverneur "'s vijands magt vermeerdert, door de versterking die hij van elders krijgt, alzoo andere roovers zich onder zijne vlag en bescherming begeven, en integendeel de oorlogsmagt der Ternatanen van tijd tot tijd vermindert en afneemt, zoodat nietsbeduidend meer is, gelijk maar al te duidelijk aan hun land- en zeemagt, hoezeer zij het zoeken te verbergen, te bespeuren is. En dat de Ternatanen op verre na dien weinigen moed niet meer als voor dezen schijnen te hebben, zoodat zulk een vaartuig in dezen tijd allernoodzakelijkst tot behoud van Ternate geoordeeld moet worden, opdat men den vijand, dien men door Gods klaarblijkelijken bijstand, zoo verre tegenstand geboden heeft, nog verder het hoofd kan bieden, totdat ontzet tot onze uitredding komt, alzoo gelijk bekend is, geen een vaartuig van de Compagnie hier aan handen is."

Sedert de maand April had de vloot van prins Noekoe niets regtstreeks tegen Ternate ondernomen. De prins had zich bepaald tot het zoo veel mogelijke insluiten der bevolking, ten

---

[1] Toen deze bark te Batavia ingehuurd werd was men met de reeders overeengekomen, dat de gouverneur van Ternate den kapitein behulpzaam zou wezen om eene lading rijst te bekomen en daarmede naar Banda te zeilen. Hoe dit mogelijk was begrijpen wij niet, daar toch gouverneur-generaal en raden van Indië, blijkens hun brief van 22 Julij 1796, reeds van het overgaan van Banda kennis droegen.

einde de gemeenschap met den overwal, tot het overvoeren van sagoe en andere levensmiddelen, te beletten.

Door de overloopers van Tidor kwam men echter te weten, dat hij reeds sedert eenigen tijd voornemens was, weder een aanval op Ternate te wagen. Na gedurig uitstel gaf hij op 27en Augustus eindelijk aan zijn voornemen gevolg, en dat met zulk een kracht en magtsontwikkeling, dat het aan de bezetting vrij wat moeite koste, dezen hevigen aanval af te slaan. Eene vloot van 200 zoo gewapende als ongewapende vaartuigen had hij hiertoe bijeengebragt. Even als in de maand April was deze talrijke vloot in tweeën gedeeld, waarvan de eene helft des nachts vóór den 27en, langs den overwal van Halmaheira doorvoer tot boven het fortje Terlucco bij de verbrande klip. Dit gedeelte bleef hier tot 's morgens vijf uur toen de bemanning aan het schieten hoorde dat het tweede gedeelte der vloot het fort Kajoe Mejrah begon te naderen. Van dit tweede gedeelte zonderden zich nog eenige vaartuigen af, welke zich al dadelijk meester maakten van eene batterij van twee stukken geschut, die door Ternatanen bezet was, en die door den vijand zoodanig in het naauw werden gebragt, dat zij zich op de vlugt begaven.

Zoo lang dit met goed gevolg kon geschieden, werd uit het fort Kajoe Mejrah een geweldig vuur tegen den vijand onderhouden. Hij zakte hierdoor verder af tot de scheepstimmerwerf op Tellingamy, waar hij buiten het bereik was van het geschut van genoemd fortje. Op de scheepstimmerwerf begaf hij zich aan land en stak hier alle huizen en loodsen, het voorhanden zijnde hout en schuiten, met uitzondering van een laadschouw, die in reparatie was, in brand, waarna hij verder afzakte tot aan den tuin van den gouverneur op Terboeco, waar ook de aanwezige huizen aan de vlammen werden prijs gegeven. Hier werd de vijand gestuit in zijn voornemen om verder door te dringen, door de laadschouw, waarop de kapitein von Lutzow zich bevond en die met het daarop geplaatste geschut een zoodanig wel gerigt vuur op hen opende, dat verscheidene corra corra's in brand werden geschoten. De vijand, door het verlies dat hij hier onderging, gevoegd bij hetgeen zijne vaartuigen reeds van het vuur van Kajoe Mejrah geleden hadden, namen, niettegenstaande zijne nog steeds groote overmagt, het besluit van de batterij aan de kalkovens gedeeltelijk te vlugten, nadat een ander gedeelte hiertoe reeds het voorbeeld had gege-

ven. De Ternatanen vonden evenwel de twee veroverde stukken vernageld en een aantal klapperboomen geveld, die waarschijnlijk tot het maken van een verschansing waren bestemd,

De kapitein Pietersen van de bark Banda's Welvaren, waarop tevens de luitenant ter zee Samuels, was geplaatst, deed zijn best om van de reede, waar hij ten anker lag, met werpen beneden te komen, maar zonder goed gevolg, totdat eindelijk, toen om 10 uur de wind opstak, hij gelegenheid kreeg de vlugtende vaartuigen tot onder den wal van Tidor, waar hij die met zijn geschut niet meer kon bereiken, na te zetten en hen afbreuk te doen. De vijand, die boven het fort Terlucco geland was en daar alles in den brand had gestoken, begon Ternate van die zijde zoodanig te naderen, dat hij eenige nabij het kasteel gelegene huizen mede aan de vlammen overgaf, niettegenstaande op hem, zoodra hij onder het bereik van het geschut kwam, met kracht werd geschoten.

De kampong van den koning liep ernstig gevaar, daar de Ternatanen, hoe weinig manschappen ook daar geland waren, hen niet hadden kunnen tegenhouden, zoodat de koning om hulp liet verzoeken, waarop men de burgers met het korps der Makassaren er heênzond.

Men deed ook de gewapende bark naar Terlucco vertrekken. Op het zien van het vaartuig begon de vijand het land te verlaten en naar zijne corra corra's terug te keeren, waarop hij zich verwijderde. Van het fortje werd voortdurend op hem geschoten en de bark vervolgde hem tot ver in zee. De corra corra's van Ternate hadden geen deel kunnen nemen aan deze gevechten, daar zij niet bemand waren. De koning had de bemanning aan wal laten komen ter verdediging van de kampong. Een corra corra, die nabij de kalkoven lag, was door den vijand verbrand, en eenige stukjes geschut waren hem bij zijne landing boven het fort Terlucco in handen gevallen, die den koning vermeende aan hem behoord te hebben. Gedurende het gevecht vertoonde zich een Engelsche brik en een éénmast vaartuig buiten Noorwegen, zonder dat die schepen evenwel naderbij kwamen en dus van verre slechts het gevecht gadesloegen. Op het eilandje Noorwegen gingen ook drie Engelschen aan land, doch een twaalfponder, van Kajoe Mejrah afgevuurd, en die hen even kon bereiken, deed hen spoedig weder vertrekken.

Deze aanval van den vijand, een der zwaarste die nog be-

proefd was, kostte de Ternatanen, behalve het volk dat verbrand was, zeventien gesneuvelden en eenige gekwetsten. Onder deze laatsten waren ook twee Europeanen. Het verlies aan 's vijands zijde was volgens de ingekomen berigten vrij wat aanzienlijker.

Zoo was dan ook deze aanval weder afgeslagen, hoewel men dagelijks op zijne hoede moest wezen om niet te worden overvallen. Het volk bleef tot dus verre niettegenstaande de vele vermoeijenissen die het moest verduren, en niettegenstaande den geringen voorraad levensmiddelen, vrij gezond.

Den 31en Augustus was het voor de bezetting weder een vermoeijenden en onrustigen dag. De vijand verzamelde zijn vloot en ging daarmede tegenover Ternate, aan de noordzijde van Tidor en de bogt van Tjobo liggen, zonder dat men kon vermoeden met welk doel dit geschiedde. Weinig tijds daarna verscheen er een Engelsche pantjalang, die om den hoek van Tidor kwam. Deze deed een sein, waarop de gansche vloot tegen den middag voorbij het kasteel zeilde. Zij werd door de gewapende bark en de laadschouw vervolgd en hevig beschoten. Van de batterij, die aan het zeestrand lag, zoo ook van het kasteel werden eenige schoten gelost, die evenwel weinig uitwerking deden, daar de schepen den steven op zee hielden. Boven den hoek van Terlucco wierpen de schepen het anker.

De bezetting bleef den geheelen nacht onder de wapens. Spoedig reeds kreeg men de tijding, dat de vijand de landing boven Terlucco had ondernomen. Van het behoud van de kampong Ternate, hing tevens het behoud der bezetting af, voor zoo ver het althans de levensmiddelen betrof. Men zond derhalve den kapitein von Lutzow met de laadschouw, die met een achtponder kanon en een mortier gewapend was, zoo mede de bark derwaarts. De vijand wachtte die in, doch het welgerigte vuur van de schouw en de bark, ondersteund door het geschut van Terlucco belette den vijand verder naar de kampong door te dringen, zoodat hij genoodzaakt werd zijne vaartuigen weder op te zoeken en terug te trekken. Veel gevaar had de bark daarbij geloopen, die wat afgehouden had om weder bij de schouw te komen, toen het stil werd en de vijand daarvan gebruik maakte om een hevig vuur op hem te openen, maar hij wist zich goed te verdedigen en werd daarin door de schouw ondersteund. Gelukkig stak de wind uit het noorden wat op, waardoor het vaartuig onder het geschut van Terlucco kwam en

daardoor buiten gevaar raakte, zonder veel schade te hebben bekomen. Slechts de steng was stuk geschoten en de zeilen hadden wat geleden.

De leiding van deze poging tot landing was aan een der Engelsche officieren overgelaten, die op het schip, waarop hij zich bevond, gedurende het gevecht een standaard liet waaijen tot teeken van het oppergezag, en die de corra corra's, die van meening waren door te gaan of te vlugten, dwong, om tegen de bark te slaan en op het vaartuig te schieten. Hij zelf trachtte zich echter buiten het gevaar te houden. Na deze mislukte poging ging hij met een gedeelte der vloot langs verschillende kanten naar Tidor, terwijl de overigen zich rondom Ternate bleven ophouden, vooral op die plaatsen van waar de communicatie bestond met den overwal, ten einde den toevoer van sagoe af te snijden, en hen door hongersnood in een weerloozen staat te brengen.

Het volgende nemen wij over uit den afzonderlijken brief van den gouverneur, dato 10 September 1797, voor zoo verre daarvan in den secreten òf geen gewag is gemaakt òf hetgeen daar is ter nedergesteld, nader toelicht.

"Ten aanzien van het rijk van Ternate en hare oorlogsverrigtingen vereer ik mij verder te bedeelen, dat op den 30en Junij jl. een gevecht tusschen de Ternataansche en de vijandelijke vloot van Tidor, aan den overwal op Sidangolie, onder de kust van Halmaheira voorgevallen is [1], bij welke gelegenheid de onze zeven van 's vijands grootste corra corra's zoodanig in het naauw gebragt hadden, dat de vijand, om zich te redden, gedeeltelijk reeds zijne vaartuigen verlaten en het land gezocht had. Doch dat de Ternatanen, onder het zonderlinge voorgeven van vermoeidheid, door den Goegoegoe die de vloot kommandeerde, zelfs met dreigen niet op den vijand hebben willen indringen, om deze vaartuigen, die in hunne magt waren, te nemen of te verbranden, maar den vijand gelegenheid gelaten hebben om te ontkomen en op een glorieuse wijze Tidor te bereiken.

"Ik heb den Koning geraden om de weêrspannige hoofden exemplaar te straffen over hun wangedrag en pligtverzuim, doch Z. H. heeft hun met een arrest van 44 dagen ontslagen en weder op vrije voeten gesteld.

---

[1] Niet vermeld bij den secreten brief.

"Tot een drangreden om geld van de Compagnie te hebben, bragt de Koning bij, dat hij niet anders dan door geschenken de Alfoeren aan zich verbinden kon, zonder welke zij geen orders willen opvolgen, en dit is de reden dat ze van hier vertrekken om de kost te zoeken als het hun belieft, zonder te blijven op den post waar ze bescheiden zijn. Alle moeite die ik doe, kunnen den Koning niet bewegen om activer te worden of beter order te stellen in zaken die de verdediging van dat eiland betreffen. Op een post daar 50 man geplaatst zijn vindt men op zijn best vier of vijf, en het is gebeurd dat de Ternatanen, bemerkt hebbende, dat het tot een gevecht zoude komen, de stukken, daar zij bij geplaatst waren en die tot defensie moesten dienen, in de aarde begraven hebben, opdat ze niet in 's vijands handen zouden vallen, dat ze voorbedachtelijk gedaan hebben om zooveel te gemakkelijker in tijd van nood te kunnen wegloopen.

"Alle ernstige vertoogen die ik daarover laat doen, worden weinig gehoord en kunnen niets baten, en het ontbreekt aan het benoodigde volk tot defensie; de Koning schrijft dit alles toe aan de plaatshebbende hongersnood, die zeker groot is, en beloofd daarin te voorzien, doch daarbij blijft het.

"Van den Koning van Tidor en de tot de Compagnie overgekomen prinsen, dien ik UEd. te bedeelen, dat een van hen, prins Mossel [1] genaamd, mij verzocht heeft, zijn vrouw en kinderen van Tidor af te halen, dat ik toegestaan had, niet weder terug gekomen, maar bij Noekoe op Tidor gebleven is.

"De Koning van Tidor, hoe bedrukt zijne omstandigheden ook zijn, kan nogtans het spel niet verlaten; hij vermaakt zich daarmede geheele dagen en nachten. Ik heb hem het aanstootelijke, dat daarin opgesloten ligt, te kennen gegeven, doch alles kan niet helpen, hij gaat zijnen ouden gang zonder zich veel te storen aan mijne vermaningen, en noemt dit zijn eenigst tijdverdrijf. Voorts heb ik van Tidor narigt gekregen dat onlangs daar is aangekomen de zoon van den in 1779 nevens zijn vader van hier verzonden jongen Koning of Radja moeda van Tidor, Compania [2] genaamd. Zijnde deze jonge Koning met zijn vader en ook deze Compania naar Ceilon gebannen

---

[1] Zoon van den verzonden koning Djamal Oedien en hoogepriester in kwaliteit.

[2] Djamal Oedien, halfbroeder van Noekoe.

geweest, van waar deze laatste met een Engelsch schip op Amboina gekomen en vervolgens over Ceram naar Tidor vertrokken is, en dat de Comodore op Amboina zonder zijn naam te weten, aan wien Noekoe om bijstand tegen Ternate verzocht had, beloofd zoude hebben, in een tijd van een groote maand zelve te zullen komen om Ternate te attaqueren en te nemen.

"Tot een vervolg van het hiervoren aangevoerde betrekkelijk Noekoe, dien ik UWEA. te berigten, dat de Tidoresche prins Hassan, de broeder van Noekoe, zijnde van een vader maar uit een andere moeder geboren, die met Koning Djamal Oedien ten tijde als Noekoe het rijk van Tidor overweldigd heeft, hier gekomen is, omdat hij de partij van Noekoe niet wilde volgen, maar bij de Compagnie en den Koning te blijven, en die bij 's Compagnie's papieren bekend staat voor een schrander en listigen prins, die ook in 1795 volgens het aangehaalde bij den secreten brief van den 29 April § 15, de besteller is geweest van den laatsten brief aan prins Noekoe, door dit ministerie geschreven, om te zien of men met den prins eenige minnelijke schikkingen, om hem te doen afzien van zijne vijandelijke bedrijven, konden maken of ten minste met hem in correspontie vooreerst treden, ons menigmaal veel dienst gedaan en gewigtige tijdingen medegedeeld heeft, wanneer den vijand van zins was eene onderneming te doen, opdat we niet onverhoeds overvallen zouden worden.

"Deze Prins Hassan die een grooten aanhang op Tidor heeft en dien hij meer en meer heeft trachten te vergrooten, als bij de natie zeer bemind zijnde, is verscheiden reizen incognito over geweest naar Tidor en heeft gelegenheid gehad zijnen jongeren broeder Djanal Abdien, zijnde van een vader en moeder geboren, te spreken en getracht hem te doen afzien van alle vijandelijke bedrijven tegen de Compagnie en hare bezittingen; bijzonder ook tegen Ternate, hetzij met te bewerken dat de vloot van Noekoe werkeloos gehouden wordt, of wel door verdeeldheid verspreid mogt worden, dan wel door het verwekken van een revolte, om daardoor Noekoe te noodzaken, met zijn aanhang van Tidor te vertrekken naar zijne schuilnesten op Ceram of in de Papoe.

"Deze Hassan heeft mij ook tot antwoord gebragt, dat Djamal Abdien, die tot jonge Koning uitgeroepen is, Noekoe alleen gevolgd was en alles moest doen om hem genoegen te geven, dewijl hij anders vreesde voor de gevolgen van zijne gram-

schap, doch dat hij betuigde tegen de Compagnie niets te hebben en gaarne zoude zien dat al dat oorlogen eens mogt ophouden, en dat hij al langen tijd had gewenscht zijn broeder nog eens te zien, en dat hij daarom genegen was, alles met hem te overleggen wat dienen konde tot zijn oogmerk.

"Prins Hassan heeft ook het volk van verscheidene negorijen op Tidor in zijne belangen trachten over te halen, en deze hebben om pardon laten vragen, dat ik ook gewillig toegestaan heb, indien ze willen medewerken dat Noekoe van daar verjaagd konde worden.

"Dit alles is door hen gereedelijk aangenomen, omdat ze wars en moede zijn van de al te strenge regering van Noekoe, wiens handen niet anders rooken dan van vergoten bloed.

"Doch alle deze voornemens zijn eensklaps tot mijn innig leedwezen verijdeld geworden en op niets uitgeloopen; want de prins Majoor Hassan, die ik op den 1e. dezer gepermitteerd had naar Tidor te gaan om te zien hoe het daar gesteld was, terwijl de gansche vloot hier voor Ternate lag, is tot heden niet terug gekomen, maar zoude bij zijn aankomst op Tidor opgeligt en naar eene corra corra gebragt zijn; en dat Noekoe hem niet eens wilde zien, en aan Prins Djanal Abdien, die gelijk voorzegt, met de vloot voor Ternate lag, overgeleverd zijn, die hem vervolgens in strikte bewaring op een Engelsche pantjalang gegeven heeft, die op Tidor lag, en wel bewaakt zoude worden. Wij verliezen veel aan dien prins die veel gewaagd en voor ons gedaan heeft, en alle de door zijne schranderheid verhoopte goede gevolgen van zijn onderhandeling zijn eensklaps in rook verdwenen, omdat hij trouwloos door de zijne, daar hij vertrouwen in stelde, verraden is, waaronder ik dan bijzonder mede wil begrijpen zijn geveinsden broeder Djanal Abdien. Mogelijk zoekt hij nog het gevaar, door het ontkomen uit zijn arrest, te ontsnappen, dat ik hartelijk wensch; intusschen beklaag ik zijn arme vrouw en kinderen, die in de alleruiterste armoede moeten leven, en zoo het 's Compagnie's omstandigheden eenigzins permitteerden, zoo zoude ik wel zoo vrij zijn, ingevalle den gemelden Prins Hassan niet weder te voorschijn mogt komen, een geringen onderstand van eenige rijksdaalders ten behoeve van zijn vrouw en kinderen te verzoeken, alzoo het mij in dezen duren tijd te hard valt het onderhoud of met hetgeen daar ik den Prins mede ondersteund heb, alleen te moeten dragen.

"Daar Manado zich in handen der Engelschen bevond, hield men daarmede geene correspondentie; van tijd tot tijd vernam men daar iets van door particuliere berigten. Zoo kwam er een brief op Ternate aan een burger aldaar geschreven, behelzende dat op Manado was aangekomen, de boekhouder en scriba, benevens een soldaat van Gorontalo met de tijding dat dat kantoor aan de Engelschen was overgegaan, en dat zij den resident naar Amboina hadden vervoerd.

"Van den ex-Koning van Ternate, die zich aldaar een geruimen tijd had opgehouden, sprak men geen enkel woord; hoewel hij volgens geruchten der Tidorezen, mede in handen der Engelschen zoude gevallen en ook naar Amboina zijn overgebragt.

"Met het grootste verlangen zien wij uit naar ontzet van manschappen, vaartuigen en rijst, om dat wij ons vleijen dat onze kommervolle gesteldheid aan UHEd. bekend en in onze hongersnood bereids voorzien zal wezen, al geliefde UHEd. in plaats of bij gebrek aan Europesche militairen en bosschieters, ons vooreerst maar te voorzien met Sipayers of Sumanappers, die ons hier van goeden dienst kunnen wezen tegen de roovers van Noeko en deze Inlandsche soldaten zijn goed genoeg zoo ze maar goede aanvoerders hebben.

"Dan ik kan mij niet ontveinzen de verlegenheid en bekommering, daar ik mij in bevinde, nu het spek en het vleesch in de despens opgeraakt is, hoe ik het nu zal stellen om den bak van den gemeenen man verder gaande te houden, die alle dagen met de wapens in de hand klaar moeten staan. De koebeesten zijn en worden dagelijks geslagt en verminderen zeer sterk, zoodat het daarmede haast gedaan zal wezen.

"Visch is hier onder de Ternaatsche wal niet te krijgen en geen de minste eetwaren worden hier aangebragt; het pluimvee is als weggeveegd en men ziet het niet meer.

"Derhalve gelieven UHEd. de goedheid te hebben om den te doene eisch van spek en vleesch, gedroogde visch en dingding, gunstig te laten voldoen, opdat den gemeenen man en wij allen wat eten krijgen, en met een te bepalen hoeveel de militairen en artilleristen dan daarvoor dienen te betalen, want die menschen hebben niet meer als een rijksdaalder kostgeld 's maands, waarbij ieder van zijn gagie een roepy moet bijleggen, tot onderschraging van de bak, zoodat ze het pond zout spek en vleesch, tegen een schelling of zeven stuivers het pond,

niet wel daarvan betalen kunnen. Wij hebben het tegen drie stuivers het pond aan den gemeenen man afgestaan, en daar waren ze wel mede te vreden; en zoo wij spek en vleesch mogten krijgen, verzoek ik het tegen dien prijs te mogen afstaan, en met believen van UHEd. het meerdere te brengen ten laste van oorlogs ongelden, zoolang de hachelijke tijden aanhouden.

"Hadden wij nog maar een goeden voorraad, die zoude schoon van pas komen, want de baksmeesters hebben betuigd, dat zij zich niet meer in staat bevinden nu het spek en vleesch opgeraakt is, het volk de kost te bezorgen; ik heb hun moed in het lijf gesproken, op een aanstaand spoedig ontzet, en den Hemel geve dat dit binnen kort mag opdagen.

"Aan de schaarschheid en geringheid van levensmiddelen schrijf ik het alleen toe, dat al verscheiden Europezen getracht hebben tot de Engelschen over te loopen. Een kanonnier en denkelijk ook aan een soldaat is het gelukt op Tidor te komen; doch sedert dat twee van de drie Europezen die van zins waren te deserteren een exemplaire militaire straf hebben ondergaan, schijnt er wat schrik onder gekomen te zijn. Op de voldoening van den eisch van manschappen behoef ik niet verder aan te dringen, omdat ik mij verzekerd houd dat UHEd. ons alle mogelijke adsistentie en bijstand zullen doen toekomen.

"Het garnisoen dat voorzeker in dezen tegenwoordigen tijd zeer gering en incompleet is, wordt door den Kapitein-Luitenant von Munck in goede orde gehouden, en sedert zijne provisioneele aanstelling gedraagt hij zich geschikt en wel en meriteert UHEd. reflectie ten aanzien van zijn verzoek om bevordering tot Kapitein Kommandant.

"Ook kan ik niet om heen in UHEd. gunstige gedachten aan te bevelen den Kapitein-Ingenieur von Lutzow, die ons in alle de menigvuldige attacques, die de vijanden op ons ondernomen hebben, geweest is van veel dienst; die zelfs op een onvermoeide wijze meer gedaan heeft als zijn dienst medebragt om den vijand afbreuk te doen en zich dikwijls blootgesteld heeft aan de grootste gevaren."

Het was bij dezen brief dat de gouverneur Budach tevens het verzoek deed in zijn bestuur te worden vervangen, daar zijn zwakke gezondheid, die vooral leed door de vele zorgen en bekommernissen, waarmede hij overladen was, geen herstel deed hopen, en die reeds zoo was afgenomen, dat, zoo als hij in

zijn verzoek schrijft, zich uitdrukte, "hij met gerustheid zich zelven niet toevertrouwd, het bestier van dit gouvernement, bij hevige toevallen op zich te durven nemen."

Zoo was dan het eerste jaar van kommer en ellende voorbij gegaan. Wel waren de herhaalde aanvallen der vijanden gelukkig afgeslagen en had men tot dus verre weêrstand kunnen bieden aan een begin van hongersnood, maar zwaardere beproevingen stonden de dappere bezetting en de burgerij nog te wachten.

Had de vijand de overtuiging bekomen, dat Ternate niet zoo spoedig voor zijne wapenen zou bukken, toch liet hij geene pogingen onbeproefd om daartoe te geraken.

Dit was onder anderen het geval toen in de maand October 1797 de Engelsche kapitein William Balancy Risdon, kommanderende het compagnieschip the Duke of Clarence, Ternate liet opeischen. Even als de vroegere aanzoeken van dien aard werd ook deze van de hand gewezen [1]. Die afwijzing had ten gevolge dat de blokkade, strenger dan tot nu toe het geval was geweest, gehandhaafd werd, en de vijand nu ook Sahoe op den overwal bezette, zoodat van daar niets kon worden verzonden. De nood klom daardoor zoo hoog, dat de gouverneur in dezelfde maand de gewapende bark, Banda's Welvaren en een tweemast chaloup van den Chinees Tan-Sitiong, onder bevel van den kapitein-ingenieur von Lutzow derwaarts zond om die plaats te ontzetten en den vijand van daar te verdrijven, hetgeen met een gewenscht succes bekroond werd, zoodat weder eenige sagoe kon worden aangevoerd. Nadere bijzonderheden over deze expeditie ontbreken, alleen vinden wij in den algemeenen brief van den gouverneur-generaal hierover het volgende: "Wij hebben bij onze rescriptie van den 25en Februarij 1800, niet anders als kunnen prijzen het gedrag van den tot die expeditie geëmployeerde Majoor von Lutzow en het on-

[1] Aan de uit Indië overgekomen brieven en papieren ontbreken enkele stukken van Ternate, zoodat wij uit den algemeenen brief van 13en April 1801, van gouverneur-generaal en raden van Indiën, zijnde het verslag over het jaar 1799, datgeen overnemen, waarin naar die brieven van Ternate verwezen wordt, zooals hier, naar den seereten brief van den 12en April 1798.

der dien Majoor zijn commando geweest zijnde volk in de hevige actie op dien togt voorgevallen."

Ook aan den Chinees Tan-Sitiong werd door den gouverneur generaal dank betuigd voor zijne bereidwilligheid om de compagnie met zijn vaartuig van dienst te wezen [1]. Deze Chinees had vrijwillig zijn vaartuig aangeboden, dat aan de zeilen, ra's en touwen op de reis zeer beschadigd was. Hij verlangde echter niet dat die schade voor rekening der compagnie hersteld zou worden, terwijl hij verklaarde dat hij meende het zijn pligt te zijn, om wanneer de nood aan den man kwam, als een erkentelijk ingezeten zijn persoon en goederen ten dienste der compagnie te stellen onder wiens protectie hij zich bevond [2]. De gouverneur Budach deed evenwel de bekomen schade voor rekening der compagnie herstellen.

Tegenover dit tijdelijk voordeel stond een groot verlies, dat de bezetting in dezelfde maand trof. Bij resolutie van den raad van den 20sten October werd besloten de bark Banda's Welvaren, onder bevel van den kapitein Pietersen te laten kruissen tusschen Gilolo en Hirie, om de vaartuigen, die van Sahoe met sagoe verwacht werden, naar Ternate te geleiden en te beschermen tegen den vijand, die aldaar met dertig à veertig vaartuigen lag om ze zoo mogelijk te onderscheppen. De vuurwerker Carel Hagen werd kapitein Pietersen toegevoegd om met hem het bevel te voeren. Beide werden daartoe van een instructie voorzien, waarop zij naar den hun aangewezen kruispost vertrokken. In plaats van te beantwoorden aan het in hen gestelde vertrouwen, gaven ze de bark op eene allerlafhartigste wijze aan de Engelschen over. Toen die beide hoofden, Pietersen en Hagen, op parool ontslagen en op den 6en November te Ternate kwamen, werden zij door den gouverneur in handen van den fiskaal overgegeven, om voor den raad van justitie, ingevalle of bij overtuiging van pligtverzuim teregt gesteld te worden "over en ter zake van het onverantwoordelijk overgeven aan de Engelschen, zonder slag of stoot of zelfs eenige de minste poging tot defentie van de gemelde bark te doen, dan wel zoo zij niet genegen waren of moeds genoeg hadden te vechten, den vijand te ontzeilen of de bark te laten zinken, te verbranden of op strand te zetten, om

[1] Vroeger was dit vaartuig eenigen tijd in dienst der compagnie genomen, doch op zijn herhaald verzoek daaruit weder ontslagen.

[2] Gewone brief van Ternate, 12 April 1798.

niet persoonlijk in 's vijands handen te vervallen of dit wel gearmeerde vaartuig te doen vallen, mitsgaders over het voorbedacht te buiten gaan van hunne instructie."

Door den fiskaal werd tegen beide beklaagden zijn eisch en conclusie uitgebragt, doch hem werd door den raad van justitie den eisch ontzegd en niet geadjudiceert. De fiskaal kwam tegen het door den raad geslagen vonnis in appel bij den achtbaren raad van justitie van het kasteel te Batavia, uithoofde van de importantie van de zaak en het belang dat de compagnie daarbij had. De gouverneur vereenigde zich met dat gevoelen, en beide aangeklaagden werden met de daartoe behoorende stukken over Makassar naar Batavia verzonden [1].

In zijnen brief beklaagde de gouverneur zich ernstig over de traagheid en onverschilligheid van eenige leden van dien raad, waarvan sommigen zelfs door bedreigingen tot het waarnemen van hunne ambtsbetrekkingen moesten worden aangespoord.

Terwijl beide, Pietersen en Hagen, zich nog in de magt van de Engelschen op Tidor bevonden, had kapitein Risdon, den vuurwerker Hagen een zeer angstvalligen brief doen schrijven aan den kapitein-ingenieur von Lutzow, die insgelijks eene opeisching van Ternate inhield. Men beschouwde echter den brief als alleen hebbende moeten strekken om hen schrik aan te jagen, ten einde hen daardoor te eerder tot de overgave te doen besluiten. zoodat ook op deze nieuwe opeisching een afwijzend antwoord volgde. Op de verzekering van den kapitein Pietersen, dat kapitein Risdon wel genegen zou wezen de bark voor 7000 rijksdaalders weder aan de compagnie over te geven, en dat bijaldien men hem zond, hij die voor 6000 rijksdaalders wel zou kunnen terug krijgen, werd besloten om die derwaarts te zenden, daar er voor de bezetting te veel aan gelegen was, in het bezit van een dergelijk vaartuig te zijn. De zending mislukte echter. Zelfs schreef de kapitein Risdon aan den gouverneur dat hij voor geen 20000 rijksdaalders het vaartuig wilde overgeven, dat hij overigens groot medelijden had

---

[1] De vuurwerker Hagen overleed kort na zijne aankomst te Batavia. De kapitein Simon Pietersen werd door den raad van justitie gecondemneerd tot vergoeding der schade, toegebragt aan de compagnie door de overgave van de bark en inhabiel verklaard om de compagnie in eenig eerambt ooit weder te kunnen dienen, en wijders gebannen ten eeuwige dagen uit alle steden, landen en forten van de compagnie. Missive van den gouverneur generaal en raden van Indië, van 23 April 1801.

met het noodlijdende Ternate, dat geweigerd had de Engelsche protectie tegen prins Noekoe aan te nemen. In hoe verre dit welgemeend was, kan men natuurlijk niet opgeven. Veel geloof is er niet aan te hechten. Zij toch hadden er het grootste belang bij, dat de vijandelijkheden van prins Noekoe tegen de compagnie bleven voortduren, omdat zij daardoor gelegenheid hadden hunne magt elders te bezigen. Te meer is daaraan geen geloof te hechten, omdat zij bij voortduring den prins van kruid en lood bleven voorzien.

Daar men op Ternate, door het verlies van de bark Banda's Welvaren verstoken was van een vaartuig, dat in de omstandigheden waarin men verkeerde, van zoo veel nut was geweest, maakte Noekoe daarvan gebruik, om de blokkade zoo streng mogelijk te maken. Hij deed alles wat mogelijk was om den aanvoer van sagoe van de overzijde voor te komen, hetgeen hem ook zeer wel gelukte, waardoor de hongersnood nu den hoogsten top bereikte, en men zijn toevlugt moest nemen tot paarden-, honden- en kattenvleesch. Het gevolg van het gebruik van dat voedsel was dat hierdoor eene menigte menschen omkwamen [1].

De armen der diaconie konden van de intrest hunner uitstaande fondsen niet langer bestaan, daar er geen geld inkwam. Om hen niet geheel van honger te laten omkomen, vond de gouverneur en raad goed hun op hun verzoek voor eenigen tijd 500 rijksdaalders ter leen te verstrekken. Ook de mindere burgerklasse leed veel. Op den 22en November nam de raad een besluit, naar aanleiding van een daartoe ingediend verzoekschrift van het hoofd der burgerij, Christoffel Beekman voor en van wege de gezamenlijke burgerij, "die in den tegenwoordigen tijd van oorlog tot bescherming van de negorij dienst doen en de posten helpen bezetten, derhalve in de algemeene calamiteiten die dit eiland treffen, moeten deelen, waardoor zij niet aan de kost kunnen komen, om aan zulke burgers die wezenlijk arm zijn en niets te eten hebben, voor ditmaal eene som toe te leggen van 30 rijksdaalders om daarvoor sagoe te koopen, uit aanmerking van den bedroefden en slechten tijd, dien men hier komt te beleven, en in verwachting van eene spoedige verandering ten goede, mitsgaders dat de bur-

---

[1] Secrete brief van Ternate van 12 April 1798.

gerij zich daardoor zal verpligt achten hare dienst naauwgezet en gelijk het behoort waar te nemen."

Door den ongelukkigen toestand, waarin men op Ternate verkeerde, nam ook de desertie toe. Niettegenstaande alle pogingen om het te verijdelen, was het aan 28 soldaten gelukt van het eiland te ontkomen. Daarentegen had men 24 man weder aangenomen, zoo uit de burgerij als enkelen die van andere plaatsen waren aangekomen.

Ook de meeste Alfoeren, die tot de verdediging van Ternate hadden medegewerkt, waren achtervolgens van daar naar de overzijde uit gebrek aan voedsel, vertrokken. Al de door den koning van Ternate aangewende pogingen om hen weder te doen terugkeeren waren vruchteloos. In het begin van December waren er wel enkelen teruggekeerd, maar de meesten waren ook weder spoedig vertrokken. Dit was zeer te bejammeren, daar deze Alfoeren, hoe woest ook van aard, voor de verdediging van Ternate beter geschikt waren dan de Ternatanen zelven.

Welke moeite ook door prins Noekoe aangewend was, om de Alfoeren, die op de geheele kust van Halmaheira hun verblijf hielden, in zijn belang over te halen, hetzij door beloften of door bedreigingen, om hem te volgen en hem voor hun sultan te erkennen, alle pogingen wāren, met uitzondering van eenige weinige, vruchteloos. Het was door deze Alfoeren dat er van tijd tot tijd nog eenige sagoe werd aangebragt, daar de koning van Ternate, onder wiens gezag zij stonden, hen goed behandelde, en toeliet de levensmiddelen, die zij aanbragten zoo duur mogelijk te verkoopen, ten einde daardoor niet geheel en al van dit zoo onontbeerlijk voedsel verstoken te blijven.

Eindelijk kwam den 23en November 1797, na eene bijzonder lange reis van negen maanden [1] ter reede, de pantjalang de Aandacht, onder bevel van den luitenant ter zee Kloeth, van Batavia, na vele gevaren op reis te hebben doorgestaan. Zelfs in het opzeilen der reede liep het nog gevaar door de corra corra's van Noekoe genomen te worden.

Zoodra de pantjalang in het gezigt van Ternate kwam, had het de Hollandsche vlag geheschen. Oogenblikkelijk kwamen eenige corra corra's van Tidor op het vaartuig af en naderden het zoo digt dat het onder het bereik van haar geschut kwam. De pantjalang liet dit niet onbeantwoord, waarop de corra corra's

[1] Het schip had brieven aan boord van 31 Januarij 1797.

eenigzins afhielden. Vier corra corra's van Ternate kregen nu gelegenheid om zich met die van den vijand bezig te houden. De pantjalang maakte daarvan gebruik, om begunstigd door een goeden bries de reede te bezeilen. Dit was zeer gelukkig, want hij was buiten staat om de vijandelijke corra corra's lang tegenstand te bieden door de slechte gesteldheid van het vaartuig en der equipagie. Levensmiddelen had het niet aan boord en het zout was bedorven; overigens waren de behoeften, die het medebragt in geen goeden staat door de langdurige reis. Men was dus hiermede niet veel gebaat. Maar het eene gebrek woog tegen het andere op. De gouverneur had nu weder een vaartuig beschikbaar, dat zoo spoedig doenlijk gereed werd gemaakt, en waarvan men goede diensten verwachtte [1].

Naauwelijks was er weder eene maand voorbij, of Noekoe deed op den 23en December 1797, met ruim 160 ten oorlog uitgeruste vaartuigen een hevigen aanval op Ternate, die echter door den dapperen tegenstand dien men bood, en ofschoon aanvankelijk de kansen voor den vijand gunstig stonden, afgeslagen en hij genoodzaakt werd de vlugt te nemen [2].

Ook de Engelschen, onder het bevel van den commodore Ballart, voerende het konings fregat the Hobbart, eischten op den 27en Januarij 1798 en de kapitein Forrest van het fregat Bombay eenigen tijd later Ternate op, welke schepen, nadat die opeisching, benevens de daarbij aangeboden protectie tegen den rebel Noekoe van de hand was gewezen en nadat zij eenige vijandelijkheden hadden bedreven, weder naar Tidor vertrokken. Prins Noekoe vertoonde zich ter zelfder tijd met zijne vaartuigen voor Ternate, maar de dappere tegenstand dien hij steeds ondervond, deed hem met het grootste gedeelte van zijne vloot naar de kust van Halmaheira vertrekken, waardoor hij op nieuw dat vaarwater zoo onveilig maakte, dat van daar geen enkel schip naar Ternate durfde komen, uit vrees van in zijne handen te vallen.

Het overgroot gebrek aan levensbehoeften deed den gouverneur andermaal het besluit nemen, de pantjalang de Aandacht, met zoo vele corra corra's als de koning kon verstrekken, te laten kruisen tot op de hoogte van Hirie, om de vaartuigen die op Sahoe met sagoe lagen, gelegenheid te geven, de reis

[1] Algemeene brief van Ternate van 12 April 1798.
[2] Secrete brief van Ternate van 12 April 1798.

naar Ternate te ondernemen. Dit had het goede gevolg, dat zoodra Noekoe dit zag, hij die ingeslotene plaatsen verliet, waardoor die vaartuigen Ternate konden bereiken en er tevens op den 3en April 1798 vier padoeakangs van Makasser ter reede kwamen, die anders ongetwijfeld in handen van Noekoe's volk zouden zijn gevallen.

Die Makassaarsche padoeakangs waren voor het oogenblik eene groote uitkomst voor de bezetting en burgerij, daar zij 60 lasten rijst aan boord hadden. De voorraad in het pakhuis aanwezig, was bijna verbruikt, terwijl men, zonder dezen aanvoer, geen middel had kunnen aanwenden om zich van dit zoo onontbeerlijk voedsel te voorzien. De nood was zelfs reeds zoo hoog geklommen, dat de gouverneur zich verpligt vond, van de aangevoerde rijst dadelijk twee koyang's aan de gemeente tegen inkoopsprijs te laten afgeven, terwijl door hem een last aan de armen en noodlijdenden voor zijne rekening werd geschonken, ten einde ook dezen in den heerschenden nood eenigzins te hulp te komen.

Den 16en April ondernam Noekoe op het onverwacht weder een aanval op het fort Terlucco, doch deze aanslag mislukte even als de vroegeren [1].

De volgende maand ontkwam Ternate een zeer groot gevaar. Het scheen dat de Engelschen nogmaals het plan hadden gemaakt een aanval op Ternate te doen. Zij hadden hiertoe vier schepen bijeen, waaronder de bombardeer-hoeker the Vulcan. Doch zij zagen van hun voornemen af, omdat hun chef, de commodore Pakenham, die zich met zijn schip the Resistance te Boeroe bevond, weigerde aan de expeditie deel te nemen, uithoofde hij naar Madras moest verzeilen [2]. Zoo het aan de bezetting ook al gelukt ware om, ware de aanval ondernomen, dien af te slaan, dan toch had zij zeker veel van het vuur van den vijand aan de werken te lijden gehad.

Intusschen bleef men te Ternate nog steeds te vergeefs de aankomst van schepen of vaartuigen van Batavia te gemoet zien, met de van daar reeds zoo lang verwachte hulp, zoowel aan volk als aan levensbehoeften, terwijl men tevens in de uiterste bekommering verkeerde of de afgezondene brieven wel ter hoofdplaats waren aangekomen. Het kon dan ook wel niet anders

---

[1] Secrete brief van Ternate van 12 April 1798.
[2] Brief van Ternate van 7 October 1798, die echter niet is overgekomen.

of het algemeen verslag over het jaar 1797—1798, gedagteekend 28 Augustus van laatstgenoemd jaar, was verre van bemoedigend. De bevolking, die onder de compagnie sorteerde en op ultimo Junij 1797, nog een getal van 3307 zielen bedroeg, was in het laatste jaar met meer dan een derde verminderd, namelijk met 1150 personen, zoodat die nu nog uit 2157 zielen bestond. Alleen van de dienaren der compagnie waren in datzelfde tijdvak 76 personen overleden, waaronder van het garnizoen 65 militairen en matrozen [1].

Dat een zoodanige toestand invloed moest uitoefenen op de gewone inkomsten en opbrengsten zoo van domeinen, 's heeren geregtigheden, pachten, collateraal en anderen, laat zich gemakkelijk begrijpen. Alle bronnen van inkomsten bragten veel minder op, terwijl sommigen niet eens konden worden afgeslagen. Zoo wordt onder anderen vermeld: "de Hanenvechterij van Rs. 25 afgeslagen en door niemand gemijnd zijnde, hebben wij deze pacht vooreerst ingetrokken, omdat geen hanen alhier tot spijze voor den mensch te krijgen zijn, laat staan om die te employeren tot vechten tegen elkanderen." Het gebrek aan geld deed zich onder deze omstandigheden ernstig gevoelen, te meer omdat tegenover mindere opbrengst stond meerdere uitgaaf. De weinige sagoe onder anderen, die van de overzijde nu en dan nog werd aangebragt, moest aan de brengers met hooge prijzen worden betaald. De hooge regering had in een der laatste van daar ontvangen brieven gewezen op de groote uitgaven die voor Ternate gevorderd werden, "en dat Ternate, indien niet eerlang eene verandering ten goede in de constitutie om de Groote Oost voorvalt, voor de compagnie ten eenemaal als nutteloos moet worden aangemerkt." De gouverneur en raad, vonden zich verpligt hierop den 12en April 1798 te antwoorden: "dat ofschoon men alles in het werk tracht te stellen, om als eerlievende en weldenkende dienaren de zoo noodzakelijke reductie der lasten te bevorderen, nogtans de ongunstige tijden, daar wij in verkeeren, ons veel in den weg daartoe zijn en het volstrekt beletten, aangezien de situatie van deze plaats en de algemeene nood en ellende die alhier geheerscht heeft en nog heerscht, met geene pen te be-

---

[1] 1 Boekhouder, 1 koster, 1 trompetter, 3 grofsmeden, 3 metselaars, 2 huistimmerlieden, 1 kuiper, 3 sergeanten, 6 korporaals, 1 kanonnier, 2 kwartiermeesters, 44 soldaten, 5 bosschieters en 3 matrozen; totaal 76 personen.

schrijven is. Dat wij met UHEd. van een gevoelen zijn, dat niettegenstaande de groote kosten die daaraan opgeofferd worden, dit etablissement in de tegenwoordige constitutie als nutloos beschouwd moet worden, en wij daarom even sterk wenschen en rijkhalzen om eens een einde te zien aan de rampen die ons omringen en waaraan wij bereids zoo een aanmerkelijke tijd zijn blootgesteld geweest,[1] gelijk onze secrete adviezen van den jare 1797 komen aan te wijzen en die nog blijven voortduren en even hagchelijk zijn." Sedert dat schrijven was hunne positie, zooals wij gezien hebben, niet verbeterd. Het garnizoen werd dagelijks zwakker, zoodat de manschappen bijna niet meer in staat waren de noodige posten te bezetten. Toch moest men met de wapens in de hand gereed blijven om Noekoe, die hen steeds ingesloten hield en telkens met eene landing dreigde, des gevorderd weerstand te kunnen bieden.

Behalve door de rampen van den oorlog, werd de bezetting in de maanden Junij, Julij en Augustus nog bezocht door zware aardbevingen, die, hoewel hun geen belangrijke schade veroorzaakte, echter hunne positie niet geruster maakte.

De koning van Ternate had in den laatsten tijd meerder activiteit aan den dag gelegd in het aansporen van zijn volk tot het verdedigen van het eiland en tot het aanvoeren van sagoe van den overwal, om niet van honger om te komen. Hij deed alle moeite om de Alfoeren door eene goede behandeling aan zich te verbinden, zoodat de gouverneur, ten einde hem daarin te gemoet te komen, dewijl de Alfoeren bijzonder geschikt waren tot de verdediging van het eiland mede te werken, hem en zijne rijksgrooten met eene som van 1300 rijksdaalders in voorschot te gemoet kwam, daar hij betuigde geen eigen goederen meer te hebben, aangezien alles verbonden of verkocht was.

De koning van Tidor daarentegen was en bleef onverschillig in zijne wederwaardigheden; hij bekommerde er zich weinig over hoe de zaken zouden afloopen. Hij had zich onder de bescherming der compagnie gesteld; deze zorgde voor zijn onderhoud en hij volgde zijne oude levenswijze, waarvan het spel de hoofdzaak uitmaakte. Zijn broeder Aboedien of majoor Wakkere, was bij prins Noekoe overgeloopen, en had hiertoe ook overgehaald een zoon van den koning, Djain Oedien genaamd, waardoor diens aanhang wederom versterkt was.

[1] Secrete brief van Ternate van 12 April en 28 Augustus 1798.

Aan prins Hassan, den halven broeder van Noekoe, was het echter gelukt, niettegenstaande hij door een hem afgedwongen eed, Noekoe had moeten belooven, niet naar Ternate te zullen terugkeeren, weder bij zijne vrouw en kinderen terug te komen.

Van Manado hoorde men niet veel. De gewezen resident Durr was bij de overgave aan de Engelschen door hen als gezaghebber gecontinueerd en had zijn gewezen secretaris Werdemüller als kommandant op Kema geplaatst.

Van Gorontalo, waarvan men door een particulier berigt vernomen had, dat het aan de Engelschen zou zijn overgegeven, ontving men later de bevestiging van dit berigt. De resident Bax was den 11en Mei 1797 tot deze overgave gedwongen door de trouweloosheid van eenige Gorontalosche grooten, die de hulp der Engelschen hadden ingeroepen om de compagnie te verdrijven. De Engelschen hadden er geen bezetting gelegd, hoewel de Gorontalosche grooten dit hadden verzocht. De resident Bax was met zijn huisgezin met het Engelsche fregat Bombay naar Amboina overgebragt. Daar maakten de Engelschen zich een paar maanden vroeger, in den nacht van 5 Maart 1797, meester van de compagnie-pantjalang de Waker, doch niet zonder verlies aan weerszijden. Dapper toch had de equipage van de pantjalang gevochten; eenige sneuvelden, onder anderen de kapitein der Boeginezen Lawannie, die bijzondere blijken van dapperheid had gegeven. Ook de Engelschen verloren hunnen gezagvoerder, benevens nog twee man van hun volk [1].

Onder de vroeger ingekomen berigten van Gorontalo, behoorde ook de mededeeling, dat de gewezen koning van Ternate in handen der Engelschen was gevallen, die hem naar Amboina zouden hebben vervoerd. Later echter bleek dit berigt ongegrond te zijn. Van Waningen was drie dagen vóór de komst der Engelschen op Gorontalo, die den 8en Mei 1797 plaats vond, van daar vertrokken en op Bangai aangekomen. Van daar vervolgde hij zijne reis, doch kwam later andermaal op Bangai, waar de koning den 5den December 1797 overleed, alsmede een zijner zonen [2]. Dat genoemde koning niet in han-

[1] Gewone brief van Ternate, 12 April 1798.

[2] Secrete missive van Ternate van 12 April en 28 Augustus 1798. Volgens een brief van den koning van Kaudipan, was van Waningen en de luitenant ter zee Muller, den 8sten September van 1798 van Gorontalo aldaar aangekomen en zouden zoodra mogelijk met een door hen in gereedheid gebragt wor-

den der Engelschen was gevallen, was voor Ternate eene groote geruststelling, want de nadeelige gevolgen, die daaruit voor hen hadden kunnen voortspruiten, waren niet te overzien.

Voor dat de brieven werden verzonden, kon de gouverneur nog de aankomst berigten van de bark de Helena op den 6en September, die met de galei de Waker en de pantjalang het Pijltje op den 6en Julij bevorens, van Makasser was vertrokken. Gezamenlijk hadden deze vaartuigen de reis benoorden Makasser genomen. Op de hoogte van Manado was de Helena van de beide andere vaartuigen in een zwaren storm, dien zij aldaar hadden moeten doorstaan, afgeraakt. Hoewel men na den storm de Waker nog had gezien, die zijn grooten steng had verloren, had men ook dit vaartuig, nadat het beoosten straat Banka van de bark had afgehouden, niet meer ontmoet.

Zeer lang hadden deze vaartuigen reeds op Makasser gelegen, maar de gouverneur Beth had geen order tot vertrek durven geven door de tegenstrijdige geruchten die aldaar liepen, dat Ternate reeds in handen der Engelschen was overgegaan. Daar de Helena onder andere goederen ook 90 lasten rijst aan boord had, gaf dit aan de bezetting weder eenigen moed, terwijl zij hoopte, dat met de spoedige aankomst van de nog verwacht wordende vaartuigen met volk en levensmiddelen, de doorgestane rampen weldra een einde zouden nemen.

Het was met de padoeakangs, die eenige maanden vroeger van Makasser waren gekomen, dat hunne brieven werden verzonden, welke tevens die van vroegeren datum mede namen. Wel had men beproefd die eerder te verzenden, maar onoverkomelijke tegenspoeden hadden dit belet: windstilte, gevaar van in 's vijands handen te vallen en eindelijk het verloopen van den moesson waren de voornaamste oorzaken van het oponthoud.

Hiermede eindigde het tweede jaar van den moeijelijken toestand, waarin Ternate zich nog bij voortduring bevond. Ook dit jaar waren alle pogingen van den vijand verijdeld om zich meester van het eiland te maken. Maar wat had de bezetting en burgerij daarvoor niet moeten lijden?

---

dend vaartuig naar Ternate vertrekken, daar hun vaartuig voor die reis ongeschikt was geworden. Secrete brief van Ternate, van 2 Februarij 1799.

Weinige dagen na het afzenden der najaarsbrieven kwam op den 16en September 1798 ter reede de galei de Waker, die gelijk wij zoo even gezien hebben, met de bark de Helena en de pantjalang het Pijltje op den 6 Julij te voren van Makasser waren vertrokken [1]. Het laatstgenoemde vaartuig was niet zoo gelukkig. Na vele onheilen kwam het op de Sangir-eilanden in een zeer ongelukkigen toestand aan, en hoewel er van Ternate alle mogelijke moeite werd aangewend om het van daar af te halen, moest men later naar Batavia berigten, dat het op den 5en October door de Engelschen genomen was. Hierdoor bleef Ternate niet alleen verstoken van een vaartuig, dat zeer geschikt was om tegen de roovers te kunnen ageren, maar bovendien zag men zich bij voortduring verstoken van het bezit van een aantal onontbeerlijke goederen, die zich in dit vaartuig bevonden. De ingehuurde bark de Helena werd op den 11den October weder naar Batavia teruggezonden, maar deze kwam eenige dagen daarna van een verloren reis terug, daar de gezaghebber Janssen verklaarde, dat hij door tegenwind en storm geen kans zag nog zoo laat in den tijd de reis met goed gevolg te doen, en bovendien, dat zoo hij door stilte onder den Tidoreschen wal mogt worden gedreven, hij gevaar liep in handen van den vijand te vallen. Daar dit vaartuig ongewapend was, werd het nu van twee achtponders voorzien, om met de anderen krachtdadigen tegenstand aan de Tidoresche corra corra's te kunnen bieden en het vertrek naar Java dus tot later uitgesteld.

Prins Noekoe, die zich in de laatste maanden bepaald had tot het zoo naauw mogelijk insluiten van Ternate, besloot nogmaals te beproeven of het hem door de wapens beter zou gelukken dan door afsluiting van den aanvoer van levensmiddelen, meester van het eiland te worden. Hoe ook deze aanval met goed gevolg werd afgeslagen, lezen wij in den volgenden secreten brief, gedagteekend 20 Februarij 1799.

"Onze afgezondene eerbiedige advisen van den 12en April en 28en Augustus Ao. Po. over Makasser hopen wij dat teregt gekomen en UHEd. op zijn tijd besteld mogen zijn, en dat daarop de noodige besluiten tot onze hulp en redding uit onze rampen genomen zullen zijn.

---

[1] Missive van Ternate van 7 October 1798 niet overgekomen; zie de noot op bl. 313.

"Schoon we daarvan nog geen de minste narigt in deze onze deerniswaardige gesteldheid erlangd hebben, zoo vereeren wij ons bij deze zich eerst opdoende gelegenheid Hoogstdezelve over de zaken van oorlog en wat daartoe betrekking heeft al verder te bedeelen, hoe de vijand Noekoe ons zoo naauw mogelijk ingesloten heeft trachten te houden, en ons te kwellen en te ontrusten door het afsnijden van alle toevoer, en het verschijnen van zijne vlooten in onze nabijheid, om ons uitgehongerd volk in een gedurige beweging te houden en af te matten tot in de maand December jl., wanneer hij alle zijne vaartuigen op Tidor bijeen heeft doen verzamelen om een aanval op Ternate te doen. Want door de komst op Tidor van vele Cerammers, Gorammers en Papoërs, had Noekoe een magtige vloot van jonken en corra corra's bijeengebragt.

"Met welke schrikwekkende magt van vaartuigen, die zich gedeeltelijk daags te voren hadden laten zien, heeft den vijand op den 20en December een aanval gedaan op twee plaatsen te gelijk; te weten: met de grootste magt 's morgens om half zes uren op Kajoe Mejrah en met het andere deel van de vloot even na zes uren op Terlucco. De vijand, die gedeeltelijk zijn volk wat verre af van Kajoe Mejrah ontscheept had en zoo met de vaartuigen langzaam genaderd was, heeft weinig om het schieten dat uit het fort Kajoe Mejrah met de zware stukken gedaan werd, gegeven, maar is gelijk de beesten langs den grond gekropen tot digt onder het fort, wanneer eensklaps een hagelbui van pijlen op de onzen geschoten heeft, met dat gevolg, dat de officieren, soldaten en artilleristen, meest allemaal door deze venijnige pijlen gekwetst zijn geraakt. Welk ongeval zoo een consternatie verwekt heeft, dat elk een zich maar trachtte te bergen voor de pijlen, en dat ook de oorzaak geweest is dat de defentie gansch niet geweest is als wel behoord had.

"Doch ons volk van de schrik wat bekomen zijnde en op het gevaar gelet hebbende dat hier nakende was zoo zij den vijand niet trachten af te weren, en met ingespannen krachten alle mogelijke tegenstand te bieden om hem te verslaan, en de galei de Waker intusschen ook afgezakt wezende om den vijand te beschieten, mitsgaders de Alfoeren van ons, over land naar derwaarts gegaan zijnde, met nog ander volk, voorzien van snaphanen, die frisch op den vijand aangevallen zijn; zoo heeft door alle deze vereenigde pogingen van tegenweer van onzen

kant, de vijand zich genoodzaakt gezien de vlugt te nemen met zijn vaartuigen, met achterlating van eenige dooden, na alvorens een paar hutjes digt bij het fort verbrand te hebben.

"De galei heeft den vijand vervolgd en beschoten, en nevens de andere vaartuigen belet dat hij zijn oogmerk niet ten uitvoer heeft kunnen brengen om tusschen Tidor en Ternate door te dringen en zich te vereenigen met de vloot, die boven bezig was het fort van Terlucco te attaqueren.

"Stoutmoediger vijanden als daar geweest zijn, zal men de weêrga niet ligt van vinden, want ofschoon van Terlucco met het zware geschut op de vloot geschoten werd, heeft zich de vijand nogtans daar weinig aan gelegen laten leggen, maar schepten als verblind regelregt op het fortres, tot hen de kanons, wegens de gestrektheid van den schuinsch afloopende berg, geen kwaad meer konden doen en het volk van binnen alleen met de snaphanen moest schieten tot hunne verdediging, wanneer de vijand een ontelbare menigte van pijlen boogsgewijze in het fort geschoten en al ons volk daarmede gekwetst heeft.

"De officier alleen heeft zeven dezer pijlen in zijn lijf gekregen, waardoor het meeste volk voor den dienst en tot defentie niet in staat was, en nogtans heeft de vijand, hoewel hij magtig veel volk ontscheept had, die bezig waren alle hutjes en huisjes rondom Terlucco te verbranden, noch van de land- noch van de zeekant, het durven wagen het fort te beklimmen.

"In dezen gevaarlijken toestand daar zich ons volk in bevonden heeft, had men een van onze laadschouwen, onder commando van den Kapitein von Lutzow, derwaarts doen scheppen, die, zoodra die den vijand kon bereiken, frisch vuur gegeven heeft, dat gesecondeerd is geworden door de stukken van het zeehoofd van Ternaats Koning, hetgeen den vijand, omdat de galei en de tweemast pantjalang de Aandacht ook kwamen aanzetten, zoodanig in het naauw bragt, dat hij verkozen heeft den afmarsch te slaan en naar Tidor te vlugten, wanneer allerhevigst beschoten en door onze vaartuigen nog vervolgd is geworden.

"Intusschen waren wij genoodzaakt veele nachten met de wapens in de hand klaar te staan, omdat men een naderen aanval vreesde, en wij waren verpligt, in stede van de gekwetste militairen en artilleristen anderen, hoe weinig dat ook maar zijn, uit het kasteel te detacheren om de forten te versterken, ja, wij zijn den eersten Januarij den geheelen nacht ontrust gewor-

den om dat 's vijands vloot tegen den avond zich vertoonde en men narigt erlangd had dat het ons zoude gelden, doch de vijand heeft het enkel bij het vertoonen zijner vloot laten berusten.

"Wij kunnen niet ontkennen dat wij nog nooit zoo veele gekwetsten als bij den verwoeden aanval op den 20 December A°. P°. gehad hebben en een korporaal is ook ten eersten aan zijne met een pijl ontvangene wonde overleden.

"Het gebrek en de schaarschheid aan eetwaren en allerlei levensmiddelen, is zoo ongemeen groot, dat het niet te beschrijven is, en wij verdienen in onze bekommerlijke situatie allezins UHEd. goedertierene en medelijdende reflectie, opdat wij eens door een toereikend ontzet van volk en allerhande levensmiddelen van onze rampen verlost worden. Wij betuigen dat wij niet kunnen beseffen hoe de baksmeester, de hospitalier en meer anderen hun volk de kost nog hebben kunnen bezorgen, alzoo een particulier, hij mag wezen wien hij wil, voor handen vol geld niets te koop kan krijgen, en een ieder zich evenzeer beklagen moet over de drukkende tijdsomstandigheden en zich moet behelpen met bloote rijst, dat den gemeenen man bijzonder geheel moed- en krachteloos doet worden en ieder een verlangt evenzeer naar verandering ten goede. Want men heeft zich geenszins ontzien een mager hertebeest, en zoo ook voor een schildpad aan de onbeschaafde Alfoeren te betalen tot 40 rijksdaalders en meer, om maar iets te hebben tot verfrissching, dewijl geen visch te krijgen is.

"Het zoude voor ons nog vrij slimmer uitgezien en wij nog misselijker daarbij gestaan hebben, zoo men niet gelukkig de weinige padi van Sahoe in voorraad gehad had, om die ingevolge ons gemeen besluit van den 13 November 1798, te laten verstrekken aan de dienaren en ingezetenen tegen den inkoopprijs van een rijksdaalder de maat, nadien hier geen rijst meer te koop te krijgen is. Ten minste op de passer wordt die niet meer verkocht, anders als bij kleine partijtjes tegen 16 en 20 rijksdaalders en meer de maat; zelfs is de sagoe op sommige tijden niet alleen ongemeen schaarsch, maar gelijk tegenwoordig plaats vindt, ook niet voor geld te krijgen, omdat de vijand met een gedeelte van zijn vloot na den laatsten aanval, de passage van Sahoe bezet gehouden en weder veele van onze vaartuigen het eene voor het andere genomen heeft.

"Het is dezen roover dan ook gelukt eenige vaartuigen van de Sangirezen te nemen, die met dat goede inzigt, op het herhaald nadrukkelijk aanschrijven, herwaarts gekomen zijn om ons eenige levensmiddelen aan te brengen. Hetgeen ten gevolge gehad heeft dat alle deze vaartuigen, die ongelukkig beneden 's winds vervallen waren, verstrooid geraakt zijn en door de vlugt hun behoudenis hebben moeten zoeken om de handen der roovers te ontkomen. Daar wij anders, zoo dit niet zoo noodlottig ware uitgevallen, een goed ontzet van levensmiddelen zouden bekomen hebben bij eene behoudene aankomst alhier, dat ons in onzen prangenden nood wel te pas zoude gekomen zijn en onze ijselijke rampen merkelijk verminderd hebben.

"De Koning van Manganitoe bevindt zich op Tidor — volgens overgaand relaas van een vlugteling — mede onder de gevangenen. Op de Goraatjes-eilanden, daar deze Koning en nog andere genomen zijn, hebben de Sangirezen een dapper stuk uitgevoerd, want zij hebben de Tidorezen, die op hen die naar het gebergte waren gevlugt, loerden, op een donkeren avond omgebragt en zijn hier na toe komen vlugten met de Tidoresche praauwen.

"Met de Alfoeren die in dienst zijn om de stranden te bewaken, hebben we al vrij wat te stellen; wij zijn verpligt geweest hun een maand gagie tot extra te belooven, navolgende het besluit van den 13e November jl., en ook vervolgens bij hunne terugkomst dadelijk te laten verstrekken, omdat anders niet wilden vertrekken naar de Sangiresche eilanden, om de vastgestelde adsistentie voor de daar ter houw gekomen reddelooze pantjalang het Pijltje over te brengen en die naar herwaarts te convoyeren [1]. Ook hebben we ons genoodzaakt gevonden volgens de daarvan gehouden aanteekening ter resolutie van den 28en December jl. de gagie van dezelfde Alfoeren, 's maandelijks te vermeerderen met nog een rijksdaalder, om dat zij betuigden van een rijksdaalder alleen niet te kunnen leven, maar liever verzochten huns weegs te gaan en op de beste wijze hun bestaan te zoeken. Wij zijn daartoe gereedelijk overgegaan, omdat wij hen in onze zwakheid, daar ze ons wezenlijk van veel nut en dienst zijn, niet konden missen en alles moesten

---

[1] Het Pijltje werd reeds op den 5 October te voren door de Engelschen genomen. (Zie blz. 324).

doen om hen maar hier te houden, opdat zij zich niet naar Noekoe begeven, gelijk bereids gedaan heeft een kapitein van hen, Hooyer genaamd, die bevorens in dienst geweest zijnde, met eenige van de zijne tot den vijand overgeloopen is, tegen wien men niet genoegzaam op zijn hoede kan wezen om zijn boos opzet van brandstigten enz., hetgeen wij hebben moeten zoeken voor te komen met deze onze Alfoeren. Ofschoon het genoegzaam bekend is, hoeveel overlast wij van hen moeten lijden en hoeveel van onze ingezetenen al veel malen met het verlies van goederen hunne plunder- en roofzugt hebben moeten boeten, zoodat wij hartelijk wenschen bij een toereikend ontzet, van deze woeste Alfoeren, die zeer onhandelbaar, doch in onze tegenwoordige rampzalige gesteldheid voor ons allernoodzakelijkst zijn, ons eens verlost te zien.

"De Javaansche artilleristen beantwoorden niet aan de verwachting die men in den eersten opslag zoo gunstig van hun had opgevat. Het is waar, zij moeten in de algemeene rampen van honger en ellende deelen, doch daar wij allen aan dit noodlot zijn onderworpen, moesten zij zich deze tegenspoed en wederwaardigheden mede getroosten. Eenige van hen zijn gestorven, andere gedrost, en hun getal is al merkelijk verminderd tot ons leedwezen. Een spoedig en toereikend ontzet van volk, is derhalven voor ons, om het leven te redden, hoogst noodig."

Men ziet uit dit schrijven dat de toestand van Ternate nog in geenen deele verbeterd was, waarbij nog kwam dat er weder maanden verloopen waren sedert latere berigten van Batavia en Makasser waren ontvangen, waardoor de gouverneur verstoken bleef kennis te nemen van hetgeen ten behoeve der bezetting in het werk werd gesteld. Van daar dan ook, dat, zoodra de bark de Helena, de reis naar Batavia kon ondernemen, deze in het laatst van Februarij 1799 met hunne brieven derwaarts werd gezonden om den nood, waarin zij verkeerden, kenbaar te maken, die weldra nog stond toe te nemen.

De Engelschen, die met hunne schepen in den laatsten tijd zich eenigermate op den achtergrond gehouden en zich bepaald hadden om enkele hunner vaartuigen bij Noekoe te plaatsen, ten einde hem in zijne aanvallen op Ternate te ondersteunen, deden nu weder iets van zich hooren. Het volgende schrijven van den gouverneur en den raad was van den 30en Mei, waarin de gebeurtenissen, die sedert den laatsten brief van 20 Februarij hadden

plaats gehad, in de volgende bewoordingen werden medegedeeld: "Onder de zaken van Oorlog hebben wij de Eer te bedeelen, dat het groot gebrek aan en schaarschheid van alle levensmiddelen gelijk bij onze letteren van den 20 Februarij jl. vermeld, zoo is blijven voortduren tot in het begin van Maart; wanneer zoodanig de overhand genomen heeft dat niets meer voor geld te krijgen was en men haast niet meer wist hoe zich te redden in deze akelige tijdsomstandigheden, opdat men niet weder vervallen mogt in zulken nijpenden hongersnood als in a. p. die zulke deerlijke gevolgen gehad heeft, en die nog blijven aanhouden door het continueel sterven van zoo veele menschen, doch meest Europezen, zoodat wij dagelijks minder worden en verzwakken; ongerekend dat nóg zoo veele zieken onder ons zijn die wegens gebrek aan versterkend voedsel niet tot hun herstel kunnen komen, en wij mogten ons wel zeer verblijden, als wij eindelijk in Maart eenige vaartuigen met sagoe van de overwal kregen om den honger in het algemeen te stillen; want ofschoon dat voedsel tegen een zeer hoogen prijs verkocht werd, zoo kon men het nogtans bekomen.

"Wij leefden in deze kommervolle gesteldheid zoo voort en dagelijks naar het ontzet uitziende tot den 22en Maart, wanneer wij bij brieven die twee Engelsche officieren aanbragten, door eenen Commodore Hills namens Z. M. van Groot-Brittanje werden opgeëischt, zonder ons daarbij op te geven, de magt die zij hadden of dat zich de schepen kwamen vertoonen. Wij resolveerden derhalve hoe voortreffelijk en voordeelig de aangeboden voorwaarden der overgave voor ons mogten wezen en in welke bekommerlijke gesteldheid wij ons ook bevonden hebben — die de Engelschen zeer wel scheenen te weten — om de aangehaalde drangredenen bij ons besluit van den 22en Maart voormeld, het voorstel van den Commodere, om ons over te geven, van de hand wijzen.

"Wij hebben dien scheepsvoogd daarvan geïnformeerd bij een brief in de vorenstaande resolutie geïnsereerd, die wij aan de officieren ter bestelling hebben overgegeven en hun daarmede laten vertrekken.

"'s Anderen daags zijn dezelfde Officieren van Tidor wederom gekomen met een nadere, in vrij sterke uitdrukkingen vervatte sommatie, bij een brief van den Commodore Hills. Nadat Ternaats Koning, op ons verzoek mede in de vergadering verschenen was, om eenig of wat meerder aanzien bij te zetten, werd

op de nadere opeisching aangemerkt, dat: ofschoon de namen van de schepen en bijhebbende magt bij deze brief was opgegeven, met bijgevoegde dreigementen, zoo wij langer onwillig bleven en niet resolveerden om ons over te geven, men desniettemin aan het voorstel niet defereren konde. Wij hebben derhalve besloten blijkens ons resolutie van den 23en Maart, om dit Gouvernement niet over te geven maar te persisteren bij het antwoord dat men den Heer Commodore gisteren had laten toekomen gelijk men dit bij een naderen brief aan dien commanderenden zee-officier te kennen gegeven heeft.

"Wij waren nog bezig dien brief te schrijven, wanneer de twee fregatten Orpheus en the Hobart het gat van Tidor kwamen binnen zeilen, derhalve gaven wij spoedig de depeche aan deze Officieren om de noodige maatregelen te nemen tot verdediging en in alle mogelijke gevallen te voorzien tegen hunne aanvallen. Beide schepen zeilden met een corra corra bij zich het kasteel voorbij, naar de post Terlucco, en wij zonden ten spoedigste op het dringend en ernstig verzoek van den Koning van Ternate en om de landing van dien kant te beletten, uit ons zwak garnisoen naar derwaarts, zoo veele militairen, pennisten en burgers, als in deze hachelijke gesteldheid met eenige mogelijkheid gemist konden worden, om dat wij van Manado bereids lang te voren tijding hadden gekregen, dat de vijand van voornemen zoude wezen, zich meester te maken van een der beide posten, hetzij Terlucco of Kajoe Mejrah.

"De galei de Waker en de pantjalang de Aandacht, hebben wij zoo digt als wezen konde onder het geschut van de batterij laten halen en de meeste manschappen van deze kieltjes, onder hunne Officieren Kloeth en Jacobson geplaatst in de batterijen aan zeestrand, waaruit men een gedeelte van het volk geligt en naar het kasteel tot versterking gedetacheerd had.

"Even na half vijf uren naderden beide schepen Terlucco en begonnen met het kanon te vuren; het was een aanhoudend vuur dat zij op dat fort gemaakt hebben, de eene volle laag werd na den anderen gegeven. Zij waren zoo digt onder het fort geraakt, dat zij met druiven en snaphanen van de schepen langs het strand en in het fort hebben geschooten. Het eene schip heeft groot gevaar geloopen door deze stoutmoedige onderneming op de klippen vast te raken; doch ze hebben nadat ze ankers hebben laten vallen, zoo lang gearbeid tot ze van de klippen af en weder vlot geraakt zijn, met verlies van een

à twee ankers. Dit heeft geduurd tot omtrent half tien uren 's avonds; van het fort kon den meesten tijd niet meer als twee stukken van acht pond tegen de schepen gebruikt worden; ons vuur was derhalve niet te rekenen bij dat van den vijand. Van een der kasteelspunten en het Ternaatsche zeehoofd, daar men in den donker nog spoedig een vierponder had doen brengen, werd — onder het arbeiden dat de schepen deden om van de klippen af te raken — geschooten, en het is hun gelukt na veel moeite weder in zee te komen, wanneer eerst het schieten heeft opgehouden. Beide schepen hebben het den geheelen nacht hier digt bij gehouden.

"Het fortje Terlucco is door den vijand deerlijk gehavend en buiten de muren die ook zelve veel geleden hebben, is het van binnen haast vernield geworden, nogthans is alles ten spoedigsten zoo veel mogelijk hersteld. Van ons beste volk zijn drie man zwaar gekwetst, waarvan de wonden van twee doodelijk bevonden zijn, gelijk ook naderhand een daarvan, zijnde een kanonnier, is komen te overlijden.

"Wij kunnen de getuigenis niet weigeren aan de bezetting van dat fort van zich onder commando van den Vaandrig Walter wel gedragen te hebben, en moeten betuigen dat dienswegen allen lof verdiend, omdat zij onbezweken een vuur hebben doorgestaan van half vijf tot half tien uren 's avonds. Wij hebben ons behoud daaraan te danken, dat wij dat fort niet verloren hebben, maar dat alles, hoe verschrikkelijk en stoutmoedig deze onderneming ook gedaan is, voor ons ten besten in dezen hagchelijken aanval uitgevallen is. Het volk van ons dat tot versterking van Terlucco derwaarts gezonden was, hebben wij daar laten blijven tot den 8en April, wanneer eerst weder terug zijn gekomen.

"Men heeft hun gedurende derzelver verblijf voor 's Compagnies rekening moeten voorzien van spijs en drank, omdat daar in deze woestijn niets te krijgen is. De beide 's Compagnies vaartuigen hebben wij vervolgens aan strand laten ophalen, om dat wegens ondiepten in de kil niet konden gebragt worden; want men vreesde wegens het over en weêr kruissen der schepen en de veele bewegingen der corra corra's, dat de Engelschen of de Tidorezen, bij nacht in den donker een aanslag mogten vormen om ze te nemen, wanneer men in een zoodanig geval op vriend en vijand zoude moeten schieten. Doch men voedt de hoop dat eerstdaags weder van de wal, daar ze niet al

te best en voor den wind beschut leggen, afgezet en in zee gebragt zullen worden, zoo geen onvermijdelijke toevallen het komen te beletten; om weder een vaartuig op de reede te hebben en daarmede zoo veel mogelijk te beteugelen den euvelmoed der Tidorezen, die onverdragelijk trotsch geworden zijn, ons dagelijks komen tergen en verontrusten, met hunne corra corra's zoo verre van onze batterijen blijvende, dat men hen met een goed succes niet wel beschieten kan. Want ten aanzien van de Engelschen wordt verondersteld dat zij met hunnen behaalden buit naar Amboina vertrokken zullen wezen. omdat men al eenige dagen geen schip meer gezien heeft.

"De Engelschen Commodore Hills bij de laatste opeisching op den 23en Maart, ons bedreigd hebbende, deze plaats stormenderhand te zullen innemen onder voorhouding van de gevolgen van een storm zoo wij ons niet kwamen over te geven, en dat zoo het ongeluk mogt hebben afgeslagen te worden, dat hij dan deze haven zoude blokkeren dat niets in of uit konde komen. Vermits nu het eerste gebeurt en die Engelschman, hoe fel en onverschrokken den aanval ook ondernomen is, afgeslagen is geworden, heeft die Commodore het tweede middel of de blokkade van Ternate bij de hand genomen.

"Hierin is die Engelschman tot ons bitterste leedwezen naar wensch geslaagd en het is hem gelukt den 22 of 23en April hier digt bij te nemen of jagt te maken op vier padoeakangs die van Makasser voor Bonische rekening uitgerust waren om levensmiddelen hier naar toe te voeren, gelijk de Heer Makassersche Gouverneur Beth, bij een aparten brief van den 29en Januarij dezes jaars bedeeld heeft, welke enkel en alleen van 's Compagnies brieven teregt gekomen is, alzoo alle de andere of in handen van den vijand gevallen of volgens de orders die men aan de bestellers gegeven heeft in zee geworpen zijn.

"Van deze padoeakangs zoude nogthans een het ontzeild wezen, zonder te weten waar beland is en een tweede zoo lek geschooten zijn dat gezonken is.

"Door dat zelfde Koningsfregat the Hobart, Capt. Billart, is den 4en dezer hier voor den wal genomen de padoeakang van den Anachoda Intji Niekie, die door den Heer Makassersche Gouverneur Beth, expres voor rekening van de Compagnie gehuurd is geweest om naar Ternate over te voeren $9^1/_3$ last katjang, 13 pikols gedroogde visch, 30 pikols dinding enz.

Deze provisiën hebben de Engelschen ten naastenbij geheel overgenomen in hun schip, en verders alles prijs verklaard wat den Anachode heeft toebehoord, tot zijn kris en gouden knoopen uit zijn kabaai, benevens al zijn geschut, kruid en lood en dat zij hem na zoo een ongunstig onthaal gelast hebben te gaan werwaarts hij kwam te verkiezen.

"Het voornoemde schip, 's anderen daags nog drie padoeakangs in het zigt gekregen hebbende had de Capitein Bellart den voornoemden Intji Nickie laten gaan, hetzij naar Ternate of Makasser, onder het verleenen van een geleidebriefje door hem zelven geteekend, waar na hij koers zette na deze drie padoeakangs, zonder dat hij (Intji Nickie) die den 5en alhier binnengekomen is, heeft kunnen zeggen wat deze padoeakangs overgekomen is, die gelijk hij op Xulla Bessie gehoord heeft, voor s' Compagnie rekening geladen waren met rijst en andere provisiën voor Ternate.

"Van alle deze vaartuigen is intusschen nog geen een op Ternate teregt gekomen, en het kan daarom wel waar wezen dat de Engelschen twee padoeakangs met hun eigen volk bemand van Tidor naar Amboina zouden gezonden hebben, gelijk den onlangs van Tidor overgekomen Matthys Munnik bij zijn declaratoir komt te betuigen, hetgeen zoowel als de verklaringen der twee Anachoda's, onder de Bijlagen overgaan. Wij hebben ook niets vernomen van de twee pantjalangs, de Zeerob en de Totaal [1], die voor Ternate met diverse benoodigdheden en vivres afgeladen, beide van Makasser den 27en December a. p. naar herwaarts vertrokken zijn; zoodat wij met redenen voor deze beide vaartuigen beducht zijn indien niet spoedig komen opdagen. Door het nemen van alle deze padoeakangs, waardoor wij hier, zoo gearriveerd waren, van veel vivres voorzien zouden zijn geworden en die in onzen staat van honger en kommer, daar wij ons in bevinden, ons regt van pas zouden zijn gekomen, heeft de vijand ons zoo veel kwaad door zijn blokkade en kruissen hier omstreeks, toegebragt, dat niet te beschrijven is, en den Hemel alleen is het bekend, hoe het nog verder met ons zal afloopen ingeval wij niet spoedig secours erlangen. Want alles is opgeraakt, zoowel geld, provisiën als andere in de huishouding noodzakelijke benoodigdheden, en door

[1] Deze vaartuigen waren in de maand Augustus 1798 van Batavia over Makasser naar Ternate verzonden.

het aanhoudend sterven van ons volk, dat de Europezen — die buiten des in een zeer gering getal maar aan handen zijn — meest te beurt valt, verminderen wij dag aan dag, zoodat nog maar zeer weinig van de bezetting overschieten.

"Wij hebben het vaartuig van Intji Nickie, bij zijn komst hier ter reede laten ontlossen om te zien wat nog overgebleven zoude wezen van 's Compagnies ingehad hebbende lading, en dewijl volgens berigt van expresse gecommitteerden in 's Compagnies dispens, zoo nog bruikbaar als bedorven ontvangen zijn 438 pond drooge visch, 1470 pond dinding en 3928 pond katjang; zoo hebben wij volgens het aangeteekende ter resolutie van den 22en dezer, die aan het garnisoen, de dienaren, het volk op de vaartuigen, het Hospitaal en Weeshuis laten verdeelen om verder verderf voor te komen, alzoo niet bewaard kon worden, ten einde op trein- en oorlogs ongelden ingenomen en direct weder afgeschreven te worden. Dezelfde rekening hebben wij volgens het genoteerde bij resolutie van den 16 April laten ten laste brengen een somma van Rijksdaalders 48—8 voor 106 pond rundervleesch à 20 stuivers het pond en Rijksdaalder 1—10 voor groente om 's Compagnies gezamelijke dienaren, militairen, bosschieters, matrozen enz. op een ververसing te onthalen, die men hun in dezen bedroefden tijd al lang toegedacht had en waartoe juist den Hospitalier Uittenbroek gelegenheid gevonden had door het inkoopen van een koebeest voor Rijksdaalder 80.

"Door het overgroot gebrek aan rijst en schaarschheid van sagoe, omdat de vijand alle passages naar Sahoe bezet gehouden heeft, en dat de schepen der Engelschen over en weêr kruisten, hebben wij na het genoteerde ter resolutie van den 16en April, op het aanhoudend smeeken en gekerm der arme ingezetenen, volgens een gemaakte verdeeling laten verstrekken een kwantiteit van 11860 pond rijst à 80 stuivers de maat, dat hoe gering het ook wezen mag de arme menschen veel goeds gedaan heeft, om door het nuttigen van dat voedsel in stede van de slechte sagoe te doen ophouden de ziekten en sterften, die in dezen tijd vrij menigvuldiger zijn als voor eenige maanden geleden. Aan den Koning van Ternate hebben wij volgens het aangeteekende ter sessie van den 16en April en 22en Mei op leverantie van rijst en padi laten verstrekken 1000 Rijksdaalders, waartoe den Eersten teekenaar veel moeite gehad heeft dien Vorst over te halen, om dat in het eerst daartoe niet wil-

de overgaan, wijl men hem niet kon bezorgen de door hem gevraagde en tot den inkoop benoodigde lijnwaden, en zulks om deze dringende redenen; aangezien men niet weten kan hoe het met ons in deze bekommerlijke tijden zal afloopen, of spoedig het met verlangen verwacht wordende ontzet behouden zal komen opdagen of niet, in welk laatste geval, zoo niet teregt mogt komen, wij onvermijdelijk blootgesteld zouden worden aan gebrek van rijst voor de bezetting. Terwijl de Compagnie daarbij buiten schade gehouden zal worden, om dat zoo het ontzet gelukkig most aankomen, deze padi en rijst tot gerief en tegemoetkoming voor de arme ingezetenen kan dienen.

"Het Ternaatsche rijk dat in onmagt vervallen [1] en nietsbeduidend geworden is, om dat het meeste volk dat hier eertijds gewoond en waar in 's Konings magt gedeeltelijk bestaan heeft, om den snerpenden honger voor te komen en te ontvlieden naar de kust van Halmaheira verhuist is, heeft nog niets. Zoo dat het deerlijk gesteld is met den Koning, van wien ik niet dan met de grootste moeite, zoo ik het benoodigd heb, een enkeld vaartuig kan krijgen; geen corra corra's zijn aan handen en ook geen volk om die te bemannen en nogtans wordt ik geplaagd zonder ophouden van dat onbeschaamde volk om hun geld te verstrekken; anders weten zij niet als daarom dagelijks te verzoeken zonder eenige dienst te doen in deze rampzalige tijden, daar hun onze toestand bekend is. En ofschoon ik hun voorhoude de verpligting van hunnen kant, waartoe zij verbonden zijn, alles is te vergeefsch, het helpt niets, zij zijn en blijven de vadzige en luije Ternatanen.

"Ik heb dezer dagen veel te stellen gehad om den Koning te vreden te stellen, die groote sommen gelds kwam te eischen, om zijn wettige vrouw, de Koningin Djou Bokje Tibitian, met de gewone staatsie ter aarde te bestellen, welke den 12en dezer in den ouderdom van 48 jaren is komen te overlijden. Zij was een dochter van Aroen Saha, gesproten uit vorstelijke bloede, doch heeft geen kinderen met den Koning geprocreeert, nagelaten. Het Rijk van Tidor wordt door Noekoe bestuurd met de magt een despoot en geweldenaar eigen; hij heeft tot een medestander in regeringszaken of eigenlijk onder den naam van Rijksbestuurder aangesteld zijn broeder Prins Mossel.

---

[1] Uit den aparten brief van den gouverneur Budach van denzelfden datum of 30 Mei 1799.

"Zijn wettige vrouw Rana Soerie, die een dochter geweest is van wijlen Prins Wonge en deze een zoon van Koning Hamsa Fahar Oedien is hem in de maand November door den dood weggerukt en op Tidor met veel statie begraven.

"De hier aanwezige Koning van Tidor, Kamal Oedien, wiens gevolg zeer verminderd is, tracht met hem toegelegde van 's Compagnie wegen rond te schieten zoo goed als kan. Hij verlangt hierom de geschenken te mogen hebben, die voor hem en Grooten in 1797 overgezonden zijn; ik heb hem vertroost met geduld uit te spreken om dat wij haast tijding op de van hier gedane verzoeken staan te krijgen en hij is wel verpligt daarin genoegen te nemen.

"De Regent van Batjan volgt de partij van Noekoe getrouwelijk en is gestadig bij hem. Op Batjan zoude volgens de laatste berigten geen Engelschen al sedert lang niet meer zijn en daar omstreeks zouden zich maar zeer weinig rooversvaartuigen ophouden."

Het was in dezen brief dat Budach nogmaals aandringt op zijn ontslag, omdat hij, zoo als hij schrijft, "verklaart den last der regering niet langer met gerustheid te kunnen torschen en op mij te nemen, door mijne dermate verergde ligchaams constitutie en toenemende zwakheid van het gezigt." De vervulling van dezen wensch zal hij "blijven aanmerken als een nader blijk van een bijzondere toegevendheid en gunst voor een oud dienaar die in dezen tijd al vrij wat te stellen en veele zorgen op zich gehad heeft, om alles, tot zelfs de onrustige dienaren in orde en de wagen in het regte spoor te houden."

Hij stelde tevens voor dat de hooge regering een tweeden persoon benoemen zou ten einde hem bij onverhoopt overlijden te kunnen opvolgen om de nadeelige gevolgen voor te komen die uit eene vacature zouden kunnen ontstaan.

"Doch — zegt hij — hier op Ternate zoude ik niemand daartoe durven of willen aanprijzen, ik draag dit alleen voor, tot bestwil van de arme en behoeftige ingezetenen van Ternate, die nevens mij zoo veel geleden hebben en nog moeten uitstaan."

Ernstig dringt hij tevens aan op het zenden van volk en levensmiddelen, hij vertrouwt dan ook dat men te Batavia "met ontferming zal zijn aangedaan geweest en alles in het werk gesteld zal hebben om Ternate te ontzetten en eens te doen ophouden alle de rampen en wederwaardigheden waarmede dit eiland bezocht wordt."

Geen middelen waren of werden door hem onbeproefd gelaten om in de overgroote behoefte aan levensmiddelen te voorzien. Zoo was hij onder anderen met den koning van Ternate overeengekomen een vaartuig naar Xulla Bessie te zenden, om van daar naar Ternate eenige Sangiresche vaartuigen met levensmiddelen te geleiden die door de Tidorezen verstrooid en aldaar waren aangekomen; zoo mede de hoofden van die eilanden te gelasten daarbij zoo vele vaartuigen met levensmiddelen te voegen, als slechts te bekomen zouden wezen. Tot deze zending werd gebruikt den burger vaandrig van der Plas, die zich daartoe vrijwillig had aangeboden en in de maand Maart derwaarts was vertrokken.

Van der Plas vond bij zijne komst aldaar geen vaartuigen, doch weinige dagen daarna kwam er een van Amboina met een pas door de Engelschen aldaar afgegeven. Hij vermeende dit vaartuig als van een vijandelijke haven komende en als een gewezen vaartuig van de compagnie te moeten aanhouden en opbrengen [1]. Hij vertrok daarmede van Xulla Bessie, doch ontmoette buiten de eilanden komende een Engelsch schip, dat eenige schoten loste, die beantwoord werden. Het Engelsche vaartuig liet het andere verder ongemoeid, zoodat het den 19en Mei op Ternate aankwam. De pantjalang werd na eenige reparatie ondergaan te hebben in dienst gesteld, om bij gebrek aan andere vaartuigen op de reede te liggen.

De lading, die het vaartuig medebragt, bestond slechts uit een weinig oude padi, zoodat men deze zending als mislukt kon beschouwen. De gouverneur schreef dan ook in zijn afzonderlijken brief van den 1en Julij aan de hooge regering, dat hij hoopte dat op de berigten die aldaar waarschijnlijk van Makasser aankwamen, dat er zoo vele particulieren en compagnies vaartuigen van daar met levensmiddelen geladen naar Ternate waren gezonden, men te Batavia het zenden van rijst enz. niet zoude staken, want dat het alsdan allerongelukkigst voor Ternate zoude uitzien, wijl de meeste van Makasser afgezonden vaartuigen door de Engelschen of Tidorezen genomen of verstrooid waren, zoodat het niet beantwoord had aan de goede verwachting die de gouverneur Beth bij het afzenden daarvan

[1] Het was de pantjalang de Waker, bij Gorontalo genomen; het werd evenwel op last der hooge regering teruggegeven, als onwettig aangehaald te zijn geweest.

had opgevat. De gouverneur Budach liet dan ook niet na hem met den ongelukkigen uitslag daarvan bekend te maken, ten einde in het vervolg bij de afzending van vaartuigen omzigtig te kunnen zijn.

In de maand Junij kwamen te Ternate, in gezelschap van eenige corra corra's, twee padoeakangs die op de kust van Halmaheira geraakt waren; de eene was het vroeger aan de Engelschen ontsnapte en de andere het door hen uitgeplunderde vaartuig. Nog twee dergelijke vaartuigen kwamen van Boni, doch behalve eenige kleedjes bragten zij geen noemenswaardige hoeveelheid rijst en zout aan.

Maar nog was voor de bewoners van Ternate de maat van rampen en wederwaardigheden niet vol. In de verwachting dat het zoo lang tegemoet geziene ontzet van volk van Batavia welhaast zoude opdagen, was de gouverneur Budach met den koning van Ternate in de maand Maart reeds overeengekomen een tweetal personen naar den overwal te zenden, ten einde van daar over te brengen zoo vele Alfoeren als mogelijk zou zijn, om dan met het van Batavia aangekomen volk Tidor aan te tasten en den vijand van daar te verdrijven. Hiertoe werd den bij de Alfoeren zeer in achting staande gewezen secretaris Iman Djiko verkozen, die vergezeld van den sergeant van 's konings lijfwacht derwaarts vertrok en zoo wel slaagde dat zij in het laatst der maand Junij met een tamelijke magt van volk en vaartuigen van daar terug kwamen.

Dit volk dat nu op Ternate rondliep, werd al spoedig ontevreden, en begon te morren, dat men van hunne diensten tegen de Tidorezen geen gebruik maakte. De koning van Ternate verzocht derhalve het beleggen van eene gecombineerde vergadering, die den 11en Julij gehouden werd, en waarin werd besloten, dat: hoewel men in den staat van zwakheid waarin men verkeerde, alleen verdedigender en niet aanvallender wijze behoorde te handelen, men echter, om voor te komen het verloopen van de Alfoeren en de nadeelige gevolgen die daaruit zouden kunnen voortspruiten, hen onder aanvoering van den Iman Djiko eene expeditie tegen Tidor te laten ondernemen en den vijand zoo al niet van daar te verdrijven, zoo veel afbreuk te doen als mogelijk zoude zijn, vooral door het vernielen van zijne vloot.

Ten einde hen zoo veel mogelijk in deze onderneming te ondersteunen, besloot men de gewapende compagnies vaartuigen,

de pantjalang de Aandacht en de galei de Waker, met de officieren daarbij te voegen, die tot dekking der andere vaartuigen moesten dienen, zoo mede dat het bevel over 's compagnies magt aan den kapitein von Lutzow zou worden opgedragen.

Drie en twintig groote en drie en twintig kleine corra corra's lagen met nog eenige mindere vaartuigen, zoo mede de beide compagnies vaartuigen, waarop behalve nog eenige vrijwilligers, 30 artilleristen, ambachtslieden enz., om zich des noods daarvan aan den wal te bedienen, ingescheept waren, op den 15en Julij van alles ruim voorzien, gereed, om het voorgenomen plan ten uitvoer te leggen. De hoofden werden nadrukkelijk vermaand aan eed en pligt getrouw te zijn en zich dapper te gedragen, op straf naar Tidor opgezonden en exemplaar gestraft te worden.

"Alles zoo verre beraamd en in gereedheid gebragt zijnde [1], is de Ternaatsche vloot, gevolgd van onze twee gearmeerde vaartuigen den 15en Julij naar Tidor vertrokken, en daar valt niet aan te twijfelen of wij zouden met deze gecombineerde magt Tidor binnen een korten tijd, niettegenstaande hunne gedane uitvallen en daarbij behaalde voordeelen op ons, door het ombrengen van het Ternaatsche Hoofd Iman Djiko en twee andere brave Kapiteins, mitsgaders door het nemen van drie kanons van ons, veroverd en den vijand ten onder gebragt hebben, alzoo men de trouwlooze Tidorezen een harde kastijding en een zware slag door deze expeditie bereids had toegebragt, gelijk ze nog weinig ondergaan hebben, door het vernielen van een groot gedeelte van hunne vloot en het veroveren van veel van hun geschut, zoo de onverwachte komst en verschijning van een Engelsch oorlogschip [2], tot het ontzet en behoud van deze snoode en van alle trouw ontbloote natie dit niet belet en de onze genoodzaakt had, hals over kop van daar op te breken, met dat noodlottig gevolg, daar alles den vijand schijnt te begunstigen en ons, hoe voorzigtig de zaken ook aangelegd worden, tegen te loopen, dat zoowel de galei de Waker als de pantjalang de Aandacht door dat schip genomen is. Waardoor wij buiten deze twee vaartuigen, die de eenigste zijn, die wij aan handen hebben, ook nog een goed gedeelte van onze zwakke bezetting verloren hebben, buiten de equipage der vaartuigen, het ge-

---

[1] Secrete missive van den 1en Augustus 1799.

[2] Het fregat the Orpheus.

schut en de verdere ammunitie van oorlog, nevens de veroverde stukken op den vijand welke in deze vaartuigen waren afgescheept. De Kapitein von Lutzow in de neetelige en gevaarlijke omstandigheid daar zich in bevondt, heeft op de galei, als deze met de pantjalang door het schip vervolgt en beschooten werd, het gewaagt — om dat de Gezaghebber Jacobson betuigd had, het schip niet te kunnen ontzeilen of daartegen om de groote ongelijkheid die tusschen de galei en het schip plaats vond, met eenig goed succes te kunnen slaan — nevens de manschappen die hier aan de wal bescheiden zijn, met de schuit van boord te gaan, en is behouden en gelukkig met de corra corra's vervolgens hier aangeland.

"En volgens alle de ingekomen rapporten wegens deze onderneming op Tidor, welke een onverwachte en ongelukkige uitslag die ook gehad heeft, kunnen wij nogthans UHoog-Ed. heden verzekeren, dat zoowel gemelde Kapitein von Lutzow als de Gezaghebbers der beide vaartuigen Kloeth en Jacobson alles gedaan hebben, wat men van mannen van eer en moed verwachten kan. Het is intusschen vrij speculatief dat eenige Engelschen zich op Tidor bevonden hebben bij de attaque, die de forten van Noekoe verdedigd hebben en hem bijzonder van dienst zijn geweest bij het geschut, dat gezegd wordt door hen wel behandeld te zijn geworden, hetgeen onze vaartuigen best ondervonden hebben, en dat de sustenue ook wel waar kan wezen dat een geheime onderhandeling tusschen Noekoe en den Engelschman plaats gevonden kan hebben, alzoo men van onze buitenforten geen schip gezien heeft, tot dat het op dien noodlottigen dag onverwachts, gelijk als op een slag op Tidor verschenen is.

"Wij refereren ons omtrent het verder voorgevallene aan onze resolutiën van den 30^en^ Julij en bedeelen UHEd. dat wij niet geweigerd hebben ons genoegen over het gehouden gedrag van den Kapitein von Lutzow te betuigen. Terwijl wij verpligt zijn ons te getroosten de nadeelen die wij daarbij hebben geleden, om dat buiten ons toedoen ons zijn overgekomen van hooger beschikking; want de orders waren exact gesteld, dat de vaartuigen, wanneer men hier een schip gewaar werd, op het beraamde sein van hier, ten eersten moesten opbreken voor Tidor en met den zuidewind herwaarts komen en dat zij insgelijks doen moesten ingevalle zij een schip ontdekten."

Het was wel een belangrijk verlies dat zij door deze mis-

lukte onderneming hadden geleden, want behalve de beide vaartuigen bleven er in 's vijands handen van de pantjalang de Aandacht: 2 luitenants ter zee, waaronder Kloeth die gezaghebber was geweest, 1 kwartiermeester, 11 Europesche matrozen en 22 Inlandsche matrozen, te zamen 36 koppen. Van de galei de Waker: 1 sous-luitenant en gezaghebber (Jacobson), 1 plaatselijk gezaghebber, 1 chirurgijn, 1 kwartiermeester, 1 kanonnier, 6 Europesche matrozen, 28 Inlandsche matrozen, 17 Javaansche artilleristen, te zamen 56 koppen. Van de manschappen die aan boord geplaatst waren om ingeval eene landing gedaan werd, daartoe gebruikt te worden: 15 Europesche artilleristen, 2 Javaansche artilleristen, 2 zeevarenden, 4 ambachtslieden, te zamen 23 koppen. Derhalve behalve de officieren, een verlies van 115 koppen.

Zoodra de Orpheus voor Tidor ten anker was gekomen, werden de beide gezaghebbers Kloeth en Jacobson uit hunne gevangenis ontslagen, op hun eerewoord evenwel om gedurende den oorlog niet tegen Engeland te strijden. Hun werd vrijheid gelaten met een gedeelte der overige krijgsgevangenen op dezelfde voorwaarde naar Ternate terug te keeren, waaraan zij gevolg gaven [1].

Ofschoon de raad genoegen nam met de verantwoording dezer beide gezaghebbers, wegens het overgeven van hunne vaartuigen, zond de gouverneur deze op aan de hooge regering ter verdere beoordeeling en dispositie.

Ten einde in het dringende gebrek aan geld eenigzins te gemoet te komen, werd door den gouverneur uit zijn eigen fondsen ter leen verstrekt een som van 16,000 rijksdaalders, om daarmede de uitgaven te bestrijden en den gemeenen man in staat te stellen, voor zijn onderhoud gedeeltelijk te kunnen zorgen en disorders voor te komen, die het gevolg zoude wezen wanneer de gage werd ingehouden. De duurte der levensmiddelen was weder zoo hoog geklommen, dat onder anderen door den chirurgijn majoor Uittenbroeck 100 [2] rijksdaalders werden betaald voor één koebeest, dat hij van de Wed. Eber-

[1] Twee Europesche matrozen gingen vrijwillig over in Engelsche dienst, 35 Javaansche artilleristen en Inlandsche matrozen, benevens Jacob Schoe en de constapel Vliegendhart werden naar Amboina met de galei de Waker gezonden. De pantjalang de Aandacht nadat daarvan alles wat bruikbaar was afgenomen was, lieten zij in het gat van Hirie zinken.

[2] In de missive staat 1000 rijksdaalders, maar dit kan wel een schrijffout zijn.

hard had gekocht om de arme menschen te onthalen op een ververschîng in hun bedrukten en verzwakten staat. Hiervan werd door hem 115 pond tegen 23 stuivers het pond afgestaan, ten dienste van het garnizoen, de buitenposten, de artillerie, de zeemagt, enz.

De sterfte van het garnizoen was echter in het afgeloopen boekjaar niet zoo groot geweest als in het vorige, hoewel het getal nog vrij aanmerkelijk was, daar 42 personen overleden waren [1]. Het garnizoen was dus nog sterk 78 Europeanen en 145 Inlanders, te zamen 223 koppen. De bevolking die onder 's compagnies jurisdictie behoorde, was met 259 koppen verminderd en bedroeg op 1 Julij, 1898 manschappen tegen 2157 koppen in het vorige jaar.

Eindelijk op den 4^en^ Augustus 1799 had de gouverneur, de brave bezetting en burgerij van Ternate het genoegen ter reede te zien verschijnen, de Fransche schepen L'Unie en La Friponne, onder het bevel van den kapitein Le Même [2]. Laten wij uit den secreten brief van den 21^en^ Augustus datgene overnemen, waaruit blijken kan met welke gevoelens van dankbaarheid deze aanvankelijke hulp door hen ontvangen werd.

"Intusschen hadden wij Zondag den 4 Augustus een dag van blijdschap en veel vreugde voor ons allen; want dezen voormiddag arriveerden gelukkig en op het alleronverwachtste ter dezer reede van Batavia, na een reis van slechts 43 etmalen, de Kapitein ter zee Pierre Le Même, kommanderende het ter kaap uitgeruste Fransche fregat L'Unie en het corvet La Friponne, op een tijd dat wij nog overdachten het verlies en nadeel dat ons door de Engelschen voor Tidor is toegebragt en daarbij bezig waren te overleggen, hoe ons best te redden uit onze akelige omstandigheden daar wij ons in bevonden, om dat wij geen een vaartuig meer aan handen hebben tot onze verdediging, bijzonder tegen Noekoe, zoo die het mogt gelus-

---

[1] Als: 1 vaandrig, 2 sergeanten, 1 bombardier, 3 korporaals, 25 soldaten, 1 kanonnier, 1 bosschieter, 1 bootsman, 2 matrozen, 2 boekhouders, 1 meesterknecht der scheepstimmerlieden, 1 meesterknecht der metselaars en 1 scheepstimmerman, te zamen 42 personen.

[2] Deze schepen waren door het hoofdbestuur te Batavia aangenomen om Ternate te ontzetten. Wij zouden te uitvoerig worden wanneer wij zouden willen mededeelen, welke pogingen er te Batavia in al die jaren werden in het werk gesteld om Ternate te hulp te komen. Dat die niet gelukten, was vooral daaraan toe te schrijven, dat de hoofdplaats zelve zich gedurende dien tijd in eene netelige positie bevond; wat men heeft kunnen doen zien wij uit den text.

ten ons weder aan te vallen. Want het Engelsche schip Orpheus is Zondag den 28 Julij van Tidor vertrokken en heeft koers gesteld om de west, zoodat deze Fransche schepen zonder eenige verdere hindernissen of dat Engelsche fregat te ontmoeten, hier gelukkig binnengeloopen zijn. Met alle regt mag men sustineren dat de Franschen bij ontmoeting een harde partij aan dien Engelschman zouden hebben gevonden, en dat er mogelijk een van de bloedigste gevechten zoude zijn voorgevallen.

"Doch om dat ze elkander misgeloopen zijn is dit belet geworden en Ternaatsch neêrslagtige ingezetenen mogten eindelijk eens een schip op de reede zien van onze geallieerde de Fransche natie, ter hunner beveiliging en uitredding, en in de verwachting dit mogelijk voor zoo lang tot dat het ontzet door onze Hooge gebieders voor Ternate gedestineert hier zal zijn aangeland. Wij houden ons volkomen overtuigd dat UHoog-Edelh. getroffen zijn over onze veelvuldige rampspoeden en wederwaardigheden, en bedanken uit het binnenste van onze harten voor de geprojecteerde hulp en bijstand, welke de eigen critique tijdsomstandigheden toegelaten hebben ons te doen toekomen.

"En dewijl ons uit de duplicaat secrete missive uwer Hoog-Edelh. van den 11en Junij 1799 gebleken is, dat Hoogstdezelven den Eersten teekenaar op zijn herhaald verzoek, wegens zijne aanhoudende ziekelijke lichaams constitutie, veroorzaakt door de gevolgen van eene hem bijblijvende benaauwde borst en uitgestane fatigues, uit zijne post op de honorabelste wijze hadden gelieven te ontslaan, en uithoofde van zijn gehouden verdienstelijk gedrag op Ternate — dat de algemeene goedkeuring heeft mogen wegdragen — om na behoorlijk transport van het Gouvernement aan zijn vervanger den Heer, geeligeerd Gouverneur Cransen, behoudens kwaliteit en gagie met het schip Le Comte de Cobentzil, dan wel met een particuliere gelegenheid volgens goedvinden naar Batavia over te gaan; en dat het hunne Hoog-Edelh. de Hoog-Ed. Heeren de Commissarissen Generaal behaagd had een bijzonder blijk van gunst aan hem te geven, en te betoonen welk een prijs Hoogstdezelve stellen op wezenlijke verdiensten, den Eersten teekenaar hadden gelieven te éligeren tot Raad Extra ordinair van Nederlandsch Indië, onder een daarbij gevoegde welmeenende filicitatie door UHEd.

Wij [1]. . . . . . .van UHEd. de Hoog-Edele Heeren Commissa-

[1] Hier volgen een paar woorden die minder duidelijk zijn geschreven.

rissen Generaal te offereren den allerootmoedigsten dank voor deze promotie, waarmede hij zoo bijzonder vereerd is geworden en voor de ongemeene en onverdiende reflexie die men op zijn persoon en van hier gedane verzoeken geslagen heeft; schoon hij betuigen moet niets meer gedaan te hebben als Eed en pligt naar de critique tijdsomstandigheden daar men zich op Ternate in bevonden heeft, van hem konden en mogten vorderen.

"Voorts vereeren wij ons met de diepste gevoelens van dankbaarheid UHEd. voor de gedane filicitatie over de promotie van den Eersten teekenaar tot Raad van Indië, te betuigen de grootste verpligting, onder een daarbij te voegen verzekering voor en van wegen denzelven, dat hij zich gelukkig zal achten, ingeval hij iets tot welzijn van de Maatschappij en dies ingezetenen door zijne medewerking zal mogen toebrengen.

"Ook kunnen wij niet afzijn onze verpligtenste dankzegging af te leggen voor de bijzondere reflectie, welke UHEd. op den Kapitein-Ingenieur von Lutzow hebben gelieven te slaan, door het toevoegen aan denzelven van den titel en rang van Majoor, voor zijne gepresteerde diensten en tot verder aanmoediging van brave Officieren op Ternate, onder verzekering dat hij door een onophoudelijken ijver in den dienst zal trachten zich deze bijzondere gunst waardig te maken."

Door de blijdschap, die de komst van de Fransche schepen op de reede op de verslagen gemoederen te weeg bragt, scheen men als het ware de reeks van ongemakken te vergeten die gedurende dezen rampvollen oorlog Ternate hadden getroffen [1], terwijl men zich vleide, dat de bevolking binnen korten tijd door de aankomst der andere schepen met volk en levensmiddelen geheel bevrijd zou worden van verdere rampen en wederwaardigheden [2]. Vooral ook was de koning van Ternate zeer te vreden, dat hij door de komst van die schepen gedekt zou zijn tegen de aanvallen van Noekoe; want ofschoon de vloot van den prins in den laatsten aanval op Tidor veel had geleden, was hij toch onophoudelijk bezig zich van de geledene

[1] Aparte missive van Budach, 21 Augustus 1799.

[2] Behalve de ingeladen provisiën voor compagnies rekening had kapitein Le Même voor eigen rekening nog 25 last rijst en 5 last zout geladen. Bij het vastraken van La Friponne op den Noordhoek van Borneo had hij 400 zakken rijst en 100 zakken zout over boord laten werpen om het schip vlot te krijgen. De gouverneur besloot in de schade voor de helft te dragen, maar daar men vernomen had dat de graaf van Cobentzel een trage zeiler was, en daarbij de moesson reeds begon te verloopen, besloot men tevens eenige lasten rijst,

schade te herstellen door het ontbieden van vaartuigen van elders, ook met het doel om Tidor zelf zoo veel mogelijk te versterken.

Den 10en Augustus had er eene bijeenkomst plaats met den kapitein Le Même en La Gars, waarbij de koning van Ternate verzocht werd tegenwoordig te zijn, ten einde met den kapitein Le Même te overleggen wat er gedaan behoorde te worden om te voldoen aan het oogmerk waarmede deze twee schepen naar Ternate waren gezonden, namelijk "om dat Gouvernement te verlossen van alle verdere vijandelijke aanvallen van Noekoe en de zijnen, het Rijk van Tidor weder aan de Compagnie te brengen en daardoor het vervallen credit der maatschappij in de Molukken eenigzins te herstellen."

Op de verklaring van den kapitein Le Même, dat — daar men hem met geen volk of vaartuigen van wege de compagnie kon ondersteunen — hij geen volk genoeg had om een toereikend aantal aan den wal te zetten en zich meester van Tidor en de forten te maken en Noekoe van daar te verdrijven, maar dat hij genegen was alles te willen toebrengen wat mogelijk was om Noekoe te vernielen of afbreuk te doen, mits dit met alle voortvarendheid geschiedde, daar hij niet lang meer op Ternate kon blijven, werd er eenparig besloten, eene expeditie tegen Tidor te ondernemen met al de op Ternate aanwezig zijnde corra corra's en die onder convooi en bescherming van de schepen een togt om het eiland Tidor te laten doen om te zien of men de vloot van Noekoe op zee kon lokken en die dan door de twee schepen te laten vernielen.

Kapitein Le Même nam met dit besluit genoegen onder uitdrukkelijk voorbehoud geen forten te zullen aanvallen, maar de aan strand gelegene negorijen te vernielen, terwijl de Ternaatsche magt het overige zou moeten doen.

Met goedkeuring van den koning van Ternate werd zijn volk onder het oppergezag van den kapitein Le Même gesteld, en al verder bepaald dat hijaldien het voorgestelde niet op eenmaal kon worden ten uitvoer gelegd, men het alsdan nogmaals en wel zoo spoedig mogelijk zou hervatten.

Intusschen werd alles tot de expeditie gereed gemaakt en werden er maatregelen genomen om niet onverwachts door En-

---

zout, vleesch en arak van den kapitein te koopen, ten einde bij onverhoopt lang uitblijven der verwachte schepen niet verlegen te zijn.

gelsche schepen overvallen te worden, tot welk einde de orders om naar vreemde schepen uit te zien, voor de buitenforten vernieuwd werden.

De zoo wel beraamde expeditie, die den 15 Augustus voortgang had, liep echter vruchteloos af. De Ternatanen in plaats van de bepaalde orders op te volgen, om zoodra de schepen het vuur op Tidor geopend hadden, te landen en zich meester te maken van de voornaamste negorij Soasio en de forten, bleven te ver achter en voerden niets uit, onder voorgeven dat zij door den harden wind niet hadden kunnen opkomen, waarop door de Fransche schepen het vuur gestaakt werd en deze weder naar de reede van Ternate terugkeerden. Denzelfden dag werd er door den gouverneur eene gecombineerde vergadering belegd en den kapitein Le Même voorgesteld, dat daar de Ternaatsche corra corra's nog klaar en gereed waren, de expeditie nogmaals te herhalen, om ten minste den vijand te verontrusten en alle mogelijk afbreuk te doen, ingeval zij de negorij of de forten niet konden vermeesteren of Noekoe van daar verdrijven. De Ternatanen toch hadden aangenomen de orders beter te zullen opvolgen en zich dapper en cordaat te zullen gedragen. De hoofden der Ternatanen waren namelijk door den gouverneur ernstig berispt over hun slecht gedrag bij de laatste expeditie en hen gewaarschuwt zich voortaan mannelijk te gedragen, op zware straffen in het tegenovergesteld geval.

De expeditie werd alsnu bepaald op den 21en Augustus. Kapitein Le Même zou dan niet meer op de reede van Ternate terugkeeren, maar zijn kruistogt vervolgen, terwijl de Friponne onder kapitein Le Gars mede de reis naar Batavia zou voortzetten, om de brieven en papieren van den gouverneur over te brengen en tevens verslag te doen van het door hen verrigtte.

Doch ook nu kwam van de beraamde onderneming niets. De gouverneur ontving den 20en een brief van den kapitein Le Même, waarin hij schreef, dat de meesten zijner officieren hadden verklaard ten tweeden male niet naar Tidor te willen gaan, maar de reis wenschten te vervolgen. De kapitein had hieraan moeten toegeven en de gouverneur werd hierdoor verpligt zijns ondanks van de onderneming af te zien.

Budach zond een copie van het schrijven van kapitein Le Même naar Batavia, en merkte daarbij aan "hoe alles ten voordeele van dezen roover (Noekoe) moet mede werken om ons te blijven plagen en te verontrusten."

Zoo was de bezetting van Ternate dan nu weder aan hare eigene krachten overgelaten, en ofschoon de hulp der Fransche schepen op verre na niet had beantwoord aan hetgeen men zich daarvan had voorgesteld, was hunne verschijning aldaar toch van een overwegend belang. De moed der ingezetenen zoowel als van de bezetting werd er door verlevendigd, want zij zagen er uit dat men hen op Batavia niet had vergeten, terwijl de tijding die de vaartuigen medebragten, dat weldra andere schepen zouden aankomen, niet weinig tot die stemming toebragt [1]. Vooral het aanbrengen door die schepen van verschillende soorten van levensmiddelen, waarvan men reeds zoo lang verstoken was geweest, werkte gunstig, want de nood was, toen de Fransche schepen aankwamen, weder hoog geklommen. Volgens een particulier schrijven van den kapitein Le Même aan den gouverneur-generaal, waren bij zijne aankomst de laatste paarden reeds ter slagting verkocht. Maar dank zij de bijzonder voorspoedige reis die de welbezeilde kaperschepen hadden gehad, men kon nu de aankomst der andere schepen met eenige meerdere gerustheid te gemoet zien. Het had tevens een goede indruk onder de Inlandsche bevolking gemaakt, dat gedurende zijn verblijf in de Moluksche wateren, kapitein Le Même steeds de Hollandsche vlag had laten waaijen.

Drie weken na het vertrek dezer schepen, kwamen eindelijk te Ternate de zoo lang verwachte schepen van Batavia, tevens aan boord hebbende den gouverneur Willem Jacob Cranssen, bestemd om den gouverneur Budach te vervangen, en waarvan gouverneur-generaal en raden van Indië op de volgende wijze aan de bewindhebberen in het vaderland kennis gaven bij missive van den 13en Junij 1800.

"Bij ons voornoemd schrijven van den 20en December ll. hebben wij ook in het breede gedetailleert, de middelen die wij vermeend hebben in het werk te moeten stellen om krachtig te voorzien in de noodlottige situatie waarin het Gouvernement Ternate zich bevond. Met verlangen zagen wij intusschen de tijding te gemoet van den gelukkigen uitslag daarvan, en thans mogen wij het genoegen hebben Uw-Ed. Achtb. uit de bij ons ontvangen brieven van dat Gouvernement, zoo van de ministers in het gemeen als van den Gouverneur Willem Jacob Cranssen afzonderlijk van den 27en en 28en Februarij en 2en

[1] Deze schepen waren den 13en Junij 1799 van Batavia vertrokken.

Maart jl. te bedeelen, dat de gemelde Gouverneur op den 12en September 1799 met het onder zijn Commando gestelde schip den Graaf van Cobentzel, de Paketboot de Kraai, de Galei de Spion en een particulier ingehuurd vaartuig, gelukkig op Ternate is gearriveerd [1], zonder eenige vijandelijke ontmoetingen of eenige disastres in dezen ophaaltogt te hebben gehad; terwijl van deze bodems het schip de Graaf van Cobentzel ingevolge onze order herwaarts terug gezonden en bereids op Soerabaya gearriveerd is. Uit die brieven is ons ook tot onze bijzondere satisfactie gebleken, dat niet alleen de door ons in het werk gestelde middelen om dat Gouvernement te hulp te komen, ten hoogste noodzakelijk zijn geweest voor deszelfs behoud en om deszelfs totale ondergang voor te komen, maar dat ook hierdoor weder een zoodanige constitutie aan de zaken in die provincie is gegeven geworden, dat men daarvan met grond de beste gevolgen mag verwachten [2], indien slechts de Engelschen niet met eene te groote overmagt, hunne nu zoo dikwijls vruchteloos gedane aanvallen op dat ongelukkig kantoor komen te herhalen.

"Dan onder deze zoo aangename berigten, heeft het ons echter gesmert, uit des ministers gemeenen brief van den 28 Februarij te moeten vernemen, dat de Heer geëligeerd Raad Extra Ordinair en afgaand Gouverneur Budach, op den 30 Januarij jl. zeer subiet is komen te overlijden."

In het voorwoord hebben wij reeds met een enkel woord melding gemaakt, hoe de wijze waarop Ternate door den gouverneur Budach was verdedigd, bij de leden van den Aziatischen raad werd opgenomen en welke buitengewone onderscheiding men hem daarvoor waardig keurde, die echter door zijn dood achterwege moest blijven. Toch vond de raad goed aan

---

[1] Deze schepen hadden aan boord den kapitein-luitenant Johan de Haan, den luitenant Frederik Belleman, de vaandrigs Cornelis Mesman en Jan Janssen. Van de artill.: den ordin. luitenant Ludwig Wemmer, den extra ordin. luitenant Ferdinant August Hulsebos, de vuurwerkers Cornelis Antonie Ruyl en Barend Giesebieth, benevens een Inlandsch officier en 118 onderofficieren en soldaten, en 54 onderofficieren en artilleristen, zoo Europeanen als Javanen.

[2] Hierin werd men op Batavia te leur gesteld; Ternate ging den 21 Junij 1801 in handen der Engelschen over. Op welke wijze dit geschiedde behoeven wij thans niet mede te deelen, daar deze gebeurtenis niet tot ons tegenwoordig onderwerp behoort.

gouverneur generaal en raden van Indië te schrijven [1]: "Het was uit datzelfde beginsel en met het hoofdoogmerk om de overige tegenwoordige en toekomstige dienaren aan te moedigen en op (aan) te sporen ter navolging, dat wij niet zoodra hadden vernomen en nader onderzocht, de heldhaftige en manmoedige verdediging en beveiliging van Ternate, of wij besloten bij onze resolutie van den 20en April dezes jaars, den braven en getrouwen, maar helaas! te vroeg overleden Budach en zijne dappere strijdgenooten, een vereerend getuigenis te geven van onze achting en goedkeuring, zoo als UEd. zulks zal consteren uit de nevensgaande copie van onze voorschreven resolutie, aan welke wij verlangen dat door UEd. worde gegeven een onverwijlde en statige executie. Kan het nu niet zijn in het bijwezen van wijlen den Gouverneur Budach zelven, dan ten minste in presentie van zijn zoon of andere naaste bloedverwanten en ten aanhoore van het publiek [2].

"Zullende de onderhanden zijnde medaille en keten benevens de onderscheidene zilveren medailles UWEd. worden toegezonden bij de eerste en gepaste gelegenheid; de voornoemde gouden medaille en keten om aan de naaste erfgenaam van den overleden Budach ter hand gesteld [3] en de overigen om gedistribueerd te worden overeenkomstig onze intentie vervat bij de meergemelde resolutie van den 20 April jongstleden."

Er blijft ons nu nog over mede te deelen, op welke wijze men in Indië gevolg gaf aan het besluit door den Aziatischen raad in zijne vergadering van 21en November 1801 genomen, waarbij bepaald werd, dat behalve de gouden medaille, bestemd geweest voor den sedert overleden gouverneur Budach, nog dertig zilveren [4] met het schip Arnestein, kapitein Pieter Stokbroo naar Indie zouden worden gezonden, bestemd om aan de meest verdienstelijke officieren der bezetting, die onder den gouverneur

---

[1] 17 Augustus 1801. Minuut missive.

[2] Bijlage 3.

[3] Dit werd in zoo verre gewijzigd, dat in plaats van de gouden keten, waarmede Budach, bijaldien hij in leven ware gebleven, zou zijn omhangen, nu aan de weduwe of naaste erfgenamen een som van *f* 600 werd aangeboden, waarop de waarde van dien keten was geschat. Brief aan gouverneur-generaal en raden van Indië van 28 Januarij.

[4] Een exemplaar dezer zilveren medaille bevindt zich in het koninklijk munt- en penningkabinet te 's Hage. Zij heeft aan de voorzijde: een kolom; op den bol der kolom staat: Asia; op het schild: "Ternaten. Door geweld, list en honger geperst, verlost 4 Aug(ustus) 1799. "Op de keerzijde leest men:

Budach een zoo belangrijk aandeel aan de verdediging van Ternate hadden gehad, te worden uitgereikt [1].

Uit het secreet schrijven van gouverneur-generaal en raden van Indië van den 6en Augustus 1805, nemen wij daaromtrent het volgende over: "Uit ons aanschrijven van den 17e September 1802, zal Uw-Ed.HAchtb. in rescriptie op de missive van den 17en Augustus 1801 te voren gekomen zijn dat Hoogstderzelver extract Resolutie van den 20en April 1801 [2], houdende louange van het door wijlen den Heer Ternaats Gouverneur Budach en zijne strijdgenooten gehouden manmoedig gedrag in de verdediging van dat Gouvernement, de Heer Java's Gouverneur Nicolaus Engelhardt was toegezonden, met qualificatie om gemeld extract in bijwezen van den zoon van wijlen welmelden Heer Budach, den Onderkoopman Tractements Boekhouder en Dispencier te Samarang, Simon Godfried Budach op het plegtigste te publiceren. Ten vervolge van dien hebben wij de eer thans te noteren, dat de plegtige bekendmaking van gemeld extract invoegen voorschreven, te Samarang effectivelijk heeft plaats gehad gelijk Hoogstdesz. uit het bijgaand extract [3], uit de door welmelde Heer Java's Gouverneur aan ons geschreven brief, de dato 24en November 1802 zullen beoogen, en vermits door den sedert overleden Kapitein van het schip Arnestein, Pieter Stokbroo, de bij de onderhavige missive van den 28en Januarij 1802 vermelde gedenkpenningen behoorlijk zijn verantwoord; zoo hebben wij in voldoening aan UW-Ed.HAchtb. order de goude medaille aan de weduwe van meermelden Heer Budach — thans te Samarang domicilium houdende — laten ter hand stellen, met en benevens de *f* 600 — of de valuatie van de gouden keten — alzoo het laatste door Haar Ed. is geaccepteert.

"Terwijl met de zilveren gehonoreerd zijn de opgemelde zoon van den Heer Budach, zoomede den Luitenant-Kolonel der Genie Balthasar Fredrik Wilhelm Baron von Lutzow [4] en den gewezen Hospitalier op Ternate, van Uittenbroek.

"De Raad der Aziatische Bezittingen en Etablissementen van de Bataafsche Rep(ubliek) aan Joh(an) Godfr(ied) Budach Gouverneur en Directeur.

"Ternaten tegens de Britten en Mooren, kloekmoedig verdedigd hebbende, tot een erkentenis."

[1] Zie Bijdragen als voren, blz. 214.

[2] Als voren bl. 208 en seq.

[3] Zie Bijlage 4.

[4] Sedert bevorderd tot dien rang.

"En door Commissarissen tot den overneem der Oostersche Provinciën op Ternate zelve, ingevolge het bij hun rapport de dato Batavia 16en Januarij 1804 ter nedergestelde, Zijn Hoogheid den Koning van Ternate, den Kapitein-Luitenant en Luitenant ter zee Gotfried Kloeth en Samuel van den Broek, den Luitenant en Vaandrig Jacob Jeswiet en Frederik Barthold; zoomede den extra ordinaire Vuurwerker van der Velde, den Opper-Chirurgijn Frederik Wiessener en den Hospitalier Franciscus Mathias Kreeusler, mitsgaders aan den presenten en gewezen Kommandanten der Burgerij aldaar Carel Hoest en Willem van der Plas; als door ons bij de hen medegegevene instructie, geauthoriseert geweest zijnde tot de publieke overhandiging der gemelde medailles, die zij bevinden zouden dat zich deze blijk van goedkeuring van hun gehouden gedrag sedert niet onwaardig zouden hebben gemaakt, en om van den Heer Gouverneur Budach bij die gelegenheid honorable mentie te maken, en naar aanleiding daarvan hen verder aan te moedigen, zich door een eerlievend, getrouw en cordaat gedrag, de verdere gunstige reflexie van Uw-Ed. HAchtb. waardig te maken."

Met de uitreiking dezer medailles, was aan de intentie van bewindhebberen voldaan, en mogten zij, die met dit eermetaal begiftigd werden, de voldoening smaken, daaruit te zien, dat ook zij niet waren vergeten, die den braven gouverneur Budach gedurende die rampvollen en moeijelijke jaren zoo trouw hadden ter zijde gestaan.

Wij eindigen hiermede, doch kunnen den wensch niet terughouden, dat men er eens toe moge overgaan, in den muur van den hoofdwal van het kasteel Oranje te Ternate, een eenvoudigen steen te metselen met het opschrift:

Ter eere
Van den Gouverneur Johan Godfried Budach,
der dappere bezetting en der brave burgerij.
Ternate verdedigd en beveiligd.
1796—1799.

BIJLAGE N°. 1.

OPGAVE VAN HET GESCHUT

OP HET

KASTEEL EN VERDERE POSTEN OP TERNATE OP 31 AUGUSTUS 1796.

WAAR GEPLAATST.	IJZER. 18 ℔.	12 ℔.	8 ℔.	6 ℔.	4 ℔.	3 ℔.	2 ℔.	1 ℔.	METAAL. 4 ℔.	3 ℔.	1 ℔.	¾ ℔.	½ ℔.	TOTAAL.
Kasteel Orangie.														
Punt Groot Bolwerk.....	3	4	..	1	4	..	4	..	..	1	..	..	..	17
〃 Zeebolwerk.........	2	2	..	..	1	..	..	..	..	..	..	..	..	5
〃 Gilolo	..	2	..	..	2	..	..	..	..	..	..	..	..	4
〃 Reael...............	..	4	..	1	1	..	..	..	..	..	..	..	..	6
Post Terlucco............	..	..	4	..	..	..	2	1	..	..	..	..	..	7
Post Kajoe Mejrah.......	..	..	..	3	4	..	..	..	..	..	..	..	..	7
Ternaten, Koningswacht..	..	..	..	2	1	..	..	..	..	..	..	..	..	3
Op Tidor................	..	..	..	..	2	2	..	..	..	..	3	..	..	7
Totaal...	5	12	4	7	15	2	6	1	..	1	3	..	..	56
Manado.................	..	..	2	8	2	..	..	..	15	..	1	..	..	28
Batjan..................	..	..	..	1	1	..	11	2	..	..	..	..	..	15

BIJLAGE N°. 2.

STERKTE VAN HET GARNIZOEN

OP

TERNATE EN VERDERE POSTEN VAN DAT EILAND OP DEN 31en JUNIJ 1796.

WAAR GEPLAATST.	KAPITEIN.	KAPITEIN-LUITENANT.	LUITENANT.	VAANDRIG.	ADJUDANT.	GARNIZ.-SCHRIJVER.	SERGEANT.	KORPOR.	TAMBOER-MAJOOR.	TAMBOER-PIJPER.	SOLDATEN.	KAPITEIN-INGENIEUR.	VUURWER-KER.	BOMBARD.	KANONN.	BOSCHSCH.	TOTAAL.
Kasteel Orangie..........	1	1	2	2	1	1	7	20	1	10	174	1	2	1	9	31	248
In de tronkswacht........	..	..	..	..	..	..	1	..	..	..	6	..	..	..	..	..	7
Post Terlucco............	..	..	..	..	..	..	1	1	..	..	6	..	..	..	..	1	9
Kajoe Mejrah.............	..	..	..	..	..	..	1	1	..	..	10	..	..	..	..	1	13
Ternaten, Koningswacht..	..	..	..	..	..	..	1	3	..	..	14	..	..	..	..	1	19
Tidor....................	..	..	..	..	..	..	1	3	..	..	16	..	..	..	..	1	21
Hospitaal................	..	..	..	..	..	..	1	..	..	..	5	..	..	..	..	..	6
Totaal.....	1	1	2	2	1	1	13	23	1	10	231	1	2	1	9	35	323
Onder Ternate behoorden nog:																	
Manado...................	..	..	..	..	..	..	1	5	..	1	37	..	..	..	1	3	48
Batjan...................	..	..	..	..	..	..	1	..	..	..	16	..	..	..	1	2	20

BIJLAGE N°. 3.

EXTRACT UIT DE RESOLUTIËN VAN DEN RAAD DER AZIATISCHE BEZITTINGEN VAN DEN 20 APRIL 1801.

Het departement tot de Indische Zaken zich onledig houdende met het examen der successivelijk uit Indië ingekomen brieven en stukken, om daaruit te colligeren de ingredienten der geprojecteerde generale rescriptie, en bij die gelegenheid deszelfs bijzondere aandacht hebbende gevestigd op de missive van Gouverneur-Generaal en Raden van Indië van den 20en December des jaars 1799, waarbij voorkomt een gedetailleerd verslag van de kloekmoedige verdediging van het eiland Ternate, tegen de herhaalde en woedende aanvallen van den gemeenen vijand, doet deswegens de navolgende zoo gewigtige als gepaste voordragt.

Medeburgers!

Zoo het waar zij, gelijk Cicero zegt, dat het een onbedriegelijk kenteeken is van de deugdzaamheid eens Staats, wanneer de misdaden niet slechts zonder aanzien van personen gestraft, maar waarin ook de deugden eene evenredige vergelding genieten. Zoo het daarentegen alleen de zwakken en verdorven of wel de despotieke regeringen zijn, die geen openlijke erkentenis aan uitmuntende daden hechten of die hare gunsten zonder regelmaat en naar willekeur uitdeelen, dan ook is het zeker een onzer eerste pligten tegen misbruiken te waken en den vrijen loop der wrekende geregtigheid onder ons bestuur te handhaven, maar ook met eene overgroote oplettendheid te zorgen dat alle schitterende daden en opofferingen voor het algemeen welzijn erkend en beloond worden naar evenredigheid van het nut dat zij aan den staat hebben toegebragt. Het veronachtzamen van dit grondbeginsel is misschien de eenige reden, waarom die menigvuldige staatkundige deugden die bij het opslaan der jaarboeken van de Grieken en Romeinen, onze

verwondering te gelijk met onzen eerbied, bijkans op elke bladzijde, wekken, onder de hedendaagsche volken, zoo schaarsch gevonden worden.

Het is immers eene wet, die in het hart van alle menschen is ingeprent, dat niemand nalatig is zich zelven een voordeel te bezorgen, zoo hij niet op een nog grooter voordeel het oog heeft. Niemand zal zich van het gedeelte, dat hem is toegewezen, ontblooten, om den algemeenen schat te vermeerderen, zonder dat hij dringende beweegredenen hebbe, die hem hiertoe aandrijven. Het inwendig zelfgenoegen, welke de deugd haren betrachteren doet ontwaar worden moge voor den stoïschen wijsgeer eene genoegzame aanprikkeling ten goede zijn, bij het gros des menschdoms zijn deze verfijnde gewaarwordingen ongenoegzaam, om tegen zelfopofferingen, die toch ook de deugdzaamste mensch niet doen kan zonder eene overwinning op zich zelven te hebben behaald, in de weegschaal gelegd te worden. Uitwendige en meer tastbare belooningen, door het welwikkende oordeel van den braven Regent, naar de verdienstelijke daden afgemeten en door de hand der billijkheid uitgereikt, zijn de roersels die den drijfveder van alle regeringsvormen in het gemeen en van den democratischen in het bijzonder, moeten werkzaam houden en in kracht doen toenemen.

Dezen de opoffering vergoedende, welke wij ten voordeele van het algemeen gedaan hebben, wisschen niet alleen uit onzen geest, maar ook uit onze zinnen, het geheugen van de moeite die wij daartoe hebben aangewend en laten ons de waardij dier schatting niet gewaar worden. Het zijn deze aanmerkingen, het zijn deze grondbeginselen, die gijlieden allen u ten dien aanzien als onwrikbaar hebt voorgesteld, welke het departement tot de Indische Zaken genoopt hebben, de aandacht des Raads thans bijzonderlijk te bepalen op het gedrag door den afgetreden Gouverneur van Ternate, J. G. Budach, op dat eiland gehouden, als die, blijkens den jongsten brief van Generaal en Raden, met de grootste heldhaftigheid, dat eiland tegen de herhaalde en woedende aanvallen van de Engelschen en derzelver verbondelingen heeft verdedigd, die, schoon zelf niet rijkelijk met tijdelijke goederen gezegend, alle listige verzoekingen en verleidende aanbieding des vijands grootmoedig en met verachting heeft afgewezen, die de snerpende geeselroede van den honger met de zijne geduldig heeft gedragen, en het uiterst gebrek, hoezeer ook ten hoogsten top geklommen,

standvastiglijk versmaad, om getrouw aan zijnen eed, te midden van zoo veele lafhartig of trouwlooslijk aan den vijand overgegeven bezittingen, het aan hem toevertrouwde eigendom der republiek, voor dezelve ongeschonden te bewaren en die nu afgemarteld door de vermoeijenissen en verzwakt van ligchaam, door de Hooge Regering van daar, op zijn verzoek, is terug geroepen, om in Rade van India, als Extra Ordinair lid, zitting te nemen; op welke bevordering de goedkeuring van het uitvoerend bewind nog zal moeten worden ingewacht. Deze bevordering kan intusschen den braven Budach tot geene belooning worden gerekend, vermits de plaatshebbende vacatures aan de Hooge Tafel hem als 't ware bij opklimming, daarop een zeker regt gaven; ook is het gedrag diens mans aan het departement voorgekomen van dien aard en zoo loffelijk te zijn, dat hetzelve op eene bijzondere en buitengewoone wijze verdiend beloond te worden en vleid zich het departement, dat niet slechts uwer aller erkentelijk gevoel, maar ook tevens uwe wijsheid en staatkunde Ulieden ten dezen opzigte, met hetzelve gereedelijk zullen doen instemmen.

Op deze overeenkomst van gevoelens dan vertrouwende, heeft het Departement geraadpleegt over de soort van belooning, welke men dezen dapperen verdediger van 's Lands dierbare bezittingen op de beste en gevoegelijkste wijze zoude kunnen aanbieden, en hebben dezelve raadplegingen het departement tot het besluit gebragt, den Raad voor te stellen of Hoogstdezelve niet zoude kunnen resolveren vooreerst: dat ten bewijze van de goedkeuring en het genoegen des Raads over den ijver en de kloekmoedigheid, waarmede de eer van de natie is gehandhaaft door den Gouverneur van Ternate, J. G. Budach, voor denzelven zal worden vervaardigd een gouden gedenkpenning met een toepasselijken stempel en gelijk tegenschrift ter waarde van .... Carolus guldens, hangende aan een keten van hetzelfde metaal, om bij de eerste veilige gelegenheid naar Indië te worden gezonden.

Ten tweeden: dat dezelve gedenkpenning aldaar ontvangen zijnde, voormelden afgetreden Gouverneur van Ternate (alsdan Extra Ordinair Raad van Indië) op een opzettelijk daartoe te bepalen uur, zal worden verzocht ter vergadering, en van daar door eene Commissie, bestaande uit den Directeur-Generaal en drie zoo ordinaire als extra ordinaire Raden, worden geleid naar de parade, alwaar hij onder het genot der militaire honneurs

zal worden ontvangen door den Gouverneur-Generaal, die voor 't front en ten aanhoore van een iegelijk, deze uwe resolutie voorgelezen hebbende, den keten met den gedenkpenuing er aan, hem zal omhangen en na het afloopen dezer plegtigheid met de gedecerneerde Commissie, terug geleiden naar de vergaderzaal.

Ten derde: dat inmiddels dat deze gedenkpenning wordt vervaardigd en er zich een bekwaam en veilige gelegenheid tot deszelfs verzending aanbied, het noodige getal geautentiseerde afschriften op pergament en met het groot zegel gedrukt op een papieren ruit, voorzien, met den meesten spoed zullen worden in gereedheid gebragt, om langs verschillende wegen naar Indië verzonden en door den Gouverneur-Generaal ter hand gesteld te worden aan meergemelden afgetreden Gouverneur van Ternate J. G. Budach, om te strekken tot deszelfs informatie en met te kennen gave, dat de Raad het daarvoor wil gehouden hebben, alsof hij reeds met de vervaardigd wordende gedenkpenning en keten op de vorenstaande plegtige wijze ware omhangen geworden.

Ten vierden: dat aan allen, die deel gehad hebben aan de manmoedige verdediging van Ternate, voor zoo veel zulks zal mogelijk zijn, nu of in 't vervolg de goedkeuring en het genoegen des Raads zal worden bekend gemaakt en dat dezelve verlangd, dat op die allen, voor zoo verre zij daarvoor vatbaar zijn, bij plaatshebbende bevorderingen, eene bijzondere aandacht worden geslagen.

Ten vijfden: dat copie dezer resolutie almede zal worden gezonden aan Gouverneur-Generaal en Raden, om te strekken tot derzelver narigt en om zich dien conform te gedragen.

Het Departement geeft eindelijk nog in consideratie of gijlieden deze propositie amplecterende, niet zoude kunnen goedvinden, hetzelve te authoriseren en te gelasten, om met den burger Holtshey hier ter stede, het vervaardigen des gedachten gedenkpenning te arrangeren: mits echter alvorens iets daarin dadelijk te bewerkstelligen, Ulieden doende behoorlijk verslag van al het ter die zake verhandelde.

Ter ordonnantie van voorz. departement,

AMSTERDAM, (*was get.*) VAN GOENS.

20 April, 1801.

Waaruit zijnde gebleken, het heldhaftig, onverschrokken en standvastig gedrag van den toenmaligen Gouverneur van Ternate J. G. Budach, thans zitting hebbende aan de Hooge Tafel, als Raad extra ordinair van Indië, door denzelven op eene zoo roemrijke en gedistingeerde wijze ten toon gespreid bij de defensie van dat eiland tegen de Engelschen en derzelver medestanders. Als hebbende bij die gelegenheid, ofschoon zelve niet rijkelijk bedeeld met tijdelijke goederen, alle listige verzoekingen en verleidende aanbiedingen des vijands, met zoo veel grootmoedigheid en verachting van de hand gewezen, en niet geschroomd met de zijnen het uiterste gebrek, hoezeer ook ten hoogsten top geklommen, met geduld en standvastigheid te verduren, om, getrouw aan eed en pligt, te midden van zoo vele lafhartiglijk aan den vijand overgegevene Bezittingen het aan hem toebetrouwde pand ongeschonden voor deze republiek te bewaren. En bij de deliberatien over dat allezins loffelijk gedrag van den opgemelden Gouverneur Budach, en over het daaruit geresulteerd behoud voor dezen staat van dat gedeelte van deszelfs buitenlandsche Bezittingen, zijnde geconsidereerd, dat een zoo prijswaardig en belangeloos gedrag allezins meriteerd, ten voorbeelde en aanmoediging van anderen, en ten bewijze der goedkeurende en erkentelijke gevoelens van deze vergadering, op eene buitengewone en gedistingeerde wijze te worden beloond, wordt op die en andere bij den voorschreven voordragt gelegde en aangegeven gronden, en uit aanmerking dat de bevordering tot Raad extra ordinair van Indië, die hem door den Commissarissen Generaal reeds is opgedragen, den braven Budach echter tot geene genoegzaam voldoende belooning kan worden gerekend, besloten [1].

1°. Als in de voordragt voorgesteld.

2°. Als voren.

3°. Als voren.

4°. Dat aan allen zonder onderscheid die deel hebben gehad aan de manmoedige verdediging van Ternate, nu of in het vervolg, voor zoo veel zulks mogelijk zal zijn, de goedkeuring en het genoegen van dezen Raad zal worden bekend gemaakt en bewezen, zoowel door de uitdeeling van zilveren gelijksoortige gedenkpenningen aan de officieren,

---

[1] Wij hebben deze punten als overeenstemmende met het voorgestelde hier niet herhaald.

en van drie maanden buitengewone soldij aan de gemeene militairen, als door eene aanschrijving aan Gouverneur Generaal en Raden van Indië, dat de Raad verlangt dat op die allen voor zoo ver zij daarvoor vatbaar zijn, bij plaatshebbende bevorderingen, een bijzonder regard worde geslagen.

5°. Als in de voordragt voorgesteld.

En wordt het Departement tot de Indische zaken bij deze verzocht en geauthoriseerd met den Medailleur Holtshey binnen deze stad, te overleggen de vervaardiging niet alleen van de meergedachten gouden gedenkpenning en keten en de daartoe te bepalen waarde, maar ook een getal van vijftig der hier bovengenoemde zilveren penningen van verschillende grootte, geevenredigd naar de onderscheiden rangen der respective officieren; om vervolgens en alvorens in deze iets te effectueren alhier verslag te doen van deszelfs verrigtingen en bevindingen.

Den 7den Mei daaraanvolgende werd door de Leden van het Departement tot de Indische zaken, aan wien de vervaardiging van de gouden medaille bestemd voor den gewezen Gouverneur Budach was opgedragen, ter tafel gebragt eene teekening van eene zoodanige medaille met eene beschrijving en berekening der kosten.

De teekening en berekening en gros der kosten werd geapprobeerd en authorisatie verleend, die te laten vervaardigen. In de vergadering van den 24sten September daaraanvolgende, werd ter tafel gebragt een proeve van een gouden en van een zilveren medaille, gedestineerd geweest voor den gewezen, doch nu overleden Gouverneur van Ternate J. G. Budach en voor de overige officieren.

Beide proef-medailles werden geapprobeerd en het Departement tot de Indische zaken geauthoriseerd, het noodige getal te doen vervaardigen, volgens het gearresteerde in de vergadering van den 20sten April jl. onder eene geringe verandering in de inscriptie in den aan hetzelve Departement bekenden zin dezer vergadering [1].

---

[1] Waarin deze verandering bestaan heeft, wordt bij de resolutie niet opgegeven.

Nadat de veranderde gouden medaille en de overige zilveren op den 9den November 1801 in de vergadering waren gebragt, werd besloten die met de eerstkomende gelegenheid naar Indië te verzenden, en in de vergadering van den 21sten daaraanvolgende bepaald, dat met het schip Arnestein, Kapitein Stokbroo, naar Indië zouden worden gezonden de gouden medaille en een getal van dertig zilveren; de eerste bestemd voor de nagelatene erven van den Gouverneur van Ternate J. G. Budach, en de overige voor de meest verdienstelijke officieren der bezetting, die onder hem een zoo belangrijk aandeel aan de verdediging hadden gehad.

Aan ieder der Leden van den Aziatischen Raad, zoo mede aan den Secretaris, werd een exemplaar der zilveren medaille afgegeven, terwijl het Departement van Financiën werd verzocht en geauthoriseerd de overgelegde rekening van den Medailleur Holtshey, ter zake der voorschreven medailles, ten bedrage van *f* 1341-9 te examineren, en accoord en in orde bevonden wordende, te doen betalen.

EXTRACT UIT DEN APARTEN BRIEF VAN DEN GOUVERNEUR VAN JAVA'S NOORD-OOSTKUST, NICOLAUS ENGELHARDT, VAN DEN 24en NOVEMBER 1802.

Voorts heb ik de eer, UHEdelh. bij dezen ter gerespecteerde kennis te brengen, dat als een gevolg van het aangeschrevene door UHEdelh. bij Hoogst-derzelver apart schrijven van den 28en September jl.; alhier op de paradeplaats ten overstaan van twee Leden uit den Politieken Raad, geadsisteerd door den Secretaris Jacobus Albertus van Middelkoop, in het bijzijn van den zoon, (de Onderkoopman, Soldij-Boekhouder en Dispencier S. G. Budach) van wijlen den Heer Raad Extra Ordinair en gewezen Gouverneur van Ternate, Johan Godfried Budach, zoomede de zoodanige alhier present zijnde persoonen die onder het Bestuur van gemelden Heer Budach te Ternate bescheiden zijn geweest, aan het publiek is voorgelezen geworden, het door UHEdelh. bij opgenoemde aparte missive herwaards gezonden Extract uit de resolutien van den Raad der Aziatische Bezittingen en Etablissementen van den 20en April 1801, waarbij Haar-Wel-Edel-HAchtb. besloten hebben de gemelde Heer Budach en deszelfs strijdgenooten een vereerend getuigenis te geven van achting en goedkeuring over hun gedrag in de verdediging van het Gouvernement Ternate.

En dat zich de weduwe zoowel als de zoon van wijlen Zijn Ed. vervolgens bij mij hebben vervoegd, en te kennen gegeven ten uitersten getroffen te zijn over het zoo gunstig besluit dat de Heeren Meesters ten opzigte van gemelden Heer Budach en deszelfs familie hebben gelieven te nemen. Alzoo hetzelve ten blijke strekte dat Haar-Wel-Edel-HAchtb. volkomen voldaan waren over het gehouden gedrag en de bestiering van gedachten Heer Budach als Gouverneur te Ternate, en waarvoor zij beiden zoowel als voor de Eer die hun hierdoor mede is aangedaan hun nederigste dankbetuiging waren aanbiedende. Zullende ik voorts

niet in gebreke blijven om blijkens UHEdelh. nader schrijven van 9 November jl. uit naam der Heeren Meesters aan de weduwe van wijlen gemelden Heer Budach ter hand te stellen de door Hun Wel-Ed. Hoog Achtb. overgezonden goude medaille, zoodra die door mij ontvangen zal zijn, en dan dezelve tevens aanbieden eene somme van zes honderd guldens in stede van de daarbij geprojecteerde goude keten, terwijl ik zoo vrij ben UHEdelh. te verzoeken, te mogen worden geïnformeerd of de uitbetaling daarvan moet gedaan worden in contante dan wel in papieren van crediet.

